

Néző • Pont

IRODALOM – KULTÚRA – MŰVÉSZETEK

IX. évfolyam – 2014. nyár

Vendégség

ÁCS ZOLTÁN, BÁTAI TIBOR, LÖVEI SÁNDOR, PÁVA SZILÁRD,
PERCZEL PAPP IBOLYA, SOLYOSI GÁBOR, TAKÁCS E. ILDIKÓ VERSEI

100 éve tört ki az 1. világháború

„INTER ARMA” – MÓRICZ ZSIGMOND HÁBORÚS RIPTJAI
RIPPL-RÓNAI JÓZSEF HÁBORÚS FESTMÉNYEI ÉS RAJZAI
MEDGYESSY FERENC ÉS A HÁBORÚ

Múzeumi Kurír

HOLLÓ LÁSZLÓ HARMADIK DANAÉJA
NAGY ÉG – AZ ALFÖLD A MAGYAR FESTÉSZETBEN
CZENTYÉNÉ ZOLNAI IRÉN, JÓZSA JUDIT, MAKSAI JÁNOS, TÖRÖK ANIKÓ,
LUDVIG ZOLTÁN ÉS FISCHER GYÖRGY KIÁLLÍTÁSAI

Margó

VERSMARATON A THÁLIA SZÍNHÁZBAN
MADÁCH 150: A TRAGÉDIA ILLUSZTRÁCIÓINAK VILÁGÁRÓL

VITÉZ FERENC
irodalmi és művészeti
folyóirata

58–59. kötet

Néző • Pont

IRODALOM – KULTÚRA – MŰVÉSZETEK

VITÉZ FERENC

folyóirata

Debrecen, IX. évfolyam; 2014. nyár
(58–59. kötet; 44. megjelenés)

Írja, szerkeszti és kiadja:

VITÉZ FERENC

✉ ferko824@gmail.com;

📄 Vitéz Ferenc PhD – 4027 Debrecen – Füredi út 67/B. Fsz. 2.;

☎ +36–20/965–2921

A Néző • Pont archívum fellapozható
a *www.licium.hu* oldalon és az *Országos Széchényi Könyvtár
Elektronikus Periodika Archívumában (www.epa.hu)*

ISSN 1788–8034

A Kulturális Örökségvédelmi Hivatalnál a 163/2314/2/2011. számon nyilvántartva.

A folyóirat árus forgalomba nem kerül, de megrendelhető.

Megtalálható a könyvtárak olvasótermeiben, egyes múzeumokban, művészeti galériákban, közgyűjteményekben és közművelődési intézményekben, civil szervezeteknél, irodalmi kávéházakban, a Holló László-emlékhelyeken, a debreceni BLONDEX Művészellátóban, egyes kulturális és képzőművészeti események helyszínein.

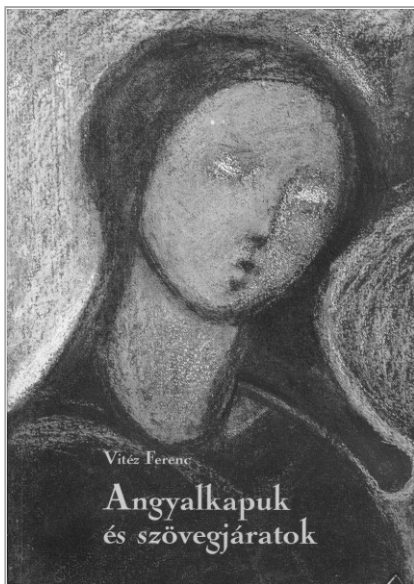
NYOMTA: KAPITÁLIS KFT. – TULAJDONOS: KAPUSI JÓZSEF

A FOLYÓIRAT 58–59. KÖTETÉNEK LAPZÁRTÁJA 2014. JÚNIUS 7-ÉN VOLT.

KÖNYVBEMUTATÓ A MAGYAR ÍRÓSZÖVETSÉGBEN

Angyalkapuk és szövegjáratok címmel jelent meg 22 tanulmányomat tartalmazó kötet az ünnepi könyvhétre a miskolci Felsőmagyarország Kiadó gondozásában. A kötet budapesti bemutatóját a Magyar Írószövetség könyvtárában rendezték meg június 10-én – a tanulmánykötettel együtt debütált Bakonyi István és Tasnádi Gábor új könyve is; a beszélgetést Serfőző Simon költő, a kiadó vezetője moderálta. Az *Angyalkapuk* (a borítón Aknay János festményével) tanulmányai és esszéi a szakrális, irodalmi, vizuális és esztétikai kommunikáció területére kalauzolnak.

ÜNNEPI KÖNYVBEMUTATÓT ÉS ÍRÓ-OLVASÓ TALÁLOZÓT RENDEZETT A SZARVASI VÁROSI KÖNYVTÁR

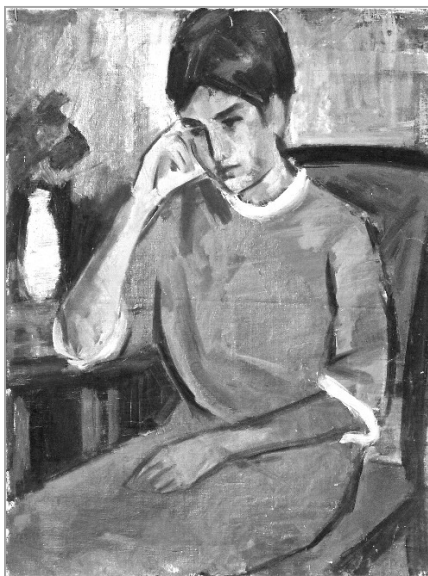
Író-olvasó találkozó az Ünnepi Könyvhéten
Dr. Vitéz Ferenc író, költő, szerkesztővel beszélget Bíró Gyula, igazgató-szaktanácsadó

Az irodalmi kultúra szinterei - az alkotás nézőpontjai 2014. június 12-én 17.00 órától a Városi Könyvtárban

Helyszín: Városi Könyvtár
Szarvas, Vajda P. u. 26.
A belépés díjtalan!

Dr. Vitéz Ferenc a Debreceni Református Hittudományi
Egyetem főiskolai docense, a Kommunikáció- és
Társadalomtudományi Intézet vezetője.
2006-ban megalapította a Néző • Pont című irodalmi
és művészeti folyóiratot, melynek írója, szerkesztője és kiadója.

*Csilla; Testvérek (fent);
Parasztenteriór (jobbra)*
BERTHA ZOLTÁN festményei

Bertha Zoltán
református lelkész, tanár, festőművész
centenáriumai emlékkiállítás
június 28-án nyílt meg Sárospatakon

A folyóirat megjelenését támogatta:

NEMZETI KULTURÁLIS ALAP

Éber árnyék a vágy. Platón barlangja üres.
A fiók mélyén egy darab hold a szerelem.
Haldokló csillagfény motoz a szőke tetőn.

(Variáció Vágyra Ludvig Dániel képéhez)

PERCZEL PAPP IBOLYA:

AZ EGY, AZ ELSŐ, ÉS A MUZSIKA

Oda az Édes. Égszín
szemét nyolcvanhét tavasz
csókolta. Porcelán orcáján
mosolya selymét
gyümölcsit érlelő törődés
rendezte nyolcvanhét mives
ráncba. Ajándéka tengeréből,
ím, első a szó.

Kora üdében, még szépecske
májusi rezedá idején
az ő nyelve hegyiről
iramodott, igényest elibénk,

a csodaszarvas, szökölt elő
a mosolyt hintó hegyitündér,
és ficánkolt égnek a hetyke
regölyi kispejlő.

Ínségben derűt varázsolt
köribénk, viharban rögvest
pajzsnak állt. Kiemelt sárból,
lázás elbitangolásból,
és a bajból is
finoman tisztára mosta
vásott szennyesünk.
Gondolt velünk.

Gazolt is minket, ölöget.
Éngemet és a testvéremet
imígyen szépelgetett.
Gyakorta érkezett
hajnali harmatba csomagolt
szavakkal gyöngéden kimosni
ferde tekintetünk.

Lett léssen így is: első a szó.
S hogy Regölyön túl is
lehessen érteni, egyként,
ekképpen: Kegyös Édös!
noha széles e hon.

Noha széles e hon, kies
tájain még ékes a szó,
ösmerszik örökletes ékkel,
ütemét dallamban pompázza,
szerte széjjel. Olykor búsong,
máskor paradéz. Bár marja
vész, dacol, erősen, és él.
A Kegyös Édestől van.
Kivételes, tájba illő kincs.
A kivételest, kérdezte
olykor huncutul,
mered-e használni még?

Későbbre járó idején
tömérdek emléke maradék
taróján csiholt magának
lámpafényt. Még. És még.
Pihe öniróniával a hó alól
ráncigálta elő a reményt.
És pislákkolt véle, elegánsan.
Pislákkolt, s jött.
Vézna vállán, üres csipején
a naftalinból illőn
szellőre tett, kellőn bevasalt
tekintélyes organdin
utazósa lifegett.

Batyujában szelíd bánat.
S a kelengyéből ezen
utolsó útra röjtögetett
legfontosabb valamicske,
mert hátha, s most itt van,

a sors nem volt oly kegyes,
tépődik a gyökér. Szakad.
S mert van hová, vagy
viszik, vagy menni kell.
Pislákkolt, s jött.
Jött, avarkupacokon átkelve,
viharvert hátán,
mint mér földkő, az alkony
opál oltárát magával cipelve.

Megfogtam. Foggal-körömmel
fogtam, tartottam, emeltem,
hol erővel, hol kacagva,
kapaszkodtunk egymásba.
Szépecskén, szorosan.
S ha úgy adta kedvünk,
kicsinyest tánra is keltünk.
Persze hogy nem bánta,
maga is akarta, és nem
csoda. Nagy úr a humor.
Tán még nagyobb a muzsika.

Ölemben tört szét a porcelán.
Vak szemgödör. Halott madár.
Oda az Édes. T. Julianna,
harang után a trombitaszóra
inneplő rokolyában fölropül.
Röpül a regölyi rokolya,
égre száll, föl, épp oda,
hol alant a kicsiny Koppány
belészakad a Kaposba.
Leintett onnan
az égi menyasszony,
azután többet nem láttuk.

(Samui, 2014. január)

ÁCS ZOLTÁN versei:

FEBRUÁRI SZONETT

Aranycsuhék közt éberem figyelte
a lenge szárnyakat, melyek suhogták,
szemérmesen takarta el arcát,
kavargó fényes illat már a lelke.

Mindent, mit csöndtemplomba rejtett,
a nappalok most szökellve hozzák,
hiába bújik, lényét sokszorozzák
reménybokrot szomjazón a kertek.

Elvékonyul hangom, ha beszélek,
a hajnalt érzem és az új tavaszt,
azúrkehely, mondd el helyettem azt,

mától fogva nem magamnak élek!
A földbe csordul álmom szívverése,
hol csóksimított ébredést fakaszt.

ÉJVÁSZNAK GYŰRŐDÉSEI

Éjvásznak gyűrődései, már-már arcomhoz
érnek, szél tépte ráncaimmal alkotnak közös
határt, kívül sötétség, belül esővert falak,
a sárga tömény árnyalataiból van elég.

Van elég a félelemből, ami összegyűri az eget,
látni tanít dolgokat, mit észre se vennék,
a fényszórók lelkébe repült riadt madarat,
amint vijjogásuk ráncokat gyűr a sötétbe.

PÁVA SZILÁRD versei:

BEKÖTÖM

egészen új ez a reggel láttam
madarat az égen tovaszállt bátran
tükkörbe nézek a nyakkendőmre
s szerintem inkább bekötöm végre

ma egészen újszerű kedvvel keltem
színesek a lepkék viruló kertben
fehér ruhába ha öltözhetnék
nem érdekelnének a kis lepkék

talán kinőnek az ágak lombok
hiszed ugye így lesz ha igent mondok
madárka otthont lelhet benne
s neked színezné az a sok lepke

CÉLTALAN

mozog suhan suhan vele utazom aki
ülök csak így ülök minek a padon
üveg üveg mögött csövekre figyelek amiben
akármilyen futna fusson igen igen
amit idéz mi is na mit nekem ürülök
odaszaladni kell de kell-e mire török
az a valódi vagy csak úr ami odavon
oda magába szív behúz vajon akarom
ahogy ülök csak így ülök visz aki vagyok
oda megérkezem meg úgy is ideragyog
az a világos egyre egyre közeledik
ideje már jelezni nyílna ha ki pedig
ugye anélkül is minek de nekifogok
ami lehetne más de mégse ha maradok

KELET

Kis tó felett halkán zizeg
monszun borul a fákra
párába vont selymen lobog
s tömjént lehel a fáklya
apró liget csöndes sziget
kristály tavon a hídja
fátyol patak bambusz falak
múlást kopog a tikfa

Imreh Sándor grafikája Páva Szilárd Céltalan című verséhez

A *Néző • Pont* vendége ezúttal nem egy szerkesztőség vagy alkotói csoport, hanem meghívásomra néhány olyan szerző jelenik meg a sok közül, aki korábban megkeresett poétai munkáival – véleményemre, tanácsaimra volt kíváncsi. Bártai Tibor, Lövei Sándor például rendszeresen publikál, Perczel Papp Ibolyának is két önálló kötete van, s úgy vélem, most mindannyian erősítik a folyóiratot.

KISZÁRADVA

az az igazság oda se neki ami
olyan üres amúgy fáj de vele repíteni
az infúzió hol a karomon a kanül
is illúzió mi az akaratomon ül
az az igazság hogy amikor a gyomor
olyan üres az is elég volt de vele telepakol
a kép és a hang sohase hagy ugyanoda
belém kötve csó nekem ugye hova-hova

BŰVÉS

trükk ha bűvkörömbe von hogy
varázshatalmam eltegyen
szűk kalitka foglya kis galambot
kalapba nyúlva nem lelem
hol takarja füst a láng
a fűrés mi szétszed élve élvezet
most varázshatalmam egyre csökken
kibújsz te újra ég veled
mert pazar tünékenyen nem érlek
ki hát a mágus itt vajon
vagy kié a pálca hogyha nálam
de csak ha rád suhintva von
be bűvkörömbe és varázsol
hatalmat úgy hogy eltegyen
szűk kalitka foglya kis galambot
ki itt vagy akkor is ha nem

Imreh Sándor grafikája Páva Szilárd Céltalan című verséhez

TAKÁCS E. ILDIKÓ haikui:

Virágok

Színes tátika:
hajnal harmatkönnyeit
rejti bársonya.

Tavirózsa nyit
reményvirágú reggelt,
s szirmát zárja est.

Kék lepke piciny,
zöld fűszára szállva ring,
mint búzavirág.

Pitypanglabdával
zöld fűasztalon szellő-
lány pingpongozik.

Dús japánakác
sárga sziromszőnyegén
tobzódik a nyár.

Őszi színek

Bíbor alkonyfény;
szürke házfalon pirosló
vadszőlő levél.

Krizantém virág
sárgáll. Késő őszi méz,
méhet igéz még?

Múló tél

Hó-csíkos faág
dermedt boa kígyóként
Kikeletre vár.

Plitty-platty, olvad. Talp-
nyomban zsenge fű, barka
illat a légben.

Aforizmák

Egészség → ZENE
a szív, a lélek s a test
összhangzattana.

Az ízlés: lelki
harmónia színeken
tükröződése.

A tudománynak
nem kiló a mértéke,
hanem a karát.

Ki magasra tör,
lenyomva más – törtető,
s nem zászlóvivő!

Szín a szó, fonák
a gondolat, s mi színről
ismerjük egymást.

Felkiáltójel

Vigyázzállásban
él – rejtve életének
kérdőjeleit.

A halogatás
olyan szakadék, melyből
nem jutsz ki soha.

LUGANO

1.

A megszenvedett
igazság „nem igazabb”
a szenvedéstől.

Hattyú toll ejt tó
tükrére ráncot, miként
gond gyűr homlokot.

2.

S gondúzó sétánk
végén, hullámoktól tó
vize kisimult.

LÖVEI SÁNDOR versei:

ITTHON VAGYOK

Errefelé itthon vagyok,
csontjaim humusza lesz ez a föld.
Hiába szikes és porladó-göröngyös,
lábra tudja állítani a tulipánokat tavasszal.
Itt a legkisebb csírából is viharra támadó erdő lehet,
villámokat földre fektető akácós.
Rétek teleltek ki a talpam alatt,
s most nagysörényű ösvényekkel birkózom,
s elgáncsol egy bokor, ha félrenézek.
Szikrafényű csontszilánkok ősporából fújt össze a szél,
s mire föleszméltem, már mérgesebb volt a vérem, mint a csaláné.
Húsom is keményebb, mint a szikkadt Róna júliusban,
és szemem teliholdjával mennyboltra vágyik az este.
Helyben járok, akár a kankalin,
vakondtúrásokat kerülgetek,
kísérgetem a tarlók partizán-tüzeit,
de ha tudóm parazsa kialszik,
nem válok hamuvá,
s rám talál a május.

MIRE HAZAÉRTEM

Mire hazaértem elaludtál,
nagy havazásokba burkolózott szíved teliholdja alatt
töltöm az estém.
Lehalkítok minden szélvihart a mellkasomban,
és lekapcsolom szemem égitestje körül keringő
körforgalmak fényeit is.
Autópályák futótüzében elégett retináimmal
csak árnyakat látok

és a pirkadatban lassan kifakuló szobát.
Megtaposott a csúcsforgalom,
csontjaim velejével világító neoncsövek
villany-záporában bőrig áztam.
Némán virrasztok érted, mint a fák a víz-erekért,
s a mályvák a kaspó-rögöknek adott magok májusáért.
Virrasztok az ébredésedért is,
hogy a reggel mennyezetére nézve
megláthasson az utolsó csillag.

SOLYMOSSI GÁBOR versei:

ÁTÍRT ÉJSZAKA

csodára várt az est
próbálni utam szívem egyre vert
míg elmém csak körötte baktatott
egy zápor áztatta úton szertesét
a csillagok szőke tincseket szórtak
álmodva hajad összefontam
s egy illat elsuhant
s ahogy dallamot vert az est
és hallgattam eső hozta
rügynyi harangok szavát
képzeletben a nagy könyv
megnyílt nekem
s láttam neved kezdetén
aranyló cicomát
de én csodára vártam egyre
s léptem örölve apró köveket
s hogy elérjem éjem legjavát
meg kellett volna állnom
megnézni neved után
az én nevemet
és semmit nem írni át

ÚTBAN VOLT ÉPP...

útban volt épp
a hajnal
hát arra mentem
míg fák hegyén
verték tanyát
aludni kócos
csillagok

nem tudtam
meddig a reggel
szárnyát behúzva
hallgatag
bogár csücsült
még egy apró
lábnyomon

gondoltam kilesem
álmaim felejté-e
ha illatos
fénybe botlik
s leültem mellé
csillagot tartó
fák tövibe

s míg vártam
szemlehunyva
sok ezer szárnyon
égbe szállt az éj
bántam
hívnám vissza
na mesélj

csend van
hallgatok
utamba röpke

csoda tévedt
s mitse mesélek
nevet bolondul
nem adtam neki

TEÉRTED POMPÁT...

teérted pompát
virágot kötve
csokorba
reggeli rétek
vad pipacsát
patakon
vizeket
szórva futok s
vések
szép rianást
angyali másodat
fák derekán

fent már éhes
az est
kicsi felhőket
vacsorál
csillagmorzsákat
gurígatva alszik
lassan a nyár
te friss
tenyeredből
rám mosolygysz
s szomjamból elottod
ajkaidon
szemedet nyitva
piros csokraimért

MERENGEK NÉZEM...

merengek nézem
 arcodat
 szemedbe bújt
 egy tarka nap
 mosolygok illat
 ingeden
 ajkammal téptem
 rétemen
 rózsákban húsben
 ujjaid
 rám fújta
 forró csókjaid
 szemeid gyúlnak
 estemen
 elbújt a nap
 keresem

virággal széppel
 ébredek
 elviszem hozzád
 kérjelek

 hűségül öltöm
 csillagát
 kezemből kezedbe
 rejtem át

 ablakod virágit
 szétnyitod
 meglesem nálad
 hajnalod

 sokáig jönnék
 térdelek
 Istentől szépen
 kérjelek

BÁTAI TIBOR versei:

MINDEN MÁS: KEGYELEM

Egy árva sor. Forगतod nyelved hegyén.
 Valljon színt! Van-e íze, sója, súlya?
 S lehet-e belőle – van-e rá remény? –

zöldágból kapu, amelyen átbújva
 túljuthatsz árkon, bokron, völgyön, hegyen,
 míg rá nem érzel: túlmutat önmagán

az a sor is, s megered, hogy több legyen.
 Innentől ami még rajtad áll, talán
 csak az, hogy ott vagy. Minden más: kegyelem.

SZAVAK NÉLKÜL HIDAT

büszke bizonyosság minden
szavad értik így hát nem marad
semmi rejtve most már innen
csak előre bár a part szakad

szavak nélkül hidat nem kell
több ami mégis régen adott
csak fedezd fel benned ível
sorsod így pontosan rád szabott

hozzád nőtt ami nőhetett
a többibe meg belenőttél
a múlt is napról napra szebb
s a türelem még szebb jövőt ér

CSAPDÁBA CSALTAD

Nem határoztad el, de már tudod, hogy
bántani fogod. Elé dobsz valami
szöveget, és ismerheted annyira:
bizonyosan megüti magát benne.

Minél tapinthatóbb vagy a sorokban,
annál inkább. Ha képes átérezni, azért,
ha pedig ér(in)tetlen tud maradni,
ott a kétely, kinek a hibájából.

Hiába, hogy nem akarnál fájdalmat
okozni, magaddal együtt ostoba
csapdába csaltad. Hallgatásod is csak
sebeket ejtene. Mindkettőtökön.

INTER ARMA

Móricz Zsigmond első világháborús riportjai

A *Nyugat* megindulásával (és a *Hét krajcár* megjelenésével, illetve a következő évben, 1909-ben ugyanezzel a címmel kiadott első novelláskötettel) vált ismertté Móricz Zsigmond neve a magyar irodalmi közéletben. Pedig ekkorra már éppen egy évtizednyi írói–újságírói múlt volt mögötte: 1899-től rendszeresen publikált. A századfordulón a *Debreczeni Hírlap* segédszerkesztőjeként dolgozott, tárcáit közölte a *Debreceni Ellenőr*, tanulmányait az *Uránia*; hat évig *Az Újság* belső munkatársa volt (1903–09 között); kapcsolatban állt az *Élet* című hetilappal (a szerkesztő kérésére írta meg *Harmatos rózsá* című regényét) és a *Pesti Hírlappal* (utóbbi számára tárcákat fordított franciából).

MÓRICZBÓL RIPORTER LESZ

Az Újság gyermekrovatának szerkesztőjeként nem voltak határozott újságírói ambíciói. Prózái és verses állatmeséket írt, majd a Kisfaludy Társaság népköltési gyűjtő-utakra küldte a szamosháti és alföldi falvakba. 1903–1906 között összesen ötször járta be a Szatmár megyei kis falvakat. „Mint a megváltás, úgy hatott rám ez a lehetőség” – írta a *Népköltés gyűjtői* címmel a *Nyugat* 1933. január közepén megjelent számában. Illés Endre utalt rá portréjában, hogy ilyenkor nemcsak népköltészeti, hanem életanyagot is szívott magába. „Azt tanulta meg, hogy a szegénység életének nehéz, tömött nyomorúsága termeli ki a véres balladákat (...) Ezentúl két füzetbe jegyez: nemcsak a dalokat, meséket írja, de a dalolók és mesemondók magánéletének tragédiáját is. És ez a mohón megtömött másik füzet lesz a fontosabbik: a nép valóságos életének anyaga.”

Ezek a gyűjtési élmények nemcsak kiadványban nem jelentek meg, de riportok formájában sem csapódtak le (egészen 1910-ig), és novellákba is csak a derűsebb mozzanatokot szedte, felhasználva például a csattanós anekdotákat. Csak 1908-tól, a *Hét krajcár* után „szabadultak el” Móricz faluélményei, s születtek meg „a parasztság föld utáni vágyát, a falu lázadó és erotikus indulatait megszólaltató novellák”. S amikor hamarosan megjelent a *Hét krajcár*-kötet, ez a tízegynéhány, drámaiságával ható, a drámát szemléletben-gondolkodásban egyaránt felmutató novella, a feszültség, a szenvedély művészi megjelenítése, a lírai hőfok egyszerre fogalommá tette a nevéét. Czine Mihály írta: addig a kávéházak legtájékozottabb újságírói is csak hallomásból tudtak róla, annyit, hogy *Az Újság* „legtehetségtelegebb riportere”.

Nem sokkal *Nyugat*-beli írói felfedezése után riporterként is jelentkezett, bár a *Hét krajcár* sikerén felbuzdulva megvált korábbi szerkesztőségi munkájától, és elhatározta, hogy minden idejét a szépírásnak szenteli – 1909-ben nagy sikerrel mutatta be a *Nemzeti Színház* a *Sári bíró* című színművét. Vonzotta azonban a napi véleménymondás is: országjáró utakra indult, melyek során népköltészetet ugyanúgy gyűjtött, mint élményanyagot a születő regényeihez. És rendszeresen meg is írta a „végiggyalogolt” magyar valóságot a *Nyugat*, a *Világ*, *Az Est*, a *Pesti Hírlap*, a *Pesti Napló*, a *Magyarország*, a *Kelet Népe* hasábjain. Czine Mihály Móricz vallomására is hivatkozva mondta a debreceni pályakezdés kudarcait felidézve, hogy „nem volt újságírói természet”, pedig (Földes Anna szerint) csak arról volt szó, hogy hosszú évekbe telt, míg „megbarátkozott az újságcsinálással”.

1910-től haláláig írt riportokat. Írói és emberi programként adta ki az óta sokat hangoztatott jelszavát: „Gyalogolni jó!” Aki így járja az országutakat, tudja, mi fáj a népnek, ismeri az ország tényleges helyzetét, a különböző társadalmi rétegek és vidékek sajátos problémáit – vallotta. Jellemezte a természetes erő, a szociológiai és szociografikus hitelesség. R riportjai már-már novellák vagy esszék. (A riportokat kötetekbe szerkesztő Nagy Péter maga is utalt arra: sok esetben szinte lehetetlen volt eldönteni egy-egy írásáról, hogy az riport-e vagy novella.)

Szabó Lőrinc úgy idézte fel Móricz alakját, mint aki „az egész országot magába gyűjtötte, az egész magyar népet a szellemébe építette”. Vele beszélve olyan érzés kerítette hatalmába a költőt, hogy Móricz szinte mindenhol és mindenkit személyesen ismer, „minden múltat és vidéket, eseményt és családfát, minden indulatot és kapcsolatot, kicsiséget és nagyságot”.

„Az ország vándora volt, kezében vastag nádbot; bérletet váltott, ahová csak lehetett, és úgy utazott, mint egy lírikus, rögtönzött megszokásokkal, melyeknek csak ő tudta az értelmét. A tapasztalatoknak olyan bősége gyűlt össze benne, mint senkiben, akivel én irodalomban és irodalmon kívül találkoztam; s az emlékezete épp oly csodálatos volt, mint a megjelenítő erő, amellyel magyar sorsoknak és alakoknak százait, talán ezreit élénk tudta idézni, akár írt, akár csak beszélgetett” – fogalmazott. Móricz Lili visszaemlékezésében ezt olvassuk: „Mennyit utaztál! Nem volt hely az országban, amit be ne jártál volna. Mindenütt voltak barátaid, témád, novellád, riportod. Fogtad az aktatáskát és mentél. Csak úgy felléptél a vonatlépcsőre, valahol majd csak megáll. A szállással nem volt probléma, sem az étellel. Mindenütt vártak. Ceruza, papír bőven volt a táskádban, írni lehet állva is. Egy váltás fehérenemű és két tucat ceruza. Ez volt az útipoggyász.”

Halála előtt nem sokkal maga ezt jegyezte föl: „Élet, írás, idő összefolyik. Sosem tértem ki sem az élet, sem az írás legkényesebb problémái elől.” Az olvasóval szinte mindent közölni akart, amit észrevett. Hangulatot, érzelmet, gondolatot

ugyanúgy, reményt és lehetőséget, mint tényt, eseményt, történetet, távlatot, Embert. Hol regényben, hol kritikában vagy riportban, jegyzetben, s ha a pillanatnyi élmény olyan intenzív volt, már naplójegyzet formájában is rögzítette észleléseit. Mások mellett Kelemen János is rámutatott, hogy roppant fogékony volt a tüneti jelenségek iránt, és riportjaiban a kezdeti élményekből gyakran vont le általános, messzemenő következtetéseket.

A friss aktualitás azonnali megragadására legelőbb 1910-ben az ököritói tüzeset (a háromszázhuszonöt halottat s majd' száz sebesültet kívánó tragédia) készítette az író. A *Nyugat*ban megjelent riport után több mint másfél évet kellett várni a következő cikkig (*Petőfi társaságában*), a *Világ* hasábjain jelent meg a kiskőrösi tárca. Gyors egymásutánban három szegedi s egy-egy gödöllői, illetve sárospataki (anekdotikus) tárcariportot közölt *Az Est* 1913 elején. Újabb egy év után máramarosszigeti beszámolóját publikálta az *Új Nemzedék*, igazi riporterré azonban csak 1914-ben, az első világháborúban vált.

INTER ARMA

A háború első két évében írta a *Pesti Hírlap* hasábjain az *Inter Arma* sorozatot, felhasználva a front- és katonaelményeket, illetve ugyanott a következő két évben *Magyarország a háború alatt* címmel írt sorozatot a hátszág életéről. Móricz riportjainak tanúsága szerint (az írások között kisebb számban találunk *Az Est*, a *Világ* és a *Nyugat* által közölt beszámolókat is) a háború elején az író a magyar hősiességért még akkor is lelkesült, ha az például brutalitásban nyilvánult meg – sokakhoz hasonlóan maga is örült a közhangulaton úrrá lett „muszkafalásnak”.

Hiitte, hogy a „fekélyes évek” után majd a háború fogja meghozni a változásokat (a tisztuló építkezést), hamarosan ráébredt azonban – köszönhetően a helyszíni élményeinek és hátszági vizsgálódásainak –, hogy a háború nem megújulást, hanem pusztulást hoz, nem megtisztulást, hanem lezüllést eredményez.

Saját kérésére, Tisza István miniszterelnök különleges engedélyével, mint haditudósító jutott el a frontvonalba is. *Inter Arma* – Fegyverek között. „Fegyverek közt hallgatnak a múzsák” – utal a riportsorozat címe a latin mondásra, mégis a szó szerinti értelemben fegyverek között írta Móricz a helyszíni beszámolóit, és a katonákat egészen a frontvonalig elkísérte.

A sorozatindító cikkben (mert inkább klasszikus vezércikknek vagy jegyzetnek tekinthető ez, mint riportnak) konkrétan utalt a „latin igére”: „*Inter arma silent Musae*”. A Múzsák hallgatnak, de a fegyverzajban szárnyal a képzelet. A zaklatott, érzéki elbeszélő stílus az általa igen nagyra becsült Ady Endre publicisztikájával rokon, ami főleg a záró sorokban nyilvánul meg: „S az ember úgy érzi az életet, mint soha. A Halál templomában lihegjük az Élet imáját legbuzgóbban...”

Háborús riportjainak nem csak a korábbi években közölt néhány publicisztikai írás volt az előzménye. Feljegyzéseiben valódi jellemrajzokat, riportszituációkat, párbeszédés helyzetkidolgozásokat találunk, a *Hadi kölcsön*, a *Fürdő*, a *Sérelem* a bevallott vázaltszerűség ellenére is valóságos novella – habár az a tény, hogy Móricz címekeket adott a helyzetrajzoknak, másfajta igényességet, valamilyen írói szándékot is feltételez. Gyakran előfordult, hogy önmagáról egyes szám harmadik személyben írt, saját élményeit részben az írói-riporteri fikció szintjére emelte, és ezzel távolságot is teremtett az élmény, illetve annak lejegyzése között.

Móricz *Tükör* című, gondosan bekötött, sor- és oldalszámozott, körbevágott és kötetésre előkészített jegyzeteiből 1914-ben már mintegy négyezer(!) oldalnyi anyag gyűlt össze. (A *Tükör*nek összesen hat és fél ezer oldala lett megszámozva, 1919 augusztusáig azonban még további három, mappába rendezett jegyzetanyag született. Móricz már 1899-ben Debrecenben, s még az 1930-as években is írta a *Tükör*-mappát.) „Eleinte tiszta zűrzavar volt az írásom, ma már jól megnézek helyzeteket, jeleneteket” – fogalmazott 1915-ben. Szatmárban és út közben, Debrecenben s Leányfalun, Érpatakon és a vonaton, Nagymaroson, Esztergomban és a hajón születtek ezek az 1914–15-ös feljegyzések.

A közölt *Tükör*-szövegek arról tanúskodnak, hogy Móricz nemcsak háborús és hátszágai riportjaihoz készített vázlatokat, feljegyzéseket, de egy háborús regény megírásának a terve is foglalkoztatta. A bekötött jegyzetpéldányokat úgy ajánlotta feleségének mint a leendő regény ígéretét. Készített több címvariációt, a valóban elkezdett regény írását azonban félbeszakította. Záradékaiban ezt olvassuk: „Jött a háború: és felrobbantotta a regényt”.

Cséve Anna írta, hogy a magánéleti vonatkozásokon túl kívánt az író tekinteni, és nem is csak a regény, a regények vagy jelenetek előzetes vázlatait találjuk meg bennük, hanem saját bevallása szerint mintegy „az egész háborús epochát” szeretne volna megírni. Móricz kéziratos jegyzetei beékelődtek a szépprózai és publicisztikai anyagba, megváltoztatva az írásféleségek arányát és műfajait is. Több helyen foglalkoztatta a megszólalás mikéntjének fontossága. A jegyzetfolyam egy új műfajkonceptió kialakításának is helye volt, a saját átélés könyve, amelyben „a még-nem-írás és írás határán” egyensúlyozott Móricz. A szövegfolyam a készülő írások sokféle fokozatát tartalmazta, ezért alkalmas az írásmód alakulásának megfigyelésére. Az „átélő én” egyes szám harmadik személyű megjelenítése már a regényesítés eszköze volt. Fölkészült rá, hogy az író-alteregőt főhősként formálja meg. Az írószerep fikciós megjelenítése, az írói jelenlét variálódása, a fikció és az élmény narratív kapcsolata, még gyakrabban a beszédhelyzet változtatása, az elbeszélhetőség kérdése a jegyzetekkel párhuzamosan írt *Fáklya* című regényben is megjelent, később A *boldog ember* vagy az *Árvácska* lapjain teljesedett ki.

„A HALÁL TEMPLOMÁBAN” ÍRNI „AZ ÉLET IMÁJÁT”

Első háborús riportsorozatának címadó darabja 1914. augusztus 1-jén jelent meg a *Nyugat*ban. 1914-ben tíz, a következő két évben tizenöt írás látott napvilágot – jellemzően a *Pesti Hírlap*ban). 1916 tavaszán új főcím (*Magyarország a háború alatt*) kísérte a hátszág életéről szóló beszámolókat.

Az *Inter arma* szerkesztése, hangneme, érzelmi érvelése, kérdés-feltevésai a vezércikkhez közelítik a sorozatindító írást. Aforizma-szerű megállapítással kezdődik, a napi eseményeket azonnal egy fajta filozófiai síkra emelve: „Az emberekben alvó energia roppant kisülése: háború.” Móricz a „Halál templomában” szerette volna megírni az „Élet imáját”. Hiszen – mint ezt már az októberi cikkből olvassuk: – „Az egész világ tele van a háborúval, a levegő is, amit beszívunk, az étel is, amit megesszünk, minden, minden a háborúra emlékeztet.” Az első írások a fővárosban születtek, s október végén aztán Móricz is felült egy katonavonatra.

Nem kívánom külön-külön elemezni a háborús, a frontmezőn és a hátszágban készített riportokat, a témák és hangulatok változatosságának érzékeltetése végett azonban érdemes lehet néhány címet, illetve szövegrésztet felidézni, s az adott riportot (helyszíni tudósítást) legalább vázlatos megjegyzésekkel kísérsni, utalva egyben arra, hogyan változott a háború során maga az írói viselkedés is.

JÁTÉK A SÁNCÁROKBAN. A riport hangneme inkább az anekdotákéra jellemző (több írás ebben az időben csupán egy-egy átköltött történetet mesélt el; s szeptemberi megjelenésről lévén szó, ezt az esetet az író valóban csak hallhatta). Párhuzamot vont Móricz a sáncárok katonája s az orrvadász között: a katona még nem a saját halálával szembesül, s amikor mint nyúlra vadászik az ellenségre – „nem messze előttük szerb sapkák lapulnak a fűben” –, azt nem tekinti igazán embernek sem. A csattanó (tudniillik, civilben nem más, mint orrvadász az ügyesen célzó, hosszú bajuszú katona), illetve a cím bagatellnek tűnő utalása a viszonylag oldott hang ellenére is előre sejteti az elkerülhetetlen tragédiákat.

BUDAPESTTŐL SKOLÉIG; AZ OROSZ INVÁZIÓ UTÁN. Móricz immár a frontvonal felé tart (Skoléből keltezi a cikket október 20-án). Még nem a harc, csak az izgatottság. „A reggeli fényben a lombok alól kikanyarodó kozák csapatokat keres a szem, s minden percben várjuk, hogy ágyúlövést, gépfegyverkattogást hallunk.”

Úgyes hangulatkép, ám az atmoszféra feszült, a vonaton apró tréfálkozásokkal igyekeznek elfeledtetni a rájuk leselkedő halál képzetét. („Még pótdíjat is fizettek velünk, hogy jegy nélkül szálltunk fel.”) Amikor Verhovina alá ért a vonat, az írónak volt módja még a magyar táj rejtett értékeiről is szólni: „Ez a vidék a magyar hazának egy ismeretlen, egy félredugott, egy tömérdek állami kincset érő

ékessége. Tele gyógyvizekkel s olyan ősszel, amelyhez fogható sehol a világon. A Tátráé a tél, a Verhovina paradicsoma az ősz.”

Érkeznek a hírek a frontról, a reakció tényszerű, mégis drámaian felfokozott érzést közvetít, mintegy vázaltszerűen, azonban tagadhatatlan poétikus erővel: „A győzelem szele lengeti a lelkeket. Elektrikus vígság.”

MIKOR A KATONÁK PIHENNEK. Megjelenik az a fajta riportkezdés, ahol az író nem a történetet idézi föl, nem a tájról, a környezetről ír jellemzést, hanem valamilyen egyedi mozzanat, életképi helyzet (itt pl. a katonák pihenője) teremt alkalmat az általánosításra. A helyzet- és típusrajz előkészítése, „keretezése” az elmélkedésre, az igazságkeresésre ösztönözhet, már-már aforizmaszerű tanulságok levonására:

„Az ember lelke a legborzalmasabb harcok közben sem veszt el sem kultúráját, sem a vidám rugékonyságát. Csak egy kis pihenő kell, hogy kifújja magát, már megint teljesen emberré lesz. Ez a legnagyobb csoda, amelyre ez a rettenetes háború rávilágít.” – A „megint emberré lesz” kifejezés ugyanakkor arra is utal, hogy a harcok közben az ember kivetkőzik saját emberségéből. Móricz, szinte a filozófus szemével, így látja ezt:

„Azt hittük először, hogy a kultúrember idegzete absolute semmi vadságot sem fog elviselni. Aztán jöttek a hírek, mint a vastag felhők, a borzalmakról és a rettenetességekről, amelyek minden képzeletet felülmúlnak, s azt hittük, hogy a kultúrember egyszerre visszasüllyedt prehistorikus fenevaddá. Egyik sem igaz. A kultúrember sokkal jobban bírja az emberfeletti erőfeszítéseket, mint a félbarbár, mert egy nagyszerű tartaléktőkét hord a lelke brodsackjában életértékekből.”

Ez a megjegyzés a bakák és a tisztek közötti viselkedésbeli különbségekre is utal – az alá- és fölérendeltség, a társadalmi hierarchia a fronton is működik. A bakák kiszolgáltatottsága megkettőződik, hiszen nemcsak az előjáróknak kell engedelmességniük, hanem a halállal is szembesülniük kell.

Tréfa a tréfát, adoma az adomát, nevetés a nevetést követi. A humor, a tisztek tréfákozása mögött azonban fölsejlik a vér: „Ezek az urak mind csatákból jöttek s csatákba mennek... Ki tudja, melyik lesz az köztük, aki nem látja meg Lemberget, ahova most indulnak...” – hangzik a befejező mondat, érzékeltetve, hogy az optimizmust fölváltja a reális valóság látás, a lehetőségek objektív mérlegelése.

KOPORSÓK A PÁLYAUDVARON. Ez az egyik legrövidebb háborús írás. (Egyflekkes sincs, alig több ezer karakternél.) Spontán feljegyzés 1915. november közepéről, Galíciából. A jegyzet inkább egy riportvázlat – tömör, egyes bekezdéseiben viszszafajtott indulatokat közvetítő prózaversre emlékeztető helyzetrajz, amelyben az író a pályaudvaron szerzett ellentétes élmény nyomán (egymás mellett vannak a fronton elbukott katonák koporsói és a frontra készülő, új bevonulók vagonjai)

egzisztenciális érzéseit rögzítette, hangot adva keserű humorának is. Ezt a rövid írást teljes terjedelmében idézem.

„Sárga, egyszerű fakoporsó, kettő, cédula lóg rajtuk. Mellettük egyszerűen, csöndesen jönnek-mennek kék, totyakos, nyugodt vasutasok, akik az egész világon egyformák: abból a szóból élnek, hogy *forgalom*... Máskor mást szállított a vasút, most ebben van némi forgalom.

Piszkos, sűrű ég, olvadni kezdő hó a pályaudvaron, a sínek feketén acélos fényvel futnak messze, messze. Hova futnak a sínek, hova visz a vonat, hova készül az élet?

Újonnan öltözött fiatal népfőlkelők, olyan kedvesen bámésznak, nagy szeműek, új fegyverben, nagy bakancsban, tipp-topp; az ég sűrű, vad tél, lóg a feketeség, sárga karszalagoknak is a közepe fekete; a sárga gondok mélyén is fekete komolyság.

Harctérre menő katonák üldögélnek a másik vonatban. Cigarettaznak, eszegetnek, tréfálkoznak, kicsit nevetnek. Rongyos viaszosvászonból maga fabrikálta tárcába ír egyik. Mit ír? Mire gondol? Mit érez? Hol az ott-hona? A Monarchia egyik sarkában?

Az egyenruhában többé nem lehet megismerni, ki milyen fajta. Egyremegy. Mind egyremegy.

S a koporsóban még kevésbé! Jönnék, jönnék... Mind onnan jönnék...

Mennyi harcos rangkülönbsége van a Békének, s mennyi békés összesimulása a Háborúnak.”

KATONADOLOG. Móricz 1915 novemberétől, Galíciából keltezve a beszámolókat, az úgynevezett Szurmay-csoportot kísérte a fronton. A menettel együtt gyalogolt és szekerezett, közben beszélgetésbe elegyedett a bakákkal és a tisztekkel. Több tudósítását konkrét helymegjelölés nélkül, Szurmay-sereg vagy Szurmay-csoport jelzéssel látta el csupán.

Már a közelgő tél gyötrelmeivel is szembesülünk, s értesül az olvasó a katonák rossz felszereltségéről, de az életben tartó humor itt sem hagyhatta el az embert. Boldog Józsefet idézte meg Móricz az egyik beszélgetésben – miközben a lejtős hegyoldalon „olyanokat zökkent a szekér, hogy majd szétment az ember lelke is”. Iszonytató a hideg, embert és állatot egyként megvisel.

„A lába már meg is volt dermedve, úgy érezte, hogy csonttá fagyott a csizmával együtt. – No, majd kienged tavaszra – mondta magában egy kis humorral, és ártatlan buzgósággal mozdította beljebb a kevés szalmába, ami még a talpa alatt megmaradt. Szegény lovacskák megették. Nem volt a dandárnál semmi, a rossz búzaszalmát kellett eléjük adni. Úgy megbabálták az ártatlanok, hogy otthon a legjobb szénában is jobban turkáltak valaha.”

A sárga ló egyik patája beakadt a sínbe. Éppen jött a vonat. Józsefet hátravetette, a lovakat elgázolta. Harmincöt kocsi ment át rajtuk. József megmenekült.

Minden bizonnyal ő vagy valaki más mesélte el az esetet Móricznak, esetleg messzebről volt tanúja a történéseknek, mert ha ott ült volna ő is a bakon, nem József halálélmény közeli balesetét, hanem a saját tapasztalatait mondta volna el. De olyan érzékletes, drámai a leírás, mintha a szemtanú hitelessége tükröződnék benne. Móricz az elmesélés nyomán is ítélte az egész történet tragédiáját. Ahogy a kettévágott ló még felemeli a fejét. Ahogy egy másik honvéd ráteríti a pokrócot Boldog József vállára.

Boldog. Hitelesnek tűnik a beszélő név. Mikor bemutatkozott a főhadnagynak, az így felelt: „No, hát megszabadultál; boldog is lehetsz!” S jelentéses az idézett dialógus folytatása: Boldog József nem boldog. A miéltre ezt a választ adta: „Jobb lett vón úgy... Akkor már vége vón a háborúnak.”

József aztán engedelmeskedett a parancsnak, három napig pihent. Harmadnap éjjel jelentkezett szolgálatra. Nem szabad sokáig rágódni a történeten. Hiszen ami a háborúban történik, az mind katonadolog...

FEDEZÉKBŐL. Már-már mesei a példa, melyet ebben a kisriportban villantott föl az író – s valóban a példázat drámai erejével.

December elején az oroszok és a magyarok (ugyancsak a Szurmay-sereg) egyre közelednek egymáshoz, kimerülve, átfagyva, végképp ellankadva. Az ezredes még egy rohamot akar, de az emberek „a földbe dugták a fejüket és sírtak és ömlött a könnyük. Az otthont említették, az Istent, a minden szenteket és sírtak...” A tisztek elcsüggednek, de az ezredes, nyíltan kitevé magát az ellenség puskatüzének, odakúszik a honvédekhez. Megáll az egyiknél:

„–Ne félj, fiam! – mondta az ezredes. – Nem tudnak ezek lőni!

S elébefeküdt a honvédnek. Fedezéket csinált neki.

A honvéd visszatorpadt. S az ezredes szemébe nézett.

Aztán felugrott, mint az őrült!

– Azt a kutya istenit! – ordította – én félek? Ezredes uram!

S kirohant a biztos fedezékből és vele az egész raj, az egész rajvonat.

És mint egy őrült csorda rohantak bele az ellenségbe.

Negyedóra múlva a mienk volt az egész orosz állás.”

SZURMAY. A portrériport a sajtó-hadiszálláson született 1915. december 18-án. A bevezetőben Móricz számba vette, mire emlékszik legjobban a fronton történetekből, s egyszerre helyezte familiáris és szélesebb horizontba a karaktert.

„Az egyéni, kitűnő karakter nem a hivatali nagyság szerint van elosztva. Az, aki a megnéző, a kereső, az író szemével fordul az emberek felé, gyakrabban találja

meg a maga speciális típusát az alacsonyabb társadalmi klasszisokban, mint a magasakban. Sok alak, sok forma, sok egyéniség erős impressziójával tértem meg abból a csodálatos álmvilágból, amit háborúnak nevezünk; láttam bakát, aki a maga groteszk hősiességében keresztülásta volna dekungját a földön, aha ez emberi mód menne; láttam hetyke kis főhadnagyot, aki kurucpajtás formán átverekedte volna magát tűzön-vízen – egész orosz világon, ha rajta állana; láttam táborno­kot, aki mélyen megdöb­bentett, magamra eszméltetett magyar bölcsességének jós-igéivel; de valamennyiük fölött ott áll az egésznek feje égszín-szürke blúzában, aranygallérja is szürkével behú­zva, fehérült hajú, vidám, eleven, egészséges, kicsattanó erejű, pompás magyar: *Szurmay.*”

ÖREG LEGÉNYEK BEVONULÁSA. A katonane­kdoták ugyanúgy helyet kapnak ebben a sorban, mint a halállal való szembenézés kérdései, a hadiszerencse, a sáncárok társas magánya, az otthoniak emléke, a csönd és a fegyverdőrej, de a tervek is újraélednek még a halál torkában, a hit abban, hogy a háború után is van élet.

*Rippl-Rónai József:
Frontra induló francia katonák
(rajz; 1914)*

Móricz – miként a háború megindulását '14 őszén még éljenző magyar értelmiség nagy része – egy év alatt rádöb­bent a vérontások értelmetlen s hiábavaló voltára. 1915 végén a Móra Ferenc karácsonyi vezércikkéhez hasonlóan megrendítő óévi levele született, Istenbuzalmáról és emberhitéről tanúskodva. 1916 áprilisában már így fejezte be riportját: „Távol, valahol fenn, a Háborúnak réme újra mozdul, rebben, soká tűnődni ideje nincs, megint munkába áll... Vagy vége már?... Csak végvonaglásai iszonyítanak?...”

A sorozat záró darabja – ismét a *Nyugat*ban jelent meg a látomásos erejű írás – a *Műteremben* címet kapta, s Móricz Rippl-Rónai Józsefnek ajánlotta cikkét. Rippl-Rónai maga is megjárta a háborút (– és megjárta a háborúval). Franciaországban dolgozott, mikor kitört a világháború. Kémnek nézték, több hónapra internálták, mígnem orvosilag is igazolta, hogy katonai szolgálatra alkalmatlan.

Móricz a pasztelljét készítő festőt mutatta be munka közben, a sorok: akár egy prózavers futamai omolnak szét a papíron, hosszú mondatokban, zaklatott kavalkádban.

„Állványához ül a festő, szénnel szennyeket síkárol sárga papirosára (...) hol ezzel, hol azzal mázsol rá a papírra, lángoló vöröset, világosat, mint friss vér, ahogy kibuggyan, rá másik kékek a sarkába (...) Újvörössel keni át az iménti vérvöröset, s eldörzsöli ujja bunkósra kopott hegyivel, meg fehéret ken rá vörösére, és újra mély kármint, világít, tüzel és izzik a mély, drága vörösség, szerelmes, férfias, komoly vörös, a férfi az mégis, aki vállán hordja az egész családot.”

A cikk műfaji megjelöléseként is rendhagyó elnevezést választott: „Pasztell”. Ilyen sajtóműfaj természetesen nincsen, ám jól utal az elmosódott színekből, az egyszerű finom és súlyos látomásokból kirajzolódó képre, amelyet életnek vagy a pillanatból fölsejelő jövőnek hiszünk.

A tollból is pasztellkréta lesz, az író festővé válik. S megelevenedik a háború, a katona áldozatvállalása, az itthon maradottak félelme és fájdalma. Kiszól és villan a sorokból a láz, a szenvedély, az élet és a halál, minden együtt, a harctér és a féltő gondolat ezer szövevénye.

„... ó, öcsém, hullattál-e vért, mikor naiv, bolond fővel rajongó, oktalan magyar magad vállalkoztál patrulra, leső, merész, örült fiú, pirosan tomboló arcod, kékre gyült bő véred, s gyáva szíved, gyávaságodban merészeltél nagyot, gyáva voltál gyávaságod kitrombitálni, és lombtól reszketve s gyávaságtól hőssé bátorodva rohantál bele buta kis egér, vén, önként jelentkező magyar, az ellenség közé...”

S egészen érzékletes, szinte drámai a befejezés:

„A festő hátrahúzódott, sötét volt, a nagy ablakokon már idegen, földi lámpák fénye jődögélt égi fények helyett. A festő kitarta tenyerét, s mind eldörzsölte a sok krétaszínt, mint az élet, a Háború, csak egy kavargó, zavaros, egybeolvadt, keserű, megvetett színorgia, véreknek és haláloknak lágy tömege maradt a papíron.”

Rippl-Rónai József: *Didergő lány kék gyűrűvel (pasztell, 1916)*

A *Magyarország a háború alatt* című sorozatot 1916 tavaszától közölte a *Pesti Hírlap*. Szociográfiai érzékenységgel és hitelességgel elevenedett meg a hátország magyar falujának élete (*Mit csinálnak a faluban?*, 1916. április 19.; *Húsvéti tánc*, 1916. április 30., *Jablonkai vásár*, 1916. augusztus 3.; *A szent ige*, 1916. augusztus 5. – ez a *Világban* jelent meg –; *Árvácska és az ínségecske*, 1916. augusztus 13.; *A jó falusiak*, 1916. november 12. és más írások). Majd 1917–18-ban tovább folytatódott a hátország-járás (*Asszonyi balsors*, 1917. június 17.; *Hát a gyerekek?*, 1917. július 1.; *Interjú a favágóval*, 1917. augusztus 19.; *Éjjel az országúton*, 1918. március 31.) Az író közben vissza-visszatért Budapestre, rögzítve a világeseemények fővárosi reflexióit is.

Az *Interjú a favágóval* című riport öregje a választójog kérdéseit paraszti bölcsességgel kommentálta. Gondolkodásának alapja, hogy nem a nép választja a képviselőket, hanem „ők választják egymást”. Jellemző megjegyzés, hogy a leányfalui favágó azt sem tudja, miért van most ez a háború, azt viszont tudja, hogy *Görgey* szép emlékeket ébreszt benne. *Kossuth*ról, *Petőfi*ről, *Jókairól* csak halomása van, de bármiféle történelmi felvetésnek számára csupán egy az értelme:

„... annyi ebből a komoly dolog csak, hogy 'hetvennégy deka kenyeret adnak egy hétre, az ember ha leül, egy ültőhelyébe megeszi'. Ez a fő, nem a választójog, nem a forradalom, ez az igazság: a szegény kis kenyér...”

RIPPL-RÓNAI JÓZSEF ÉS AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ

Rippl-Rónai József két különböző minőségben találkozott az első világháborúval. Először – rögtön a háború kitörése után – internáltként Franciaországban, majd hadifestőként az olasz fronton. Mindkét időszak terméséből (más munkákkal is kiegészítve a hadi rajzokat) önálló kiállítást rendezett az Ernst Múzeum (*Rippl-Rónai József háborús festményeinek és rajzainak kiállítása*, 1915.; *Rippl-Rónai József újabb rajzai és festményei*, 1917.)

Birtokunkban van mindkét kiállítás katalógusa, alább ezek, illetve a korabeli reflexiók, a frontrajzokat értelmező tanulmányok segítségével adunk vázlatot a hátországok és fronteseemények Rippl-Rónai művein látható reprezentációról.

Rippl-Rónai József: *A hallgatók*

A művész internáltatásának történetét Paris Anella, Rippl-Rónai nevelt lánya írta. A részletes beszámolót Lázár Béla elemzése követi, majd a hét teremben és a vitrinekben bemutatott közel 300 tollrajz felsorolását (és árazását) találjuk meg. A művész családjával a kis francia faluban, Issy-l'Éveque-ben volt, mikor kitört a háború. A gyanakvó emberek kémnek nézték az idegent, akit hamarosan elűztek otthonról, előbb Maconban, majd Chartreuse-ben, a fogolytáborban helyezték el.

Francia művészbartárai (Maillol, Denis), újságírók és a magyar kormány közbenjárására kilenc hónap után engedték el Svájcba, ahonnan hazajöhetett. – „Átélt egy darab háborút.”

*Szobám a chartreuse-i fogolytáborban
Rippl-Rónai József rajza*

Lázár Béla úgy vélte: Rippl-Rónai művészetének legmélyebb titka a mozgásban lévő, örökösen változó természet megfigyelése, s bennük a legegényibb jellemzők fölfedezése, így lehet művésze „az egyedül való, ritka gesztusok és a lelki életet leleplező mozzanatok titokzatos kifejezése”. S a részletmegfigyelések sorozatából nem lesz „természethalmozás” – „ellenkezőleg, csupa kihagyás, elvonatkoztatás, kiemelés”. A gyermekrajzokhoz és a primitív művészethez, a japán s főleg a kínai munkákhoz hasonlóan „csak a jellegzetes hat a képzeletére – innen egyszerűsége, naivitása, művészetének két fő alapsajátossága.” S hogy ezt a jellegzetest föllelje, „bele kell mélyednie tárgyába. Ezért oly szorgalmas Rippl-Rónai, ő rajzolva tanul [...], nem lephet meg tehát senkit, hogy a francia internáltatását művészileg oly

fényesen kihasználta. [...] Százával csinálja váz-latait, hogy megkeresse ennek a sok új benyo-másnak az egységes képét. De végül is kiderül, hogy az összbenyomás: maga ez az idegesen nyugtalan sok száz részlet” – írja Lázár.

„Valószínűleg két oka van annak, hogy Rippl-Rónai művei közt ezúttal a grafika foglalta el a trónt, hogy néhány portré-festmény mellett raj-zok vésődtek legjobban emlékezetünkbe – írta Dömötör István a *Művészet* című folyóiratba, a kiállítás tanulságait összegezve.

Egy chartreuse-i szakács

Az egyik az a külső momentum, hogy a művész, franciaországi időzése alatt, nem válogathatott tetszése szerint technikai eszközökben. Meg kellett elégedni a zsebben hordható ceruzával és tollszárral, annak is a vastagabb végével. A másikon a művész körül hullámzó, különös ritmusú élet, amely őt magát is meglepő szituációkba sodorta, „tele volt a színek, forrnák, arcok és gesztusok mozgalmasságával, az idegek, a légkör feszültségével.”

Ellenben annak örvend a kritikus, hogy az Ernst Múzeum kiállításán bemutatott munkák jó része azt a művészt hozták vissza, „akinek kezén megszokott hétköznapi dolgok titkos jelentést nyernek, lélek ül rajtuk, akinél a tökéletes rajz és a színek zengő ereje vallomásokat tolmácsol, akit ha leköt, izgat és munkára serkent az élet: ebből csak ily termés állhat elő. Gazdag és kábító, mint a virágeső.”

Rippl-Rónait a „legnagyobb művészi és emberi élményei kötik Franciaországhoz – írta a *Nyugat* 1915/19. száma *Figyelő* rovatában Felvinczi Takács Zoltán a *Rippl-Rónai József és a háború* című, a kiállításáról szóló szemléjében. – Rajz- és festőművészetének maradandó tényezői ott fejlődtek ki. Ott találta meg a megfoghatatlanul egyszerű és amellet sokat kifejező tónust és vonalat. A ködös pasztellt és a minden értéket magába szívó s új erővel kisugárzó nyomatékos kontúrt.

[...] A fegyveres összecsapást nem látta, de látta a tomboló indulatokat, érezte (a szó legszorosabb értelmében érezte) hatásukat, és fellobbanásukon át mélyebben hatolt azoknak a típusoknak a lényegébe, melyek épp fejlődése legkritikusabb idejében vették körül. Néhány ceruza- vagy tollvonással, egy pár színfolttal kitűnő jellemzéseket nyújt a francia kultúra háttéréből. Közönséges brutális nyárszolgárok, érzéketlen bourgeois-példányokat állít elénk. Köztük láthatók árulói is, a francia vidéki kisember könyörtelenül igaz tükörképei.

Mozgalmasabb jelenségeket sem hagyott nyomtalanul eltűnni. A meleg 'latin' vér pezseg. Az utca tombolni kezd. A nyugati kultúra kisajátítói hamar elvesztik türelmüket. Nekik mindenáron bűnbak kell és jobb híján kapóra jön az is, aki legjobban szolgálja ügyüket a barbár külföldön. (Igaz ugyan, hogy a földrajztudásuk határán messze túleső semmiben.) Meg akarják lincselni az 'osztrákok'. Bűnét (hogy a világon van) nem enyhíti az sem, hogy családi kötelékek fűzik a grande nation-hoz. Mert ők semmit sem hajlandók eltűni.

Rónai ellenben igazi magyar objektivitással jegyzi fel ('irkájába', mint fogadott leányának, Anellának beszámolójában olvassuk) a kellemetlen incidenst. Tudatosan primitív ultraimpresszionizmus tesz bizonyosságot arról, hogy a cselekvésábrázolásnak, ha pillanatnyi benyomásokat akar közölni, valóban a pusztá cselekvés felfogására kell szorítkozni.

[...] Háborús kiállítása egyebek közt azt is bizonyítja, hogy grafikai stílusát visszavezette kiindulási pontjához. Ez a visszatérés voltaképpen nem új keletű.

Eltávolodást a kilencvenes évek hangsúlyozott vonalas rajzától, a pasztellektől eltekintve csak a fekete tónusú olajfestményekben látok, melyek a művész fejlődésében rövid átmeneti korszakot jeleznek. A formák vastag vörösbarna foglalatjai az újabb keletű képeken egy lényeges pontban sem különböznek a kilencvenes évek elején kultivált, gondosabban és szabatosabban vezetett szénvonásoktól.

Nagyobb különbség választja el egymástól Rónai régebbi és újabb kolorisztikus törekvéseit. Szabad fejlődése első korszakában a jelenségek fölött suverénül uralkodó tónusegységben és azzal együtt a levegős mélységben fedezte fel ideálját. Most az abszolút színeket, a kolorisztikus alapértékeket keresi. Akkor festői érzéssel fogta fel, most rajzoló szemmel elemzi a dolgokat. Akkor az isteni pillanatokat elleső szubjektív lírikus volt benne túlsúlyban, most az immanens értékeket kereső, dekoratív alapon dolgozó művész jutott győzelemre érdekes és gazdag egyéniségében. Régi színeiben több a szuggesztív erő, a mostaniakban több a közvetlenül ható erotikum.

Rónai fejlődéséről és egyéniségéről nagyon előnyös képet ad az Ernst Múzeumban rendezett kiállítás. Alkalmunk van itt arra, hogy a művész legjobb korszakainak néhány fontos eredményét egymással szembeállítva mérlegeljük.”

*Rippl-Rónai József:
Zorka (pasztell, 1916)*

A második találkozás szintén megrázó, de legalább „érthető” volt. Rippl-Rónai 1916 nyarán (júliusban és augusztusban, összesen öt héten keresztül) hadifestő volt az olasz fronton. Katonaarc képek mellett elsősorban katonai kórházi jeleneteket örökített meg. Egy, a műtéti beavatkozást ábrázoló pasztellkép megtalálható a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum gyűjteményében is, ennek kapcsán tett kísérletet Rippl-Rónai e korszakának bemutatására A. Kovács Ágnes (*Egy Rippl-Rónai-pasztell nyomában – az olasz fronton*. Artmagazin 2012/6.) 58–63.).

*Rippl-Rónai József: Amputáció előtt
(pasztell, papír, 1916);*

*Semmelweis Orvostörténeti Múzeum,
Könyvtár és Levéltár*

A „hadifestők” intézménye 1915 végétől jött létre, amikor a harcéri események szaporodni kezdtek, és nőtt a hátország hírigénye, ezért külön kellett választani a gyors tudósítói és a munkaigényesebb képzőművészeti munkát (később a harcéri rajz szerepét átvette a fotó). Az összes hadköteles művész hadifestő lett. A Kovács Ágnes írja: Tekintettel kedvező helyzetükre, a hadifestőkre vonatkozó 1915-ös rendelet értelmében a „nyugodt és gondtalan” beosztásért cserébe minden két hétért valamennyi művésznek be kellett szolgáltatnia egy-egy (bármilyen) művet a császári és királyi Hadilevéltár számára Bécsbe. Ebből az anyagból, zsúrizás után, Európa-szerte hadikiállításokat rendeztek. (Magyarországon a sajtóhadiszállás első tárlata a Nemzeti Szalonban volt 1916 januárjában, majd ugyanitt a második egy évvel később. – Rippl-Rónai csak a harmadik, 1918. májusi, műcsarnokbeli kiállításon vett részt nagy művével.)

*Rippl-Rónai József: Kötésváltás,
pasztell, papír, 1916, HM
Hadtörténeti Intézet és Múzeum*

Rippl-Rónait az a Szurmay altábornagy invitálta a harcérre (a *Somogyi Hírlap* korabeli cikke szerint), akiről Móricz is írt, „ahol a kiváló mester háborús skicceket fog rajzolni, amelyek bizonyára a legérdekesebb és legértékesebb művészi alkotásai lesznek a háborús művészetnek.” Majd 1916. március 23-án kinevezték hadifestőnek, miniszterelnöki ajánlással. A festő július elején már az olasz fronton volt – az Isonzó-Doberdó hadszíntér északi szakaszán, ahol a harcéri események ekkorra csitultak, és csak kisebb összeütközésekről, tűzérsegi párbajokról számoltak be a tudósítók. (Itt került kapcsolatban Kokoschkával is.)

Ezekből a képekből az Ernst Múzeum rendezett kiállítást 1917-ben *Rippl-Rónai József újabb rajzai és festményei* címmel. A tábori kórházban Rippl-Rónai hét grafikát készített – ezek az egyedülálló tematikájú képek az 1917-es kiállításon is külön egységet alkottak. A kiállításai katalógus tanúsága szerint az első teremben voltak bemutatva a *Háborús rajzok az olasz frontról* (33 mű, benne portrék, egy sorozatban tíz katonaarckép, életképek, fegyverek), az említett hét munka *Harc-téri kórházélet* címen szerepelt (a vitrinben további katonafej- és tájképvázlatok voltak kiállítva; a teljes kiállítási anyag egyébként összesen 224 tételből állt). A Kovács Ágnes kutatásai szerint három mű ismert a sorozatból. A Hadtörténeti Múzeum gyűjteményét gyarapítja a *Kötésváltás* című nagyméretű pasztellkép, a Semmelweis Orvostörténeti Múzeumban található az *Amputáció előtt* című pasztell, és 1998-ban, aukción bukkant fel az *Operálás/Műtőben* című grafika.

*Rippl-Rónai József:
Operálás/Műtőben – 1916
(a Nagyházi Galéria
1998. évi árverésén)*

„Rippl-Rónai gyors gesztusokkal, néhány vonallal ragadta meg a drámai események lényegét. A gyors alkotás, az egy ülésre festés már korábban alkotói módszerévé lett. És még nagyobb gyorsaságot lehetővé tevő pasztell-technikával az új helyzetnek is tökéletesen megfelelt. Munkamódszerét a katonaportrék készítésénél is kamatoztatni tudta”.

Az Ernst Múzeumnak ez volt a 25. kiállítása. A katalógus közölte a művész levelét is, melyben hangsúlyozza, hogy ez a bemutató csak erős megszorításokkal tekinthető hadikiállításnak, hiszen a háborús rajzok csak egynegyedét teszik ki az egésznek, noha a művek zöme 1916-ban keletkezett. „Ekkor voltam a fronton, ekkor jártam itthon azokon a helyeken – kávéházakban, vendéglőkben és másutt, ahol leginkább a frontról jöttek vissza hőseink pihenni, és ahogy a zárórák lefokozása megengedte – mulatni. Igyekeztem mindenütt gyors jegyzeteket csinálni, leszögezni a nagy háború okozta új életet.” Majd így folytatja: „Az olasz fronton öt hétig voltam a mi lövészárkunkban. Akárhányszor megfordultam, de ellenséget soha sehol nem láttam, nem is rajzoltam. Csak a mieink érdekeltek leginkább, ha

nem is történt összeütközés, mégis az arravaló hozzákészülődés egyes fázisait, nevezetesebb alakjait megrögzítettem úgy, ahogy tudtam, úgy, ahogy láttam.”

Az újabb kiállításról szintén megemlékezett a *Nyugat Figyelő* rovata. Az 1917. évi 7. számban írja Bálint Aladár: „Erotika. Ezt írnám Rippl-Rónai újabb pasztelljei alá. Női fejek, vállak, keblek, karok villannak fel. Egész terem teli van velük. Ha megállunk előttük, szinte megszedít bennünket a kicsapódó perzselő tűz. Mintha valami óriási kemence izzó belsejébe tekintenénk egy-egy keskeny résen. Telt formájú, jóllakott asszonyok, karcsú, macskatekintetű lányok bódulatba ejtő kaleidoszkópja e kollekción, mely a mélyzengésű pasztell tömör baritonján muzsikálja el a művész örök fiatalságát, a színek, formák pogány örömét.”

A szerző megemlékezett arról, hogy a kiállítás gerincét a pasztellek adják, ezt a vázlatok, harctéri jegyzetek kísérik, illetve van egy erős retrospektív vonulata is az összeállításnak, a művészi út szinte mindegyik periódusát reprezentálva. Bálint Aladár szerint „a harctéri rajzok beszédes bizonyosságai annak, hogy Rippl-Rónait a háború romantikája mennyire – nem érdekelte. Nem is palástolja ez érzését. Néhány vonallal feljegyzett figurák, katonafejek, egy-egy tájék vázlatos rajza, semmi több.” Az idehaza készült rajzok nagyobb részét dokumentumnak nevezte. „Dokumentumai annak, hogy a művész örökös szomjúsággal fürkészi egyre az élet jelenségeit. Mindent megfigyel és mindent feljegyez. Semmit sem tart annyira jelentéktelennek, hogy szótlanul elhaladjon mellette.”

Lázár Béla megjegyzését erősíti ez az észrevétel, a rendezői és művészi szándék pedig arra utal, hogy az élet csupa mellékessége és a művészet teljessége erősen összefügg egymással. A vonalgondolat és a krocki-hangulat, az élménytudatosítás és látványrögzítés, az apróságok számbavétele vezet el a nagy dolgok fölismeréséig és megjelenítéséig.

Rippl-Rónai József:
Katonarcképek
(1916)

HERMANN ATTILA – SZANYI MIKLÓS:
„CSAK ELŐRE, ÉDES FIAM...”

*A magyar Szent Korona országából
sorozott hadosztályok, ezredek
és zászlóaljok jelvényei
a Nagy Háborúban*

*Méliusz Központ, Debrecen, 2012.,
248 old.*

Az első világháború kitérésének 100. évfordulóján számos módja adódik a résztvevők és áldozatok emléke előtti főhajtásnak. Sallay Gergely történész-muzeológus úgy fogalmaz az albumot ajánló bevezetőben, hogy részben ezt a célt szolgálja a Hermann Attila-Szanyi

Miklós szerzőpáros könyve is. Ők egy rendkívül népszerű gyűjtési terület: az első világháborús osztrák-magyar sapkajelvények tükrében ismertetik meg az Olvasót a magyar katona háborús történetével. A magyarországi kiegészítésű gyalogos alakulatok jelvényeinek minden részletre kiterjedő bemutatása mellett részletesen ismertetik valamennyi érintett hadosztály, ezred és zászlóalj első világháborús hadiútját. A jelvényeket egy fajta történeti forrásként kezelik, és általuk számos érdekes, értékes információt adnak a monarchia hadkiegészítéséről, az ezredtulajdonosi rendszerről, a „Nagy Háborúban” használt osztrák-magyar fegyverzetről. Sallay Gergely ekképp méltatja a továbbiakban a szép albumot:

„A könyvben a két gyűjtő – sokéves gyűjtőmunka nyomán – a teljesség igényével mutatja be a címben megjelölt sereg- és csapattestek jelvényeit, és egy kötetbe összegyűjtve teszi hozzáférhetővé a nehezen beszerezhető alakulattörténeti munkákban fellelhető, az egyes alakulatok világháborús tevékenységére vonatkozó információkat. Az első világháborúban oly nagy népszerűségnek örvendő sapkajelvények ma is kedvelt témát jelentenek a militaria-gyűjtők széles köre számára, de megtalálhatóak emellett féltett családi kincsek között és szinte valamennyi magyar történeti múzeum gyűjteményében is. A kötet tehát nagy érdeklődésre tarthat számot mind a gyűjtői társadalom, mind a szakma, mind a szélesebb olvasóközönség részéről. A szerzőpáros vállalkozása azért is egyedülálló, mert a kötet jelképesen az ország legnagyobb magángyűjteményeit egyesíti (kiegészítve a

Hadtörténeti Múzeum Numizmatikai Gyűjteményében található ritka és egyedi tárgyakkal), így a téma a képanyagot tekintve is soha nem látott teljességében kerül bemutatásra. A kötet lapjain összesen mintegy 200 alakulat 600 jelvényével ismerkedhet meg az Olvasó, illetve a további 200 archív- és műtárgyfotó teszi teljessé a képet.”

A kötet a gyalogos alakulatok jelvényeit mutatja be – a lovasság, a tüzérség és a különböző csapatnemek jelvényeinek az ismertetése ugyanis messze meghaladja egyetlen könyv terjedelmét. A szerzők vállalkozásának jelentőségét az is mutatja, hogy eddig sem Magyarországon, sem pedig külföldön nem született olyan mű, amely ilyen részletességgel tárgyalná ennek a sajtóságos tárgykultúrának egy adott csoportját.

A Magyar Királyi Debreceni 3. Honvéd Gyalogezred jelvényeiből:

1. az ezred zászló formájú jelvénye, az alakulat nevének rövidítésével;
2. a babérkoszorúval övezett jelvényt egy pajzs osztja három részre, benne a Nagytemplommal, alatta a „Debreczen 1914–16 felirattal;
3. a három rohamazó honvéd alakja alatt a magyar és a debreceni címert a Szent Korona fogja össze (az 1917-es évszám utalhat rá, hogy az olasz fronton vívott küzdelmeknek állítottak emléket);
4. az ezredjelvény a korábbinál szebben kidolgozott – balról a gémeskútnál csikósok láthatók, jobbra már megjelenik az ellenség is; középen, tornyai közt a református címerrel, szintén a Nagytemplom áll; (további, az oldalreprodukción nem látható debreceni ezredjelvények: 5. a pótzászlóalj jelvényében a Nagytemplom előtt a Kossuth tér, a Kossuth szobor és a szabadságharcos kompozíció is megjelenik; 6. csak a középső jelenet látható, az előző jelvény széleinek levágásával keletkezett)

Forrás: Hermann Attila – Szanyi Miklós:
„Csak előre, édes fiam...” 182–183. oldal)

MEDGYESSY ÉS A HÁBORÚ*

Medgyessy Ferenc nagy lendülettel vetette bele magát a művészeti közéletbe. 1908-ban szerepelt a Múcsarnok kiállításán, a következő esztendő nyarán visszalátogatott Párizsba, egy tanulmányút erejéig, de ősszel már Firenzében tanulta a kőfaragást. A reneszánsz öröksége nem annyira foglalkoztatta, inkább az etruszk művészet ejtette bűvkörébe. A *Táncolók* című domborművéért itthon díjat kapott, sorra készültek el a később is sokat emlegetett szobrai, 1913-ban pedig megrendezte első nagyobb debreceni kiállítását.

Az első világháború éppen a kezdeti évek izmosodó lendületében találta. Besorozták, császárvadász orvos-főhadnagyi rangban szolgált a fronton. 1914 őszét Kolozsvárott töltötte, majd Galíciába vonult az orvos csapattal. Mosolyogva idézte fel: bizony, többször csak a lábainak köszönhetette, hogy nem került fogságba.

De óvta őt a sors is. Lembergben érezte meg istenigazából, hogy kiválasztott ember, és az égi hatalmak kegyeivel ezután nem szabad visszaélni. Küldetése van, amit be kell teljesíteni. A szobrászat számára nem valamilyen hóbort volt, hanem szükséglet. Talán még az evésnél is fontosabb. Nem is igen figyelt oda, hogy mit eszik – egy csalódással máris kevesebbet hozott neki a katonaelet –, gyorsan evett, hogy azzal se töltsse az időt.

Meg volt győződve róla, hogy nem saját akaratából, hanem valamilyen magasabb rendű szükségyszerűségből váltotta vésőre a szikét. Egy látszólag durvább, funkcióját tekintve viszont ugyanolyan érzékeny műszerre – ha nem érzékenyebbre.

Olyan szobrokat kell mintáznia, melyek rusztikus valóságukban is a Szellem kiválóságát fejezik ki. El kell térnie a fotografikus igazságoktól, hogy meg tudja fogalmazni a szobor-igazságokat. A formaeszményekből művészi víziókat kellett álmodni a testbe, rátalálni a nemzet valódi karakterére a szobrokban. S hozzá is adni valamit az egyetemeshez, a mozdulatlanba formálni a lélek mozgását. Életet adni a holt anyagnak.

Lembergben egy kis térre nyíló kávéház ablakánál ült. A téren katonák vonultak fel, a levegőt egyre sűrűbben reszkettette meg az ágyúdörgés zaja. A fronton megállás nélkül folytak a harcok, az oroszok erősen lőtték a várost. Medgyessy meghagyta a szanitéceknak, hol találják meg, amíg pihen.

Számára a pihenés a rajzolás volt. Alig várta, hogy kinyithassa a vázlatfüzetet. Kőhöz csak ritkán tudott hozzájutni, az agyag és a gipsz pedig könnyen sérül a hadiszállítás áthelyezésekor. Háborús naplójának legárulkodóbb részletei voltak a rajzok: a hátsószak hétköznapijairól, sebesültekről, emberekről és lovakról.

Részlet *A táncosnő halála* című, 2008-ban, Medgyessy Ferenc szobrászművész halálának 50. évfordulóján megjelent metafizikus detektívtörténetből

*Medgyessy Ferenc Hősi
emlékműve Galíciában, 1916.*

*A művész a Gránátvetőt
faragja, 1916 (jobbra, fent)*

*Kétalakos szobra
mellett
Galíciában, 1916.*

*(Archív felvételek:
F. Molnár Erzsébet)*

A tér távolabbi részébe befordult egy tábori konyha kocsija. Furcsa kis sántító ló volt elé fogva. Amikor a szobrász elmesélte ezt a történetet, maga szinte az egész arckifejezésével utánozta az állat fáradtságát, elkínzottságát.

Jó lenne ezt a lovat lerajzolni, gondolta. A kezében már ott voltak a mozdulatok, csak arra várt, hogy kicsit közelebb jöjjön a menet. De nem jött, így Medgyessy felállt a kopott asztal mellől, és kiment a kávéházból.

Már majdnem elérte a kis sánta lovat, amikor pokoli dörrenéssel csapott be egy ágyúgolyó a térre, éppen a kávéház ablakába. Oda, ahol az imént ült.

Ennek a kis sánta lónak köszönhette az életét, és később, akárhányszor lovak mintázásába fogott, soha nem tudta elfelejteni ezt a leMBERGI jelenetet.

Már ekkor készült nagy feladatára, a lovas sorozatra. Menetelés közben a szakzparancsnokok mellett járt, és gyors mozdulattanulmányokban rögzítette a lovak izommozgását. Lovak között sétálva ábrázolta őt katonatársa, Witold Leonhardt is az egyik akvarelljén. S míg szobrászként vizsgálta a lovak karakterét, emberileg is közelebb került hozzájuk.

– A ló nem rabszolga állat – mondta –, egészen önálló lélek. Csupa forma, meg van stilizálva, minden izma, minden mozdulata a saját célját szolgálja. Nagy tömeg állat és csupa izom. Ideges, nem lehet megunni. És milyen értelmes a szeme! Minden hangulata benne van. És milyen hisztérika! Mikor lovagolni tanultam, egyszer hátratámaszkodtam a lovam tomporára, s felnyikkant. Nem tűrte. A ló szeszélyes, önálló lélek.

A szobrász több katonahistóriáját is elmesélte, társaságban szívesen szórakoztatta emlékeivel a többieket.

– Inspekciós orvos voltam a 16-os helyőrségi kórházban. Egyszer jött egy anya kétségbeesve a kisbabájával, hogy mindjárt meghal a gyerek, segítsen rajta. Mondtam, hogy ne ijedjen meg, azért vagyunk itt, hogy segítsünk. Megvizsgáltam, hasajtót írtam. Másnap este újból látom az asszonyt felém közeledni, de most már a gyereke nélkül. Erre aztán én ijedtem meg, hogy hátha meghalt, és én vagyok a hibás, ezt akarja rajtam számon kérni. Lestem, hogy van-e a kezében valami vitriolos üveg, de ő, amikor meglátott, azonnal odaszaladt hozzám, és mindenáron kezet akart csókolni nekem. Hogy megmentettem a kislányát. Kihúztam a mellemet s mondtam neki. No, látja, fiam, megmondtam én, hogy segítünk rajta!

1915-ben a Kunstgruppe, a hadsereg művészcsoportjának a tagja lett. Egy ideiglenes műtermet rendezhetett be Brezinyben, a harcoló lovasokat egy kartonon is megörökítette. Dolgozott a műteremben rajta kívül még egy magyar, Pogány Gyula, és a lengyel Leonhardt, aki lerajzolta. Utóbbi mondogatta is, hogy bár őt hívják „Oroszlánszívűnek” ezt a nevet Medgyessy is kiérdemelhetné.

Stanislawban 1915 júniusában kezdte egyik füzetét, júliusban már Halicson folytatta. Ekkor elég sok beteg katonát jelenített meg, többek között önmagát is lerajzolta. „Juj de beteg vagyok!” – írta oda egyik rajza alá, amelyen pokrócba burkolózva látszik.

Az emberi test különféle gyötrelmeit ábrázoló, vaskos feliratú rajzok hitelesen felidéznek a halicsi kórház életét, s itt mintázta meg a *Mosakodó guggoló nőt* is. 1915 szeptemberében már Novosidkán találjuk, ahol számtalan rajzban és plakettben, portréban örökítette meg a feljebbvalóit.

A vidám, erőteljes humorú rajzok egyértelműen arra utalnak, hogy Medgyessy igyekezett elfeledkezni a háború borzalmairól, és az élet derűs jelenségeit kereste. „A nevetés és a munka megóvja az ifjúságot” – nyilatkozta később, és a fronton úgy hitte: az értelmetlen borzalomban is csak a derű őrizheti meg az életet.

Ez a felfogás nem jelentette azonban azt, hogy ne érezte volna át a halál fájdalmát, az elesettek iránti gyászt. De nem a fájdalmat igyekezett hangsúlyozni. Allegorikus nőalakok formájában jelenítette meg a gyászt – a síremlékein is mindig ez a forma köszönt vissza később.

És a háborúnak, furcsa módon, nemcsak küldetésének felismerését köszönhet, hanem azt a művészi kihívást is, hogy emlékművet formázzon. Egyik első háborús emlékművét 1916-ban készítette Podhajcén, s ehhez már az előző évtől gyűjtötte az anyagot. Ukrán, lengyel, orosz házak oromfalainak, sírköveinek ornamenseit használta fel a mintakereséshez.

Ugyanebben az évben három síremlékét állították fel a fronton. Az egyik egy dragonyos tisztet ábrázoló dombormű volt, a másik egy magyaros virágornamentikával díszített kő, a harmadik egy haldokló katonát és az őt felfogó nőalakot megjelenítő kétalakos szobra. 1917-ben egy életnagyságúnál nagyobb gránátvető harcost faragott, de befejezni ezt már nem tudta.

A hősi emlékművek és a lovas szobrok mellett sok portrét rajzolt, s ha tehette, akkor mintázott. Modelljei gyakran névtelen lengyel és ukrán lányok voltak, de a bajtársakat is tanulmányozta. Ott volt közöttük Rezik Károly karnagy, a csellista, zongorázott Lavotta Rezső (aki egyébként szintén karnagy volt és zeneszerző), a már említett Pogány Gyula, a festő.

További rajzok őrzik a környezetéből – nem egyszer karikatúraszerűen eltúlozva portrét – Keszler doktort, Szávits Kornél ezredest és egy Bőhm nevű karcagi patikuszt. Még Pór Bertalan festőművészt is lerajzolta egyszer, akivel Tarnopolnál szolgált együtt. A Frigyes főherceget ábrázoló domborművéért pedig a „Signum laudis” kitüntetését is megkapta.

(...)

A NAGY HÁBORÚ FÜSTJE

A Hitel 2014. évi tematikus száma (február)

Éppen 100 évvel ezelőtt, 1914-ben kezdődött az a „hányattatástörténet, amely a 20. századi múltunkat tragikussá tette, s a mai napig befolyásolja az ország és a nemzet állapotát – írja Papp Endre, a *Hitel* című folyóirat felelős szerkesztője az idei évi tematikus összeállítás bevezetőjében (*Levél a szerzőkhöz*). Fölveti, hogy a világháború, majd a háborús vereség „kiheverhetetlen következménye”, Trianon egy olyan új eseménysort indított el, amely „teljesen új pályára terelte az államiságról, a politikáról, az identitásról, a kultúráról és a saját gazdaságról vallott elképzeléseket”. Sokan hajlamosak egyenesen hanyatlástörténetről beszélni, mások gyászfekete helyett árnyaltabban látják a száz év előtti eseményeket és azok máig ható következményeit. Papp Endre ezért az alábbi kérdésekkel szólította meg az összeállítás szerzőit (Ablonczy Lászlót, Alexa Károlyt, Balassa Zoltánt, Bartha Ákost, Bene Zoltánt, Czákó Gábort, Csath Magdolnát, Csáky Pált, Domonkos Lászlót, Kiss Gy. Csabát, Kurucz Gyulát, Mórocz Zsoltot, Nagy András, N. Pál Józsefet, Pelle Jánost, Sárközy Pétert, Szidiropulosz Archimédeszt, Toót-Holló Tamást, Tókcézy Lászlót, Varga E. Lászlót, Wodianer-Nemessuri Zoltánt, Zsidó Ferencet):

„Arra kérjük, foglalja össze számunkra a saját verzióját, a saját történetét! Milyen távolba száll az első világháború füstje? Miben látja lelki-szellemi kondícióink jelenlegi állapotát leginkább befolyásoló múltbeli tényezőket? Megpróbáltatásainknak mi volt az ára, s lehet-e a jövőben haszna? Megszabadulhatunk-e végre az életünket beármalyó vereség- és veszteségtudattól?”

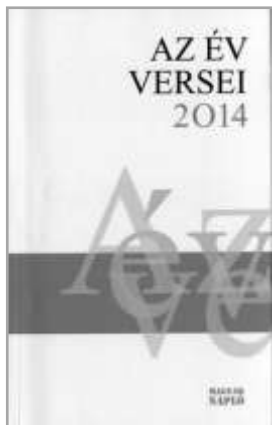
A *Hitel* tematikus számát bizony, érdemes külön részlegben megőrizni, esszé- és tanulmánykötetek között! Számos írás problémafölvetése lenne érdemes itt is a továbbgondolásra, reflexióra. Alább csupán Nagy András (1953) könyvtervező, grafikus *Lövészárkok és Csárdáskirálynő vagy művészet tiszta forrásból?* című írásából idézek (kapcsolódva emlékblokkunk előző írásainak témájához is).

„Az ezerarcú kor egyéniségei és csoportjai sokszor egymástól egészen különböző céllal és modorban alkotnak. Csak tétován felelgetnek a válságözönre a művészeti iskolák és művésztelepek. Nem találnak osztatlan elismerésre az ítések körében a nagy mesterek, elsősorban Mednyánszky László drámai képei, haditudósításai.

Halottak, sebesültek, pusztulás. A háború minden műfajt megoszt. A dokumentálásra született fotográfia a hazug hadiképeslap üzenet is kiszolgálja. Filmjeink útkereső vizualitása még a színpadi díszlettervezés függvénye, de sorsa már a fotográfiáé. Ugyanakkor azzal szembesülhet a közönség, hogy az egyébként polgárian könnyednek hitt Vaszary János is hidegjelős képet fest a frontról, s visszaneve a később Szovjet-Oroszországba kivándorolt Uitz Béla expresszív munkáit, fölfedezzük, hogy a háború kaotikus rémálmát és gyászát is kivételes beleéléssel jeleníti meg. [...] A formabontó törekvésekkel nem minden tekintetben ellentétes a századforduló óta keresett magyar formanyelv, amelynek szimbolizmusa csak részben ősi, illetve hazai díszítési nyersanyagában, hiszen az európai kultúrkörben nagy karriert befutó szecesszió (jugendstil) testvére. Fél évszázadot fog át és ragad meg műfaji sokoldalúsága, a könyvművészettől az üvegen és a murális alkalmazásokon át a gobelinig. A magyar népművészettel összeházasodva, a romantikus historizáló hangulat átlényegül és egészen frissítően hat (pl. a Gödöllői művésztelep alkotóinál). [...] Miután az egész társadalom vigasztalanul meghasonlott az idegen érdekekért elszenvedett háborús vérvesztésért, a 'proletárdiktatúra' és az ország szétmarcangolása miatt, a csalódás felszínre hozta az irredenta (a visszaszerzést hirdető) művészetet. A nemzet és az ország sorsa magyar tudattal és igazságérzettel feldolgozhatatlan, a nemzethalálba belenyugodni lehetetlen. Aki mást állít, az festi magát. Ezt, az identitásukat keservesen is megtartó, rendkívüli művészek sora mutatja, építészeket, költőket, zeneszerzőket is ideszámítva, Babitsot, Karinthyt, József Attilát, Bartókot. [Nem távozott viszont az operett-érzés...] A hamis életérzést önbecsapással tetézve kész a hibás helyzetértékelés, illetve az esztétikai kritikátlanság. Következménye száz évre kihat. [...]”

A Debreceni 3. Honvéd Népfőlkelő Gyalogezred emlékműve (Márton Ferenc alkotása) egykori helyén, az Egyetem sugárúton, a mai Nagy Lajos király téren. Az 1940 májusában avatott szobrot az oda kerülő Tanácsköztársaság-emlékmű miatt távolították el 1960–61-ben (előbb a Honvédtemetőbe került, a mauzóleum elé, a Haldokló oroszlán közelébe, majd a Kosuth-laktanyába, ahol a mai napig látható)

Költészet napja

VERSMARATON AZ ÉV VERSEI 2014 A THÁLIA SZÍNHÁZBAN

„Ide is elkísért az angyal, s remélem,
nem tévedt el a pesti forgatagban.”

Ezt a sort róttam föl a Thália Színház bejáratánál elhelyezett óriási verskézirat-lapra (igyekezve saját lelkiállapotomat és a kontextust összehangolni), miután a Filippinyi Éva által vezetett koradélutáni beszélgetős-versfelolvasós blokkban előadhattam *Az év versei 2014* című antológiába válogatott két versem (*Szindbád találkozása az angyallal; Grádcicsok XI. éneke*). Rendhagyó költői játék formálódott a nagy papíron: a nap végére összeállt egy kollektív vers, egy jó félszázkezes (az alkalmiság és sokféleség miatt is) szürreális poéma.

Az antológia a költészet napjára jelent meg, a kiadó *Magyar Napló* (közös az MTVA-val, a *Magyar Rádió*val, illetve a *Magyar Írószövetség*gel) az idén már negyedik alkalommal rendezte meg az év egyik legnagyobb irodalmi eseményét, a *Versmaratont*. Az antológiába 100 kortárs költő kerülhetett be – azok közül válogatva, akik a szerkesztők megítélése szerint 2013-ban jelentősebb költői alkotást publikáltak valamely folyóiratban. A szerzők több mint fele személyesen is ott volt (többeket pedig telefonon kapcsoltak) a délelőtti 11 és este 11 óra közt lebonyolított felolvasáson. Öröm,

hogy folyamatosan teltházás közönségérdeklődés kísérte a költők színpadi jelenlétét. A rendezvény sikere az idén minden korábbit felülmúlt – vélekedett Oláh János költő, író, a *Magyar Napló* főszerkesztője.

A színpadi szereplés után a szerzőket a *Thália Látványstúdió*ba invitálták, ahol a *Vers napról napra* című műsorba kerülő hangfelvételek készültek el, s ezek a szerzői hanganyagok alkotják a *Versmaraton* DVD-jének is az alapját.

Csontos János verssora készül
a kollektív költeményhez;
az előző oldalon: a *Thália*
Mikroszínpada (Fotók: Soós Lajos)

„KÖLTŐK KERTJE: DEBRECEN”

Szabó Zoltán fenti metaforája mellé kívánczik a szerző *Szerelmes földrajz*ának másik jellemző fordulata, miszerint egyúttal „költők verte város” is Debrecen.

A Debreceni Költészeti Fesztiválnak több mint évtizedes a múltja: 2003-ban indult útjára. Érdekes itt fölidézni Görömbei András egykori ajánlását:

„Fölgyorsult, személytelenné és haszonalvúvé vált világunkban méltatlan sorsra jutott az ember szellemi-lelki-erkölcsi épségének és magatartásának legfontosabb támasztéka, az egyedi jelenségeket mindig nagy távlatokban vizsgáló művészet. Az emberiség évezredekén keresztül azt tapasztalta, hogy a költői szó az ember lelki-szellemi energiáinak olyan sűrűtménye, melynek gyógyító és fölemelő ereje van. A költő minden szaván ott van személyiségének pecsétje. Ez a személyesség a költészetben mindig az emberlét egyetlen érvényű mérlegelésének és megítélésének, alakításának a terepe. A költészetben az ember mértéket kap létezésének értelméhez, tisztaságához és tágasságához. Az ember a legbensőbb vallomásaihoz ősidők óta a költőket hívja segítségül, az ő szavaikkal szól örömeiről és fájdalmairól egyaránt. Egy-egy közösség is költőinek szavaival tudatosítja és vallja meg legbensőbb vágyait. A költészet az emberi érzékenység, szabadság, bátorság gyakorló terepe. Tisztán tartja és kiteljesíti az emberi szellemet, érzést, fantáziát. Emellett a személyiséget és a közösséget megtartó édes anyanyelv legfőbb tápláló forrása.”

A Debreceni Költészeti Fesztiválokon korábban Kossuth- és József Attila-díjjal kitüntetett magyar költők olvasták fel verseiket (2003 és 2006 között például Csoóri Sándor, Nagy Gáspár; Kányádi Sándor, Takács Zsuzsa, Somlyó György, Buda Ferenc, Juhász Ferenc; Tornai József, Tózsér Árpád; Lászlóffy Aladár, Farkas Árpád, Vasadi Péter). 2007-ben francia költők mutatkoztak be, 2008-ban a 100 éves *Nyugatra* emlékeztek, s debreceni költők olvasták föl verseiket; majd Ady Endre halálának 90. évfordulójára állítottak össze műsort; s az olasz kultúrát és költészetet bemutató előadásokon túl a 80 éves Csoóri Sándort is köszöntötték. 2011-ben a 125 éve született Tóth Árpádra és a 130 éve született Oláh Gáborra emlékeztek; 2012-ben Kiss Tamás születésének 100. évfordulóját irodalmi esttel, emléktábla avatásával és szavalóversennyel ünnepelték; a 2013. évi program a Weöres Sándor-jubileum jegyében szerveződött; az idén pedig a költészet közösségteremtő erejét, az anyanyelvhez való kötődést mutatták be.

Saját költeményeket és versfordításokat hozott mások mellett Lackfi János és Szabó T. Anna; illetve az első debreceni *KirakaTransz* versadományai (kirakat-

üvegekre írt idézetek) díszítették a belvárost; Debrecen lírában gazdag múltját idézték meg a *Nagy Versséta* alkalmával, s irodalmi emlékhelyek (pl. a Debreceni Református Kollégium, Csokonai-ház, Kölcsey-ház emlékhelye) bejárásával tisztelgetek az ünnepen.

KirakaTransz – „tükröződések”
(Fotó: Magyar Kurír Hírportál)

ÁPRILISI TIZENEGYEK A NAPÚTBAN

Április 11-én nemcsak József Attila született, hanem öt évvel korábban (1900-ban) Márai Sándor is. A Költészet napján tehát reá is emlékezünk, s nem feledte a kettős dátumot Szondi György költő-műfordító, a *Napút* folyóirat főszerkesztője sem, amikor februárban fölhívást intézett kortárs költőkhöz, kritikusokhoz és műfordítókhoz, hogy az ünnepi számot rendhagyó módon tegyék emlékezetessé. Akrosztichon alkotására nógatott kit-kit – mindkét ünnepnapos költő neve 11 betűből áll, s mivel a klasszikus műfaj vesszorkezdeteiből (vagy végéből) egy név

olvasható ki, 11 soros költeményeket várt a szerkesztő. Többek írtak mindkét névre egy-egy költeményt, néhányan közös versbe foglalták a két nevet. S azzal a bravúrral is találkozunk, hogy a sorok kezdőbetűi Márai nevét, míg a sorzárások József Attila nevét adták ki, illetve fordítva (Petz György, Tamási Orosz János, Vörös István). Mintegy harmincan arra is vállalkoztak, hogy összeállítsák kortárs „tizenegyüket” – itt-ott valódi klasszikusok is kerültek a „csapatba”.

A folyóirat első számától, 1999 januárjától kezdve már majd’ harminc költő válaszolt a magyar költészet állapotát faggató kérdésekre; most, 15 év múltán, tizenkét kritikus és irodalomtörténész reflektált arra, hogyan látja a mai költészet olvashatóságának határait, milyen befogadói tapasztalatra építhet a kortárs líra, illetve kit és miért olvas vagy ajánl olvasásra. Végül pedig: Suhai Pál invitálására (nyersfordításai és magyarázó jegyzetei alapján) 11 költő összesen 13 változatát küldte el Rilke *Múlandóság* című, eddig lefordítatlan, kétszer négysoros versének.

(Kortárs tizenegyemet nem állítottam össze, ám Szondi György fölkérésére a kettő közül az egyik akrosztichont sikerült határidőre elkészítenem. A vers megjelent – 37 költőtársam műveinek társaságában – a *Napút* ünnepi számában, most itt is közlöm.)

MELLÉKESEN

(Márai Sándor szavaira)

Minden más titok. Este nyolc után
Átlagos a Hold a lassú égen:
Romlandó anyag. Áprilisi kert,
Alvó tulipán – fekete fényben
Idegen szeretők vére virít.

Sóhajod pillangónyi gondolat.
Áldozathozó szépségre ébredsz.
Néha félsz. Gyanús az élet. Sikert,
Dacos bánatot, mellékes reményt,
Okos lázakat s kétkedést keversz
Rigófüttyös reggelekbe. – S néha sírsz.

MARGÓ – könyvek, folyóiratok**KISGRAFIKA – 2014/1.**

Az exlibris-kiállítások új „sztárjáról”, a Coco nevű papagájról ír Vasné Tóth Kornélia. – A Lindauban élő Hartmann házaspár valóságos karaktert formált papagájuknak, s a nevében sorra rendelték az exlibriseket (2013-ra már 180 könyvjegy készült, de egy gyermekkönyv szereplője is Coco lett). A papagájos exlibrisek divatja mind népszerűbb, most ismerkedik a magyar gyűjtőkör is a tematikával.

Szintén V. Tóth Kornélia rajzolta meg Arday Kálmán (1893–1964) orvos és művészettörténész, exlibris-gyűjtő portréját; Ürmös Péter a brassói grafikus-művésszel, Csutak Leventével készített interjút; Lenkey Béla Salamon Árpád debreceni könyvjegykiállításáról számol be (s olvashatunk még Kundermann Jenő és Balajti Károly tárlatairól is); Arató Antal kínál rövid áttekintést magyar kisgrafikák katolikus motívumairól. A gyűjtők kiegészíthetik Kőhegyi Gyula alkotásjegyzékét – ezúttal az 1993–2013 közötti időszak opuszlistáját (a 138.-tól a 216. tételig) közli a kisgrafika-gyűjtők folyóirata.

AGRIA – 2014/TAVASZ*Irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat*

Főszerkesztő: KÖDÖBÖCZ GÁBOR

„Hiányolom az eredeti és a saját költői hangokat, megszólalásokat. Ha egymás mellé tesz Pilinszky, Kormos, Juhász Ferenc vagy Nemes Nagy Ágnes verseket, a szerző megnevezése nélkül, kitalálható, hogy melyiket ki írta. A mai kultúra uniformizálódik, és sajnos, a líra is – mondja Rózsássy Barbara költő, kritikus abban az interjúban, melyet Bozók Ferenc készített vele az Írószövetségben. – [...] Szerkesztőként és olvasóként egyaránt hiányérzete támad az embernek. Én nagyon sajnálom az egyszeri olvasót, aki nem költő, nem irodalmár, csak igényes szépirodalomra vágyik. Belelapoz a mai szépirodalmi folyóiratokba, és ezekkel a versekkel szembesül. Elveszik. Nincs támpontja, viszonyulási pontja. Legrosz-

szabb esetben végképp elfordul a kortárs versektől” – reagál a fölvetésre, hogy a kortárs folyóiratokat vagy antológiákat olvasva könnyen olyan érzésünk támad, mintha minden verset ugyanaz a személy írta volna. Kialakult egy szinte kötelező megszólalási mód, másrészt domináns a töredékes jelleg.

Nos, az *Agria* ezúttal is gondoskodik a lírai sokszínűségről – csak néhány nevet említve: Serfőző Simon, Anga Mária, Suhai Pál, Fecske Csaba, Madár János, Csontos Márta, Konczek József –, de a pápai és a váradi palackposták is tovább színesítik a kínálatot. Fölvívjuk még a figyelmet Kusper Judit és Onrejszák Eszter egy-egy tanulmányára (*A nyelv metaforikus lehetőségei – különbség és elkülönülés Gárdonyi Géza Az én falum című kötetében*; illetve: *Panteisztikus természetszemlélet Gárdonyi Az én falum című művében*).

BARABÁS ZOLTÁN:
NEM SZÖKHETEK

Nietzsche-dagerrorípiák

Convex Kiadó, Nagyvárad, 2013.

Az *Agria* folyóirat mellett örömmel lapoztam a nagyváradi Barabás Zoltán verseit a *Magyar Naplóban* és *Az év versei 2014* című antológiában is. Új kötetét karácsony előtt küldte el.

Ajánlásom előtt szükségesnek érzem, hogy Ködöböcz Gábor irodalomtörténész fülszövegét idézzem – kiválóan hangol rá a kis kötet számvetésjellegére, a halál elleni (és boldogságért való) hadakozásra.

„Barabás Zoltán költészetének gondolati-filozófiai inspirációi között különlegesen fontos szerepet játszik két német szerző: Nietzsche és Hölderlin – írja az *Agria* főszerkesztője. – A többi nagyváradi kötődésű lírikus, így például Ady Endre és Juhász Gyula önszemléletét és világképét is jelentősen befolyásolta. Nietzsche az integer személyiség és az intenzív jelenlét összefüggésére rávilágító tanításával a Barabás-versek eszmei-erkölcsi mélyrétegeiben is tetten érhető.”

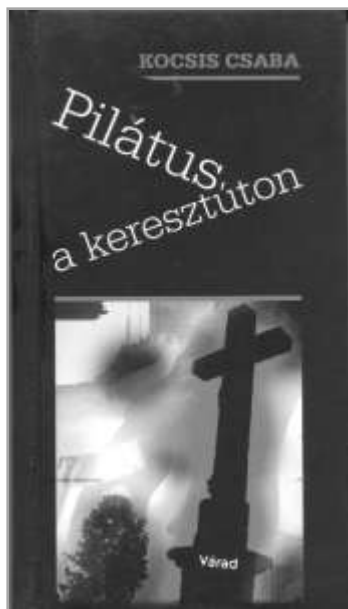
Ködöböcz aztán az európai kultúra egyik kulcsmondatát idézi föl: „Aki nem képes minden múltat feledve a pillanat küszöbére telepedni, aki nem tud – akár a győzelem istennője – egy ponton szédülés és félelem nélkül megállni, az sosem fogja tudni, hogy mi a boldogság, s ami még rosszabb: sosem fog olyasmit csele-

kedni, ami másokat tesz boldoggá.” – Lényegtelen, hogy szereti-e Nietzschét az ember, vagy sem, egyetértünk vele mégis: „mert hiszen nem úgy tevődik-e föl a kérdés egész életünk során, hogy vajon miként lehetnénk őszintén boldogok?”

Barabás Zoltán lírája csöndes és lassú vágyakozás, takarékos és kimért (már-már fegyelmezett) sóhajtású, szaggatott férfiének. A bölcsességhang a biblikus pátosszal is kevert, mégsem a himnikus hevület, hanem a rezignált hangulat nyomja rá bélyegét a költészetére. – Ezt éreztem már a 2004-ben megjelent *Homályhatáron* című kötetben is, ahol az erotika a tragédialátomással, valami szépséges panteistarévület a hitmélységgel, Borges pedig Pál apostollal moccan össze a csöndben. A *Homályhatáron* egyébként a hatodik Barabás-kötet volt 1997 óta; s a hetedik (*Kútbanézők*) itt visszhangzik a *Nem szökhettek* végén is. Boldogságkereső elhatározásaink aztán halálfakasztó labirintusokba vezetnek – megérkezünk a *Kútbanézők* számadásáig; a jézusi megváltásmintával szemben tehetetlen az evilági iszonyat. S miként itt, a versben – „Egyedül / maradtam. / Egyes-egyedül. / Napjaim / holderlini / pillanatok / voltak. / Zavarosak. / Kődösek.” – kinn, a világban is a repkényvér szivárgása mögött keresi a költő a szavakat és képeket, az emlékrajzolatokat a képzeletfalon vagy éppen Nietzsche boldogságígérő, dionüszoszi ébredésében.

Persze, elfogja Barabás Zoltánt a szédület – s nemcsak a homályhatáron vagy „a pillanat küszöbére” telepedve, hanem magáért a létezésért, ég és föld között. Az emlékek és a szavak között, a megtalált szavak és Nietzsche-idézetek között – ahogy a vers is alakul, írja önmagát, rajzolja a költő arcképét, összekeverve a vonásokat, így lesz a Nietzsche-dagerrotípa egyúttal Barabás-önarckép is: Jób létráján (és Jóbokért) kiáltozva, némi holderlini árnyalatot is odatéve a homlok alá a véres nap megszéldített örületfényéből. A költő egyszerre félti a világot, de meg is veti, a „*kitaszítottak menetszlopát*” belülről ismeri – ott áll a sorban ő is, és látja kívülről is, kissé megemelkedve, ugyanakkor némi egykedvűséggel (talán a hiábavalóságot ismerve föl a menetben).

Barabás költészete nagyon is személyes, ugyanakkor nagyon is közösségi. Ezt a kettősséget Pomogáts Béla úgy határozza meg az *Emléktek* című, a költőről írott kiesszéjében, mint „kollektív lelki történések ismeretét”. S ha Várad-képe még őrzött is nosztalgiát, itt már inkább a melankólia hangjai erősödnek föl – a közösségi „emléktér” lassanként veszít erejéből, és a személyes körök (barátok és szerelmek) kapnak nagyobb hangsúlyt, még akkor is, ha a Nietzsche-élmény közösségi üzeneteket hordoz. *Nem szökhettek meg előlem* – figyelmeztet a költő, s tisztul a kép: a „*hervadó világ üres szavai*” közt; „*tűnő sikoly száraz ágán*”; s mert „*hiába bennünk a lombzokogás*”, „*fekete álmokkal kergetőzve*”, „*sok kis tavaszt hagyok hátra a halálnak halálára*”. Mert a mégis győzni fog!

KOCISIS CSABA:
PILÁTUS A KERESZTÚTON

*A Várad folyóirat kiadása
2014 – Nagyvárad; 112 old.*

A költőtárs Fecske Csaba a verseskötet előszavában szigorúan szerkesztett könyvnek nevezi a *Pilátus a keresztúton* című kötetet. Ugyanakkor lélekerősítő útitársa is annak az olvasónak, aki a hitet, barátságot, szeretetet fontosnak érzi (– a közömböseknek pedig „szemfelynyítő élmény”).

A barátság, az emberi kapcsolat, a szellemi és lelki kötelék meghatározó Kocsis Csaba számára. Bizonyára ezért is kapott helyet a verskötetben a *12x12 mondat a barátságról* című prózaversciklus, mely korábban (2006) önálló kötetben (angol és lengyel fordításban

is, a szerző művészi fotográfiáival) látott napvilágot. Erre Fecske Csaba szintén fölhívja a figyelmet, kiváló összegzését adva az új kötetnek. Alább ezt idézem:

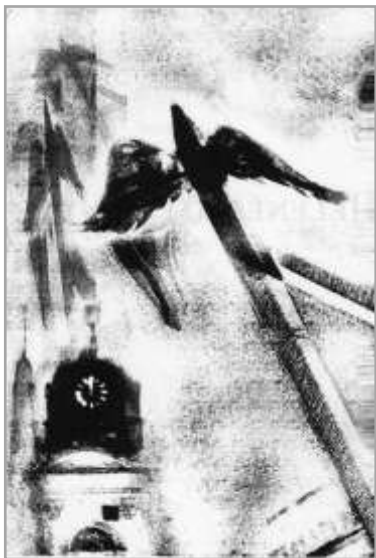
„Prózai kötetek után a mindenes, sokféle érdeklődésű szerző – énekes-gitáros, fotós, etnográfus, közművelődési szakember – most verseskötettel jelentkezik. Egy érdekes, mondhatnám különleges című kötettel: *Pilátus a keresztúton*. Hát nem Jézus útja volt a Via dolorosa?

Kocsis a kötetzáró, a kötet címét adó ciklusban választ ad erre. A római helytartó szemével kíséri végig a gyötrelmek útján a megváltót. Apokrif történet ez, a képzet játék. A Bibliában erről természetesen szó sincs. Bibliai utalások, idézetek nem kevés számban előfordulnak ebben a kötetben. Az első ciklus címe: *A teremtés könyve*. Mózes első könyvének, a Genézisnek a lírai átírata ez Kocsis Csabamódra. Rövidre tördelt zaklatott sorokban meséli el a teremtés hét napját.

A *Jelenéseim könyve* ciklus címét szintén a Bibliából vette, az énjére hangolta, a saját látomásait jeleníti meg, megidéz szeretett és tisztelt alakokat (Kazinczyt, Kossuthot), több verset ajánl ismerőseinek, barátainak, eszmetársainak [...]

A *Rekvium egy magyar faluért* a költő ragaszkodását sugallja szülőföldjéhez, a hőn szeretett, alaposan ismert és helytörténeti kiadványokban népszerűsített Biharhoz, a Berettyó vidékéhez. Melynek egyik fáradhatatlan szellemi gazdája, 'énekes cselédje'.

Kocsis Csaba verseinek alapanyaga a hit és a szeretet. A *Jóság* című vers a szeretet himnusza, olyan telítettségű érzelemmel megírva, akár Szent Pálnak a Korinthusiakhoz írt levelében. Kocsis a szeretet 21. századi prófétája. Egyik legmegrázóbb verse a *Vacsora apámmal*,

amely bibliai sugallatú, szakrális szöveggel indít: 'Apám, / nem vagyok / méltó, / hogy / fiadnak / nevezz...' A versszituáció: mintha a fiú megáldoztatná az apját, mikor megeteti: 'ott munkál (ti. a szeretet) minden falatban, amit szádhoz emelek.' A vers drámai ereje az elhallgatásban van. Szavakkal nem mondja ki, csupán érezteti, egy magatehetetlen embert etet, krisztusi szeretettel, alázattal."

(A kötetet Kocsis Csaba művészi fotográfiai és fotográfikái illusztrálják.)

*Kocsis Csaba fotográfikája
a Jelenéseim könyve című ciklushoz*

SERFŐZŐ ATTILA:
BUEN CAMINO

*Ser-Müller Kiadó Kft.
Debrecen, 2014., 96 oldal*

Az író, költő, képzőművész Serfőző Attila hatodik kötetét tartjuk kezünkben 2006 óta. A *Színfalak mögött* című első kötet még csak verseket adott közre, *Vallomás* című könyvében novellákat is olvastunk, a *Lélekfoltozó* és a *Rögök az érzéki lírai* és az ironikus-groteszk prózaíró vonásait szintén megmutatták, a két évvel ezelőtti *Zárt ajtók mögött* című kötetben aztán újra csak verseket közölt.

Ez az új kötet „hirtelen” készült – talán még nem is volt tervben. Mindenesetre a versek csinos kis csokrot kínálnak önmagukban is: 48 költemény már az önálló könyv igényével lép föl, ráadásul a poéta Serfőző költői érzemvilága egyszerre mélyül, gazdagodik nagy megjelenítő erejű képekkel, illetve tágul, emelkedik – mondhatnánk, kilép az ölelésből egy kozmikus világbejárásra. Igen expresszív az olyan képei, mint „falevél csattog”, „fal tövén zörget a nyirok”, „belénk szagolt a nyár”, „nyomorult habok egymás ölébe gurulnak”, „nyurga csönd”, „pillantásod nászágya”, „félszegen vakog az éjszaka” stb.

Persze, a versekben is mindig fölcsillan a derű, Serfőző Attila nemcsak úgy tud szerelmes lenni, fájdalmasan, mint más költők, hanem jókedvűen is, megsejtve talán, hogy az öröknek hitt, múltó érzések sokszor csak a múlandónak gondolt szavakban találhatnak menedéket a felejtés ellen. De ő sem felejt, emlékezik mindig a halottaira – szinte mindegyik kötetében találunk halottak napja vagy szenteste elé írt verseket; és akad most újévi alkalmi költemény is, meg a fellegvágó ölelést megéneklő dal, néha post scriptumként, máskor csak magány ellen.

A versek asszociatív módon kapcsolódhatnak a Szent Jakab útját járó zarándokok köszöntéséhez – Buen camino! –, a szerelem zarándoka viszont nyugodtan lehet az alanyi hős. Olyan érzésünk van azonban, hogy a kötet tulajdonképpen a címadó próza miatt készült el, noha maga az írás még nincsen befejezve.

„Előbb-utóbb mindenkivel minden megtörténik – ha van rá elég idő” – akadt meg a szemem G. B Shaw mondatán [olvassuk a megszólító szerzői bevezetőben]. Némi kiegészítéssel – például a körülmények megléte – igazat adok az írónak. Az idő, mint 'kiszabott út', számtalan lehetőséget hordoz, s az, hogy mire bólintunk, csak rajtunk múlik.

Tisztában vagyok azzal, hogy nem negyvenévesen szokás rajzot és festészetet tanulni, sőt, a versírást is illő már zsenge gyermekként elkezdni, s főleg nem, így erősen túl az ötvenedikén, egy több mint nyolcszáz kilométeres zarándokútra vállalkozni. A *Buen Camino* kötetemmel ezen életrszakaszomnak hol érdes, hol csúszós járdaköveivel, emelkedőkkel, lejtőkkel – és a címadó Szent Jakab zarándokutam élményeivel kívánok kellemes kikapcsolódást.”

A könyv hátsó borítóján pedig ezt olvassuk: „Erő kell, hogy útra kelj, jóval több, hogy rajta maradj, de minden bizonytalán a megálláshoz szükségeltetik a legtöbb. A lélek gyötrődése túlmutat minden értéken és gyarlóságon, hiszen mi magunk vagyunk az út. Az út, amelyet teremtünk magunknak. Amikor megszűnünk létezni, utunk és az általunk teremtett világ velünk együtt tűnik el.”

A kötet megjelent, Serfőző Attila tavasszal már tudta magával vinni második zarándokútjára. Tizennégy oldalas elmesélő–összegző–elmélkedő történetében a francia–spanyol határtól induló útját örökítette meg, s ezúttal Lisszabonból kelt útra. Nos, ha ezt is megírja, ezzel lesz kerek, így lesz befejezve a történet.

TÁNCMŰVÉSZET

*A hazai táncágazatok
művészeti és szakmai közéleti folyóirata*

Alapítva: 1951

42. évf. 1. szám, 2014/tavaszi

Főszerkesztő: PÉLI NAGY KATA

Lapigazgató: BOLVÁRI-TAKÁCS GÁBOR

Kezdjük egy kis számtannal! Ha a lapot 1951-ben alapították, most a 64. évfolyamát kellene írnia. Több mint húsz évig szünetelt, sőt, az idén már negyedszer indult útjára a *Táncművészet*. Magyarország legrégebbi táncszakmai folyóirata igyekszik nyomon követni a műfajt a lehető legszélesebb keretek között, korszakokon átívelve. Ezeket a fontos periódusokat a lapigazgató is áttekintette bevezetőjében.

A *Táncművészet* első száma 1951 szeptemberében került az olvasók kezébe (a felelős szerkesztő Ortutay Zsuzsa mozdulatművész volt), 1956 októberéig minden hónapban megjelent. Az újraindulásra 1976 szeptemberéig kellett várni. Bolvári-Takács értékelése szerint: „a néptánc-kutató Maác László főszerkesztőként nemcsak azzal végzett úttörő munkát, hogy az akkorra már konszolidálódott hazai sajtóéletben helyet szorított az ismét önálló *Táncművészet*nek, hanem azzal is, hogy 1990-ig terjedő vezetői periódusa alatt máig meghatározó jelentőségű tánckritikus- és szakíró-generációt nevelt ki”.

A folyóirat kiadását a rendszerváltozáskor magánalapítvány vette át, Kaán Zsuzsa tánc-történész lett a főszerkesztő, aki az 1991. márciusi (az általa szerkesztett első) számban fölvezette nyugati mintákon alapuló elképzeléseit a lap tematikájának lehető legszélesebb körű értelmezésére, a tudományos igényű szaklap és a bulvárlap szintézisére. A harmadik korszakát kezdő *Táncművészet* „sikeresen dokumentálta a hazai táncélet eseményeit, és törekedett a korábban kevés nyilvánosságot kapó műfajok és az amatőr mozgalom eseményeinek bemutatására is”. A lap életben tartásáért Kaán Zsuzsa szinte 2011-es haláláig harcolt (a folyóirat a 2010/4. számmal szenderült álomba ismét).

Az újraindítást 2013-ban készítette elő a Noverre Táncművészeti Alapítvány, a kiadást pedig a Honvéd Együttes vállalta, „és arra törekszik, hogy önálló szerkesztőséggel, a hazai táncársulatok, szakmai szervezetek és a kulturális kormányzat partneri támogatásával biztosítsa a nagy múltú lap továbbélését”.

Vitéz Kata Borbála (1. osztályos) rajza

FELHŐT LEGEL A CSIKÓM

Felhőt legel a csikóm,
szívárványt nyerít az égre.

*Nyihaha, piros a hajnal,
nyihaha, narancs a föld,
sárga az élet, s tavasszal
beborít mindent a zöld.
Nyihaha, kék a remény,
és indigó az álmom:
megálmodlak téged is
viola éjszakákon.*

SZELLŐ TULIPÁN

Csiripel a reggel,
mocarog a fény.
Teli hasú meggyel
gömbölyű remény
ül az ágon.

Kacag a kezemben
szellő tulipán.
Pihe szíve rebben,
s lelkem gurul át
a világon.

Gyermeki vázlatok

A MIKULÁS AJÁNDÉKA

Legközelebb csillaghópelyhes
éjszakát kérek a mikulástól,
meg egy virgácsot,
az lesz a karmesteri pálcám.
Vezénylek az ablakomból
a didergő csillagoknak,
s mire véget ér a dal,
már egyik sem fog fájni.
Odatelepszik minden árva
messzi fénysugárra
egy angyal a szívemből.

HA EGYSZER NAGY LESZEK

Ha egyszer nagy leszek, én akkor olyan nagyra nővök,
mint az apám szemében a büszkeség,
amikor látja, hogy járásomra
ezüst szoknyában virágok hajladoznak.

Ha egyszer nagy leszek, én akkor olyan szép leszek,
mint az anyám vállán a remény,
amikor este betakar, és látja,
hogy az ő arcát rajzoltam a homlokomra.

EGY FALU

Ebben a faluban éppen annyian laknak,
ahány igaz kívánság
létezik a földön.

Peti szerint hétmilliárd,
mert mindenkinek van legalább egy igaz kívánsága.
Zoli szerint mindegy mennyi,
a falu úgyis hamar elnéptelenedik,
mert a kívánságok nem szoktak beteljesedni.

Kata szerint hárman laknak a faluban:
a szeretet, a béke és a remény.

Néha meglátogatja őket a nagymamájuk,
visz nekik meggyes piskótát,
hogy ne kívánjanak meg más fölösleges dolgokat.

Vitéz Kata Borbála (1. osztályos) rajzai

Múzeumi Kurír**HOLLÓ LÁSZLÓ HARMADIK DANAÉJA**

Mindeddig úgy tudtuk, hogy Holló László két *Danaé* című festményt alkotott, s mindkét olajkép 1929-ben készült. Bíró Katalin leírásában a két kép adatai a következők (az első kompozíció a művész adományaként került a Déri Múzeum tulajdonába, és a Holló László Emlékházban ma is látható):

Danaé (1.) – vászon, 81x100 cm, jelezve jobbra lent: Holló L. 29. Déri Múzeum leltári szám: HL.78.1.122. Kiállítva: 1959. december: Debrecen, Déri Múzeum; 1972 Debrecen, Déri Múzeum. Közölve: Tóth Ervin 1965, 6. kép; 1967 Budapest, Ernst Múzeum, katalógus; Déri Múzeum Évkönyve 1972, 434.; Hajdú–Bihar Megyei Művelődési Központ 1975, 11. kép. *Danaé (2.)* – vászon, 62x47 cm. Lelőhelye ismeretlen. Kiállítva: 1967 Budapest, Ernst Múzeum.

Amikor egy jeles debreceni magánszemély megkeresett, hogy megnézném-e a még az 1980-as években – Mercs Mihály, a művész egykori szabómestere közvetítésével – a tulajdonába került Holló-festményt, mely egy *Danaé*-ábrázolás, előbb nyilvánvalóan arra gondoltam, hogy az ismeretlen lelőhely hollétére derül végre fény, ám két dolog is hibádzott: a dátum (hiszen a festmény nem 1929-ben, hanem egy évvel később, 1930-ban készült), illetve a méret. Igaz, hogy ez is álló formátumú, de picit magasabb és szélesebb; adatai a következők: *Danaé (3.)* – vászon, 65x54 cm, jelezve jobbra lent: Holló L. 30.

Holló László első
Danaé című festménye
1929-ből

Előkerült tehát egy harmadik Danaé-festmény is, amely jóval markánsabban fejezi ki azokat a jelképes tartalmakat, melyeket Végvári Lajos vagy Sz. Kürti Katalin leírásából ismerünk. Utóbbi szerző (a Déri Múzeum egykori művészet-történésze, a Holló-emlékkiállítás rendezője) tollából ezt olvassuk a Holló László Emlékmúzeum 1986-os vezetőjében:

„Az 1929-es *Danaé* a közel egy időben készült *Magdolna* párdarabja. A bűnbánó asszony dinamikus ecsetvonásokkal megfestett testének minden porcikája egy irányba fordul, az eltöltő szenvedély kifejezését segíti, átszellemültsége az ironia határát súrolja, és megformálásából éppúgy nem hiányzik az erotikum, mint ahogyan az lesz a központi témája a Zeuszra váró királylányt ábrázoló festménynek. A *Danae* színvilága is sötét, tört krapplakk háttér és a világítóan sárga test ellentétére épül. A *Magdolnához* hasonlóan szenvedélyes ecsethúzásokkal formált, magas ágyán párnáira dülő női test fényei és árnyai, a dúsán festett narancsszínű haj, a háttér vörös függönye fokozzák e képi világ túlfűtöttségét.”

Nos, *Danaé* Magdolna-ábrázolással való párhuzama (de még az ugyanebben az időszakban készült, a Három párka motívumot is értelmező *Kérészszedők* 1929-es és 1931-es változatainak rokonsága is) az újonnan föltárt Holló-festményen még erőteljesebb, és sokkal jobban érvényesül rajta a Végvári Lajos által kiemelt testiség iránti iszonyat – épp ezért kelt ambivalens hatást az érzéki túlfűtöttség.

Az 1929-es év igen termékeny volt Holló László művészetében – Bíró Katalin kimutatása szerint mintegy félszáz olajképet festett, és az életműben is fordulat következett be. Az első önálló tárlatát 1923 decemberében rendezhette meg (a Belvedere 23. kiállításaként – Bató Viola iparművésszel közösen) Budapesten; majd 1926 májusában, a debreceni Művészházban G. Szabó Kálmánnal együtt mutatkozott be; októberben ismét Budapest, az Ernst Múzeum adott otthont képeinek. 1930. januárra már megvolt a meghívás az új, Ernst Múzeum-beli kiállításra. Holló túllépett a plein air impresszionista és a manierista korszakán is. Bizonyossággal állítható, hogy 1929-re kialakult az expresszív Holló-stílus.

A manierista kifejezőmód emlegetése nem föltétlenül Greco miatt indokolt, inkább azért, mert a megnevezés éppen azt a jelenséget hivatott kifejezni, amikor az új művészi tartalom megjelenítéséhez még az érvényben lévő „rég” stíluseszközöket alkalmazza a művész. Ezáltal a forma mintegy kiüresedik, hiszen nem képes befogadni az új tartalmakat, az új tartalom pedig éppen a régi forma szorítása miatt nem érvényesülhet. (Ez az egymást feszítő, sőt, egymást kioltó jelenség mindig hatott a művészettörténetben, az új kifejezésformákat ösztönözte.)

Holló László az 1920-as évek első felében – tulajdonképpen a *Szent Antal megkísértése* című 1926-os monumentális kompozícióig –, az önálló útkeresés jegyében, a posztimpresszionista kifejezéstől az expresszív realizmus felé haladt. Az 1920-as évek végére már jól azonosítható volt festészetében az allegorikus

expresszionizmus iránya, melyben ugyanolyan fontos szerepe volt a mitológiai témáknak, mint az 1930-as évek második felében a történelmi (István, Koppány) tematikának vagy a mitológiai témakörrel párhuzamosan jelentkező s az egész festészetét végigívelő expresszív szociografikus életképeknek.

Az allegorikus formában megfogalmazott szociografikus tartalmak előkészítéséhez kiváló terepnek bizonyult előbb a bibliai és a mitológiai témák feldolgozása, majd a történelmi képek sora. A *Bachanália*, a *Sámson és Delila*, az *Olympia*, a *Danaé* (stb.) nem pusztán a mitológiai tartalmat kívánta megjeleníteni, hanem a képi narrációban a reprezentációs céloknak kellett érvényesülniük. Holló tehát egy aktuális társadalmi valóságra utalt – az eredeti történet szereplőinek helyébe léphettek a jelen idejű szereplők. S ami fontos lehet még: e képekben Holló saját élethelyzeteit, benne önmaga jelenlétét is reprezentálta. Ám ha megmarad a múlt időben, mint az aktuálisan érvényes üzenetek keretében, egyszerre üresedik ki a forma és tartalom. Szükségszerű volt tehát a manierista átmenet után megkeresni a jelenkor mitologikus magasságokba emelhető, illetve szakrális jelentésekkel átszótt figuráit, élethelyzeteit is.

A mitológiai témakörből kiemelkedik az 1925-ös *Bacchanalia*, az ugyanekkor, majd 1929-ben is megfestett *Olympia*, a *Magdolna* párdarabjaként 1929-ben készült *Danae*, a szintén '29-es *Sámson és Delila*, valamint a *Zsuzsanna és a vének* című olajkép. Mindegyiken fontos figyelniük a fénykezelésre, melynek az egész képteret betöltő figurák s azok mozdulatai, mimikai gesztusai közötti hangsúlyteremtésben van szerepe, miközben a művész a szereplők jellemét, a jellemek kapcsolatát állítja előtérbe.

Mitológiai témájú képein gyakran tűnt föl az akt, elsősorban a meztelenség szimbolikus jelentése miatt. Holló egyrészt kiemelt jelentőséget tulajdonított a formák plasztikai hatásának, és ezt gyakran a női testek mozdulataiban, a színmegjelenítések erős kontrasztjaiban érzékeltette. Kihívás volt számára a festészeti toposzok újrafogalmazása vagy a különböző témavariációk elkészítése: ezzel azt

bizonyíthatta, hogy a hagyományokat megtartva képes a modern festészet egyéni megújítására is. Másrészt a meztelenség a szabadság problémakörét veti föl, s az eltorzított (megcsúnyított) női alakok a Holló által érzékivé tett szabadsághiányt fejezik ki.

Tiziano: *Az aranyesőt váró Danaé* (1545–46)

A merész, újító következetességgel formált mitologikus sorba illeszkedik a '20-as évek végének Danaé-ja. A meztelen női testnek Hollóra már ekkor is jellemző torzításait látjuk: ahogyan a test mellett erőteljesen megfeszül, és szinte egészen férfias karaktert ölt a jobb kar. A *Sámson és Delila* című festmény (szintén 1929-ből) ugyanezt az érdeklődést illusztrálja. A Danae aktfigurája lángoló hajával, furcsa, kissé torzult arcával, a test már-már rikítóan sárga tónusával mehökkenti a nézőt. A mű nem azt a bensőséges harmóniát s azt a nyugalmat árasztja, mint Tiziano és Van Dyck életteljes erotikájú, ebbe a témakörbe illő vásznai vagy Rembrandt „plebejus” Danaé-ja.

Egy másik előkép: Rembrandt Danaéja (1636–43 között)

A zaklatottság, az „ecsetvezetés darabossága” jellemzi az 1920-as években készült képeket. Végvári Lajos írta, hogy „a témák ilyen hangulatú megoldása mintegy visszájára fordítja a művészettörténeti mintaképeket. Danaé arca és teste férfias, száműzve belőle a mintaképül szolgáló Tiziano-festmény meghiúsult érzékisége [...] Micsoda elkéseredés sugárzik a Sámson-képből, s mennyire visszariasztó Bűnbánó Magdolna alakja. Holló minden figurájából árad a testiesség iránti iszonyat.” Ezek a témafeldolgozások azt mutatják, hogy a klasszikus, harmonikus szépség mellé Holló művészetébe szinte „berobbant” a tragikus és különleges kategóriájának képi ábrázolása. Sz. Kürti Katalin leírása szerint a szép testű Delila mozgalmas figuráját „két szánandó parasztember nézi, mintha Sámson hajával együtt saját reményeiket s erejüket is elvesztették volna. Lehetetlen nem gondolkunk Holló e korban festett, földhözragadt szegény embereire, s a szépségre rátörő nyomorra, kiszolgáltatottságra.”

Az 1930-as, újonnan látókörünkbe került festmény középponti alakja lenne Danaé, aki a mitológiai történet szerint éppen Zeust várja, amint az aranyeső formájában megtermékenyíti az ifjú királylányt. A történet röviden a következő:

Akrisziosz királynak azt jósolták, hogy a saját unokája kezétől fog meghalni. A király ezért azt parancsolta, hogy leányát, Danaét zárják be a vár alá, erős vasajtó mögé. Zeus azonban megsajnálta a királylányt – vagy inkább nagyon

is megtetszett neki a lány –, és aranyeső formájában leszállt a pincébe, pompás ragyogással elűzte a földalatti sötétséget. Zeusz szerette Danaét, a királylánynak nemsokára fia született, akinek a Perszeusz nevet adta. Akrisziosz király fülét egyszer gyereksírás ütötte meg. Berontott a pincébe, majd megparancsolta az öröknek, hogy lányát és unokáját egy nagy ládában vessék a tengerbe. A ládát halászok találták meg, s belőle egy szép fiatalasszony lépett ki, alvó gyermekkel a karján. A sziget uralkodója feleségül vette Danaét, és Perszeusz királyfi módjára nevelkedett a palotában. Perszeusz, Pallasz Athéné támogatásával, legyőzte a Gorgókat, és levágta a Medúza fejét. Mikor mostohaatyja nem akart hinni neki, megmutatta neki a levágott fejet, mire a király kővé dermedt. A megüresedett trónt Perszeusz foglalta el. Szeretett Andromedájával és édesanyjával boldogan élt a szigeten, de a régi jóslat elől nem menekülhetett. A szomszéd király meghívta magához, hogy vegyen részt az ünnepi játékokban. Perszeusz olyan szerencsétlenül hajította el diszkoszát, hogy az a nézők közé repült, és bezúzta egy aggastyán koponyáját. A halott öreg Akrisziosz volt, Perszeusz nagyatyja.

Holló László: Danaé
(olaj, vászon, 1930;
65x54 cm)

A festmény előképei ugyanannak a mitológiai mozzanatnak a reprezentációi voltak: az elzárva tartott Danaét aranyeső formájában lepi meg és ejti teherbe Zeusz. Ez a magyarázata a fények különös és szimbolikus játékának Tizianónál és Rembrandtnál, de ez magyarázza Holló élénk, sárga színhasználatát is, ezért izzik mindegyik szóban forgó jelenet az erotikától. Danaé egyik képen sincs egyedül, van mellette egy öreg szolgáló, Rembrandt képén egy Cupido is megjelenik, és Holló első, 1929-es művén is fölbukkan a baldachinos ágy mellett egy szolgáló-asszony feje. Az 1930-as Holló-képen viszont tovább gazdagodik a szimbolika: a középpontba helyezett érett 'asszonyi' főalak mögött, fönt és Danaé térdeinél is, látunk egy-egy női (egy idősebb, illetve egy fiatalabb) figurát, így azok – akár a *Kérészszedők* három nőalakja – az emberi élet három stációját is kifejezik.

Érdekessége az utóbbi festménynek, hogy a jelenet kikerül az enteriőről, már szó sincsen elzárt szobáról vagy pincehelyiségről – az események a szabad ég alatt zajlanak, és a figurák drámaisága fölerősödik az alacsonyra helyezett horizont miatt, hiszen maguk az alakok is óriásnak tűnnek. Danaé ül, közben alakja megfeszül (akár Bűnbánó Magdolnáé), teste egyértelműen egy vágytól izzó nő testeként azonosítható, noha a férfias vonások is fokozódnak rajta az egy évvel korábbi változathoz képest.

S ami talán a legföltűnőbb a kompozíción: immár egyértelműen férfifeje van Danaének... (Bizonyára sokat segítené az értelmezést, ha ismernénk a másik 1929-es festményt, amely a méret és a formátum miatti sejtésem szerint inkább ezzel a most előkerült képpel tart rokonságot.) Nem volt ritka, hogy Holló saját vonásaival ruházott föl egy-egy fontos szereplőt a festményen – önarcképjegyekre bukkanunk Istvánnál vagy Jézus alakjánál is; ráadásul ebben az időszakban születtek azok a grafikái, melyeken szisztematikusan keveredtek a másodlagos férfi és női nemi jegyek.

Az 1930-as *Danaé* jelképi jelentése tehát többszörösen rétegzett. Egyrészt a mitológiai mozzanatot volt hivatott fölidézni, amely a felszíni erotikus utalások mögött arra mutat rá, hogy a sors előbb-utóbb beteljesedik, a végzetet nem lehet megkerülni. Másrészt a mű Holló identitáskeresését is reprezentálja: az 1920-as évek végén (pontosan 1929. június 4-én) kezdett bele naplója írásába, melyben számot vetett addigi művészi fejlődésével, példaképe, Rembrandt örökségével és mestere, Hollósy Simon tanulásaival, s kendőzetlenül vallott a Debrecenből való kiábrándulásáról is. Magánéleti, egzisztenciális és művészi szabadsághiánya az otthontalanság érzésével társult – s talán az sem lehet véletlen, hogy éppen június 4-én, Trianon 9. évfordulóján kezdett bele a naplóírásba. Ezért igazuk lehet azoknak, akik nemcsak a torz aktok, a szépségüktől megfosztott nőalakok jelentésében látják a szabadsághiányt, hanem magában Danaé alakjában is.

HOLLÓ LÁSZLÓ-DÍJAS LETT A KÖZMŰVELŐDÉSI SZAKEMBER

DR. KRÉNNÉ CSERÉP ZSUZSANNA, a Debreceni Egyetem közművelődési titkárságának munkatársa Holló László-díjat kapott, melyet Luczi János Holló-díjas festő jubileumi kiállításának megnyitóján vett át

Ujváry Zoltán professor emeritustól, a díj kuratóriumának elnökétől. Az ünnepi eseményen felolvasták Holló Lászlóné Maksa Olga köszöntő levelét is.

Dr. Krénné Cserép Zsuzsanna 1966-ban kezdett dolgozni az orvosegyetemen vegyésztudományként. Közben elvégezte a Tanítóképző Főiskola népművelőkönyvtáros, majd a Debreceni Egyetem közművelődési szakát. Akkor találta meg igazi hivatását, amikor 1983-ban a Közművelődési titkárság munkatársa lett, és 1988-tól annak vezetője. Pezsgő kulturális élet vette kezdetét: kiállítások a DOTE Elméleti és Mini Galériában (2006-tól az Élettudományi Galériában), író-olvasó találkozók és irodalmi estek, koncertek, fotó- és videó-klub, világjáró klub, bibliakör, gyermeknap, illetve a hagyománnyá vált karácsonyi koncert nemcsak az orvosok és hallgatók, de a város művészeti és kulturális igényeit is kielégítették. Az egyetemi és városi kulturális élet nyitott egymás felé, őszi és tavaszi tárlatokat fogadott az orvosegyetem, s a Csokonai Színház jeles művészeinek is rendeztek itt esteket. A kéthetenként nyíló tárlatok nemcsak helyi művészeknek (Bényi Árpád, Bíró Lajos, Égerházi Imre, Holló László, Menyhárt József) adott lehetőséget a megmutatkozásra, de a több mint hatvan orvos-festő, hallgatói, dolgozói kiállítás is színesítette a kínálatot. Folyamatosan mutatkoztak be más neves alkotók is (pl. Szász Endre, Soproni Horváth József Munkácsy-díjas festőművész, a Kossuth-díjas Sára Sándor, Szebeni András vagy Macskássy Izolda).

Cserép Zsuzsanna eddig több mint 700 kiállítást rendezett. Munkáját a vezetőség 2003-ban a Debreceni Egyetem kiváló dolgozója, 2008-ban a 80 éves a Debreceni orvosképzés ezüst emléklapjával ismerte el, a Debrecen Kultúrájáért Alapítvány Kuratóriuma 2011-ben, a Magyar Kultúra Napján pedig a Debrecen Kultúrájáért Díjat adományozta „kiemelkedő szerepéért az egyetem és a város kapcsolatának építésében”. 2014. február 19-én a Debreceni Akadémiai Bizottság jutalmazta díszoklevéllel munkáját. Jelenleg változatlan odaadással és lelkesedéssel vesz részt a város és az egyetem kulturális életében.

(Dr. Krénné Cserép Zsuzsanna díjátadón elhangzott laudációjának szövege)

HOLLÓ LÁSZLÓ-EMLÉKÜNNEPSÉG

Erdélyi Márta Sesztina-díjas versmondó az „Ostoros villám” című antológiából adott elő költeményt a márciusi Holló-emlékünnepségen, a debreceni Holló László Emlékháznál rendezett koszorúzás előtt.

Köszöntőt Halász János, az Emberi Erőforrások Minisztériuma kulturális államtitkára mondott.

(A felvételt Andics Árpád Holló László-díjas fotóművész készítette)

VIHAR UTÁN

(Holló László-akrosztichon)

Hallottam egy varjúugatást.
Október íze volt a csóknak.
Lovak tiportak rozmaringot,
Lovak bús tomporára ringott
Ónos alkonyatban égi csónak.

Lobban a hold, ezüst parázzsal
Átkozza-áldja hímes ágyék.
Sorsot húzunk, fekete lázzal
Zuhanva rá a párka testre.
Lidércmadár ugat. Az este
Óvatos, mint egy medveárnyék.

FÉNY. RAJZ

A 80 éves Vencsellei Istvánnak

Reszketett a májusárnyék, átzuhant a nyárba,
odafért még a június nehéz tarisznyádba.
Mérted a fényt, optikádon szegődött a jóság.
Keserű szél – tanyaháton hintázott dióág.

„Felkockáztad” a világot. Gyönyörű a minta:
asszonyéletfákra fordult napkerék palinta;
gyöngykapuló és ménesvágta, Getsemáné kertje;
szikes marok fogta kasza, múltunk pléhkeresztje.

Mérted a fényt pajtavégben, szoknyarácok mélyén;
golya szárnyán, szűr nyakán és őszi levél szélén;
hortobágyi halászoktól bimbófakadásig;
fodrozódó hattyú nyárban vetkőző leányig.

Ha vihar jött, öltre mentél a nyerítő éggel –
s egyszer a szíved is megtelt ezüst hollófénnyel.
Eset izzadt, tusnád fakadt, fekete-fehérben,
s megláttad az angyalokat a festő szemében.

*Vencsellei István fotóművész
több kiállításon is bemutatta az
1967-ben 80 éves Holló László-
ról készített fotósorozatát.*

*Vencsellei István ünnepi, 80.
születésnapji kiállításán 80 képet
mutatott be – köztük négy foto-
gráfia való ebből a sorozatból*

*(A felvételt Varga József
készítette)*

NYOLCVANÉVESEK

A 80 éves Holló László Kossuth-díjas festőművészt 1967 márciusában fotografáló Vencsellei István 2014. június 17-én lett 80 éves. Kevéske számtan segítségével könnyen kideríthetjük, hogy ő akkor taposta a 33. évét (éppen a krisztusi korban volt – mondanánk a jelképes egybeeséseket keresve).

Láthattunk a fotóművésztől egy, a hollói műterembe visszavezető válogatást 2012 júliusában a Benedek Elek Könyvtár galériájában. Vencsellei a Csokonai-díj (1996), a Kölcsey-díj (2001) és a Magyar Fotóművészek Szövetsége Életmű-díja (2003) után ekkor vehette át a Holló László-díjat. Ugyanezt a kollekciót állította ki a Méliusz Könyvtárban 2013 decemberében. A Holló Lászlóról készült portrék közül szerepeltek fotók a Bényei József által írt *Vencsellei. A fotóművész világa* című kötet és a *Kortársaim* című album képanyagában is (mindkét könyv 2004-ben, a 70. születésnapon jelent meg).

A Holló László-fotósorozat felvételei nem egyetlen látogatás dokumentumai, igaz, hogy a fényképek nagyobb részét egy napon, 1967. március 11-én rögzítette. Ekkor járt a műteremben Rózsa Gyula képzőművészeti szakíró, aki születésnapjára interjút készített (ő is föltűnik az egyik fotográfián, amint éppen jegyzetel). Az ifjú Vencsellei máskor is fényképezte az idős Hollót – bármikor mehetett, emlékezik vissza, hiszen a művészt és a feleségét sem zavarta, hogy fotókat készít. Mindenki végezte a maga dolgát.

A Bakó Andre által Holló debreceni recepciójáról és utóéletéről írt könyvének (*A hűség színei* – 2013) befejező részében néhány interjú olvasható, s megszólalt itt Vencsellei István is, visszaemlékezve a festő műtermében töltött időkre:

„Sokszor munka közben még beszélgettünk is, meghozzá jóízűen, mert Laci bácsi rendkívül kellemes beszélgetőpartner volt. Néha úgy belemerült a témába, hogy valósággal átszellemülten, gesztikulálva adta elő mondandóját, amint azt egy felvételen meg is örökítettem. A kellem skáláján őt a legmagasabbra helyezem azok között a művészek között, akiket módomból személyesen megismernem.

[...] Testileg, lelkileg egyaránt rendkívül intenzív állapotban volt, bölcs, humoros, szellemes, tájékozott. Remekül tudtunk kommunikálni, miközben fotóztam. Elsősorban művészetről beszélgettünk, azon belül is a festészeletről. Engem alkotó kollégaként szinte művészársként kezelt, ami nagy megtiszteltetés volt számomra. Sokszor kint a kertben beszélgettünk, ott folytattuk, amit a műteremben elkezdtünk. Nagyon szép, ápolat kertje volt a háznak. Volt benne egy száradó fa is, valami szoborszerű sugallattal. Nagyon kedvelte a kertjét, szinte társainak érezte a fákat, érdemes megnézni, milyen nyugalommal dől neki a fának. Volt egy lócája, azon nagyon szeretett Olgával együtt üldögdélni. Velem is oda telepedett le egy

kicsit társalogni. S mire befejeztük a közös munkát, meg kibeszélgettük magunkat, Laci bácsi javasolta, hogy 'kortyoljunk néhányat, mielőtt kiszáradnánk'. Lefotóztam, amint a poharat éppen a szájához emeli... Mindig szalmakalappal a fején jött-ment a kertben, ez is jellegzetes viselete volt. A kiállításomat a szalmakalapos portréval zártam, mivel úgy érzem, ezzel érzékeltetni tudom egy folyamat végét, a nyugalmat, a munka befejezését.

[...] Laci bácsit öröm volt fényképezni, nemcsak azért, mert kellemes személyiség volt, de rendkívül fotogén is. Mondhatjuk, szép öregember. Amikor fotóztam, tudatában volt annak, hogy ő most modell, de mivel az alkotómunkának élt, nem modellként, hanem alkotó emberként viselkedett. [...] Ő volt a legidősebb képzőművész Debrecenben, mégis belőle áradt a legerősebb kisugárzás. Ezt nemcsak nagyszerű művészetének, de sokirányú, gazdag felkészültségének, emberi kvalitásainak is köszönhetette. Rendkívül élvezetes volt vele például a művészet lényegét firtatni. Úgy érzem, hogy összegezni tudtam [...] a lelkét, a szellemét, művészi koncentrátságát.”

FÉNY, FEKETE FÉNY

Tuspálca fut a fény alatt:
fekete tinta fényt fakaszt
az ablakba csüngő égből.

Fénylik a kézben tollnyi nád,
világteremtő ujj imád
fekete szikrát a reményből.

Asszony szemében ég a tűz,
s a festő ujsa úgy betűz
vállára simuló vágyat,

mint Angelus áll az ég alatt,
s a megbocsátó indulat
feszül ünneplő homlokának.

(Az itt közölt versek megjelentek az Agria folyóirat 2014/tavaszi kötetében, valamint szerepelnek a HollóFény című, kiadás előtt álló verseskötetben.)

EZT A CSOKROT FESTENÉM

Szeretnék orgonabokor lenni.
Szeretnék gyöngyvirág lenni.
Szeretnék margaréta lenni,
liliom és sárga tulipán.
Fehér rózsá, rozsmaring
a bánat ellen, rontás ellen.
Szeretnék barackvirág lenni,
szellő homlokán pihenni,
hajnalka lenni.
Bezárni szírmukba
álmainkat.

Én ezt a csokrot festeném neked:
ha más világba el kell menni,
maradjon szobádban fényes illat.

FESTŐ A KERTBEN

Ellátok innen a világ széléig.
Ez a kertem. Ez vagyok.
Oda már csak a méheim járnak,
a madaraim, és májusban az álmok.

Ott lakik az Isten.
Onnan ragyognak rám a csillagok.

SOHA NEM

Az ecset végén angyal vérzik.
Soha nem látom sebeit.
És soha nem szárad meg a kép.

LÁBJEGYZETEK A HOLLÓ-ÉLETMŰ ÉRTELMEZÉSÉHEZ

Holló László grafikai jegyzetfüzeteiből

A Debreceni Református Hittudományi Egyetem április 29-én rendezte meg soros, tavaszi tudományos konferenciáját. Az előadók legújabb kutatásaikról, tudományos eredményeikről számoltak be – ezt tettem magam is, a márciusban megjelent kismonográfiám néhány tézisét ismertetve. A *Néző • Pont* olvasóinak volt módjuk a kis könyv műhelymunkáiba is betekinteni, néhány részlet (illetve számos grafikai jegyzetlap) megjelent a folyóirat 51., 52–53. és 54. kötetében. Az alább közölt szöveg a konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata, a reprodukciókat az előadás illusztrációból válogattam.

Holló László (1887–1976) életművét másfél évtizede kutatom. Egyéb tanulmányok, esszék, illetve a „*Szent Antal megkísértése*” címmel írt életregény mellett a *Holló László 120 aktgrafikája* monografikus albumot (2007) és a 125. jubileumi évre kiadott *Holló László művészete – élet és mű az életmű tükrében* című, monografikus igényű, de a tematikai változatokat és változatosságot is áttekintő könyvet (2012) érdemes külön megemlíteni.

Új könyvem (*Alföldi Kentaur*, 2014., Ethnica) fülszövegében hangsúlyoztam, hogy Holló életműve évtizedekkel a halála után is rejt felfednivalókat. Megértését a rejtett aranytartalék, a rajz árnyalja tovább. Mára szinte a teljes művészi hagyatéék közgyűjteményekbe került. Az adományozott kollekciókat számos kiadvány ismertette. Ez a kiskönyv („lábjegyzet” a 2012-ben megjelent nagyobb műlköz) mintegy 600, az 1910-es és ’60-as évek között (nagyreszt 1937 körül) született – ceruza-, toll-, diófpapác vázlat, kroki, rajzi jegyzetlap tükrében igyekszik föltárni a műhelytitkokat. Viharvert notesz- és megsárgult jegyzetlapokon vagy „mellékes” mappák mélyén maradtak meg az alkotás fázisai. A nemzet- és önsorsot a ló allegóriájában is érzéki módon kifejező művész (*Alföldi Kentaur*) rajzi naplója a képpé válás folyamatába is bepillantást enged.

„Holló rajzaiból külön is kitelne egy halhatatlan életmű”. Először Pogány Ö. Gábor utalt egy 1967-ban írt tanulmányában a grafikák autonóm művészi értékére, bár a korabeli kritikusok már az 1920-as évek végén észrevették a rajzok önálló karakterét. A kritikai ítéletet igazolta a grafikai oeuvre utóélete. Tóth Ervin 1965-ös könyvének fontos fejezetei méltatták a rajzok tévedhetetlen ecsetjárás felé vezető szerepét; ugyanő 1969-ben egy nagyalakú albumban vázolta föl Holló rajzainak, akvarelljeinek világát. Az aktrajzokról írva magam is jelentéssel telinek ítéltam a grafikai szölamok festőéletmű értelmezését segítő áradását.

Művészetének áttekintése csonka marad Holló rajzi világának aprólékos feltérképezése nélkül. A 125. jubileumra készült könyv írása közben lapozhattam bele a rajznoteszekbe, és újra kinyíltak azok a dossziék, melyekben ott rejtőztek Holló László fönmaradt jegyzetlapjai, jegyzetfüzetei (benne a számos rajzi ötlettel, a kroki szintjén kivitelezett karakterstúdiumok és helyzetgyakorlatok izgalmas sorával). Újralapozva a rajzi noteszjegyzeteket, néhány jelentősebbnek gondolt „aprósággal” egészítettem ki a grafikai életműről eddig megszerzett ismereteket.

A vázlatfüzetekben, rajznoteszekben és alkalmi mappákban rejtőző több mint 600 jegyzetlap – a tenyéryi A6-ostól (10x14,5 cm) a nagyobb, 23,5x32,5 cm-es méretig (ha nem is változtatja meg a Holló Lászlóról alkotott képünket, ám egy újabb kontextus lehetőségét tárva föl) – segít a hangsúlyok, erőpontok rögzítésében Holló rajzművészetével kapcsolatban. A műhelytitkok izgalmas homályába is bepillantást kínál az anyag. Megfigyelhetjük a Hollóra jellemző munkamódszer egyes sajátosságait, belesve abba a folyamatba, ahogy a témát érlelte és variálta a művész. Össze tudjuk hasonlítani nemcsak az egyes vázlatokat (változatokat és sorozatokat), hanem a kész képet is földézhajjuk a témafejlődés végén.

A noteszek és jegyzetlapok arról szintén beszámolnak, hogy Hollót sokáig foglalkoztatta egy-egy festménygondolat. Ha nem is készült el az újabb olajkép, de évekkel vagy évtizedekkel az ismert alkotás után ott van az ötlet újrafogalmazása a lapon (máskor az előképekre és ötletcsírákra bukkanunk rá a noteszlapok közt). Ilyen továbbgondolást mutatnak be például a *Szent Antal megkísértése*, a *Debreceni csata*, a *Hazatérők*, a *Bűnbánó Magdolna* témáihoz készített rajzi jegyzetek. Olyan vázlatokról van szó, melyek arra utalnak, hogy a művész újabb kompozíciókon szerette volna érzékeltetni a korábban már megfestett témák további alakulását – annak tükrében is, ahogy világképe tisztult és árnyalódott.

*Sebesült ló – Holló László
1954-es ceruzavázlata az
1948-ban már megfestett
kép után*

A grafika nem öncél volt Holló László számára, hanem a festménynek alárendelt eszköz, akkor is, ha a rajzok önálló művészi értéket hordoznak. Végvári Lajos és Tóth Ervin nyomán írta H. Szilasi Ágota az egri adományt ismertette, hogy

Hollónál a rajz közvetlen rögzítő eszköz volt – „célja nem elsősorban a látványteremtés, hanem a gondolat, a művészre éppen ható energiák, élmények lejegyzése. Esztétikai megformálásukban lényeges a vonalvezetés, a sötét foltok ritmikus elhelyezése, mégis gyakran e rajzok olyan mesterkéletlen és spontán jegyzeteknek tűnnek, mint a kézírás. Közvetlen és egyszeri közlések, melyeket olvasni kell.”

A föllet anyag jellemzően noteszekben maradt meg (több tucat lap kiszakadt a füzetekből). Az anyag kisebbik része különböző méretű, minőségű vagy rendeltetésű lapokon (pl. nyomtatvány, levélpapír, karton, írólap) található. Közte olyan tematikus sorozatok bukkanak föl, mint a kései tokaji vázlatok (1966-ból), *Tubáról* (a tehénről) és *Szellőről* (a lóról) készült portrék – a jószágnak valódi karaktere van –, a *Vihar előtt* lovaíról sebtében fölvázolt tanulmányok. A nagyobb kartonokon pontos, részletes vázlatok vannak a készülő festményhez – a *Cséplés* (1949; 1953–54) vázlatain azt jelölte a művész, hogy melyik figura, tárgy, természeti elem milyen színben, árnyalatban szerepeljen a festményen.

Az első füzet egy párizsi rajznotesz volt, a borítón a 8-as sorszámmal. A lapok nincsenek datálva, de a 72 tanulmány 1911 ősze és 1913 tavasza közt készült. Valószínűbb az 1912-es dátum – a rajzok a Függetlenek Szalonja 1912. évi kiállításán szereplő aktok előtanulmányai (ugyanakkor már előrevetítik az 1920-as, húsosan érzéki aktgrafikákat is). Anatómiai hűség inkább a férfiakot jellemzi, míg a női testek torzítása a művész szabadsághoz való viszonyát is szimbolizálja.

Egyébként Holló érett expresszív stílusának kialakulásában nehezen mutatható ki a müncheni és párizsi hatás, a francia művészet ismerete és szeretete. Ez csak az első időszak (1920-as évek eleje) bibliai és mitológiai képeire érvényes. Ösztönözte Greco, Delacroix, Millet szimbólum- és formakezelése; Rembrandt inkább a Holló-önarcképek (művészetünkben páratlanul gazdag!) sorozatában hatott. Végvári Lajos szerint elsősorban azért lehetett fontos ez az időszak, mert Holló ekkor ismerkedett meg az európai festészet modern törekvéseivel.

A '20-as évek közepéről nem ismerünk *Szent Antal-tanulmányokat*. 1926-ban készült a festménystúdium és egy nagyméretű olajkép (204x150 cm). A jegyzetfüzetek előkerüléséig nem tudtuk, hogy a téma később is érdekelt volna Hollót. Pedig 1938. január 10-én egymás után hat diófpác stúdiumot vázolt föl: de most már csak Antal figurája foglalkoztatta – míg más önálló grafikáin vetkőző-táncoló nőket ábrázolt. A *Bűnbánó Magdolna* jellegzetes aktszituációja 1920-ban már megjelent, és visszatért 1940-ben is. Az ismertebb festményábrázolások Magdolnáról 1926–32 közül valók. – Antal és Magdolna alakja egyaránt identitásreprezentáló modellt vált.

Holló László későbbi vázlatai a korábbi festményekhez (a következő lapon)

A '30-as évekre Holló új erőt jelentett a hazai művészetben, ekkorra a festői mellett az önálló grafikai habitusa is kialakult. Rajzi vonalvezetése, a sötét foltok elhelyezkedése kezdett éppoly spontán, szabálytalan és közvetlen lenni, mint a kézírás. „Holló elérte azt, ami csak a legnagyobbak osztályrésze: a többsíkúság, a jelentésbeli pluralizmus csodáját érezhetjük” – írta Végvári. A noteszlapok mellől föltárurolt grafikai mappákban rejtőző vázlatok a következő korszak „sommázó naturalizmusára”, „a látvány analíziséből spontán kibontakozó szintézisre” is kínálnak példát, valamint erősítik a grafikák „mozdulattanulmány” jellegét.

Jellemző volt az egyetlen figura mozgásának, több, egymást követő gesztusának megörökítése, az alakok egymáshoz való viszonyának kifejezése. A vázlatok arra is fölhívják a figyelmet, hogy a rajzi erő a torzóban, a félbehagyott mozdulatban a legmarkánsabb. A grafikák, de még a kis tenyérnyi lapok autonóm jellegét is fokozta, hogy a mozdulattanulmány egészében elveszítette tanulmányvoltát.

A tevékenység közben rögzített alak a maga plasztikus teljességében jelent meg a lapon. A Holló-önarcképeket vizsgálva, többször kiemeltém a saját személyiség ábrázolásának transzpozíciós jellegét. Számos grafikai lapon látjuk a művész arc-mását: résztvevő megfigyelőként, maga is cselekszik. Az 1943. IV. 6-án keltezett lapján magát a krumpli vetőt vázlatozó művészt megfigyelő festőként ábrázolja. Itt egyrészt a megfigyelői pozíciók rétegződnek; a lehetséges olvasatoknak több szintje van; és az alkotás folyamatábrázolásának vagyunk a tanúi (a következő

fokozatokon keresztül: festménytéma, grafikai vázlat, festői témamegjelenítés, festés közbeni önmegfigyelés, a reflektív viszony kialakítása a képpel és az ábrázolt tárggyal).

Az önmagát vázlatozás közben megfigyelő művész (1943. IV. 6.)

A számos tárgyalt témacsoportot mellőzve (színvázlatok és szövegjegyzetek kapcsolata, a gyermekek és idősek ábrázolása, *Debreceni csata*, *Lakodalmások*, a férfi és a női alakok attribútumainak keveredése), a terjedelmi korlátok miatt is alább csupán az István és Koppány festményeket kísérő (előkészítő) rajzjegyzeteket említem meg.

A magyar történelemhez való vonzalma Holló egész életművét egységbe fogja. 1938-ban, a Szent István-év alkalmából országos képzőművészeti pályázatot hirdettek. Ez idő tájt készült a legtöbb Holló-kép is a témában, de ő már 1928-ban készített tanulmányokat a *Koppány leverése* és *Koppány halála* című későbbi olajképekhez (és *István temetése* vagy *Koppány halála* az '50-es években is foglalkoztatta). Az 1937-es *Koppány leverése* történelmi érdeklődésének egyik vezérmotívumát jelölte. Bíró Katalinnal egyetértve: „az István-képekben koncentráltak a festő számára legizgalmasabb, újabb és újabb megoldásokra váró festői-kompozíciós és az ezzel összefüggő emberi-etikai és történelmi problémák”.

Holló történelemfelfogása arra épült, hogy a magyar történelem alakulására legnagyobb hatást gyakoroló tényezők egyetlen időszakba sűrűsödtek, s „Szent István korának eseményei, István személye és Koppánnyal való összecsapásában kifejeződő törekvései döntően meghatározták a magyarság további, tragikus mozzanatokban is bővelkedő sorsát” – a festői történelem-értelmezés kulcsa így István alakja lett.

Gyakran hivatkozunk Módy Györgynek tett kijelentésére: „István is, Koppány is én vagyok.” Ezek a képek fölerősítik az érzést, hogy Istvánnak meg kellett rendülnie Koppány halála fölött. A bűnbánata jogos volt, István ebből is erőt merített. Koppány leverése és halála összesen 15 olajképen, néhány akvarellen és rajzok tucatján jelenik meg, de a királyt soha nem győztesként ábrázolja, sokkal erősebb a fájdalom és a veszteség előérzete.

Pótolhatatlan értékű vázlatok láttatják *Az esztergomi székesegyház alapítása*, még inkább a *Merénylet Szent István ellen* című festmények geneziséjét is – lásd az előző oldal reprodukcióit: az 1938-as *Merénylet*-festményt s az 1937-es, illetve '38-as több tucat „*Mi dolog ez?*” vázlat egyikét –, de az elemzések helyett lássunk végül egy ritka megoldást: Holló az 1940-es (datált, szignózott) a selyemfényű papíron mára meglehetősen elhalványult ceruza krockin a kordé elé két lovat rajzolt – első pillantásra legalábbis úgy tűnik, hogy két lovat látunk. A kusza vonalhálóból kiemelkedik az előtérben haladó ló, melynek előbb a mosolygós ábrázatán tűnődünk el, majd észrevesszük, hogy a mellé befogott társa nem más, mint egy ember. – A lónak emberfeje van! Egy 20. századi, alföldi kentaurral lenne dolgunk? A goyai *Caprichos* Holló-féle változatával?

Holló nemcsak azt jelentette ki, hogy „*István is, Koppány is én vagyok*”, de a lóval is azonosságot vállalt. „... az István temetése festményen, ugyanazon a képen belül, István is és a mellette álló püspök is én vagyok” – mondta abban az interjúban, melyet Nagy László János vett föl a Holló Lászlóról készített filmhez. Meglepő ugyanakkor a vallomás folytatása: „S a *Fehérló áldozás* című képen az ágaskodó ló is én vagyok...” [...] „A ló. A *Vihar előtt* lovai és a kocsis is, az *Őszi szántás lovai* és a szántó ember is én vagyok. Én vagyok a *Debreceni csata* 1849-es sebesült lova s az összes ló, amit valaha festettem – ez nagyon sok! – én vagyok! [...] Mert az általuk megtestesített tulajdonságokkal, helyzetekkel, gondolatokkal azonosulok. Amit hordoznak, a sorsukkal, amely a magam és a fajtám sorsa is. A lovak sorshordozó jelképeim.”

*Holló László 1938-as diófapác lovas tanulmányainak egyike
a Koppány halála című képekhez*

LAPOK A FESTŐ NAPLÓJÁBÓL

Vasárnap

Olyan szép a homlokod,
mint egy vasárnap délután.
Dúdolsz, virágot altatsz
bennem.

Vörös

Szemhéjak, ajkak,
vörös a keszkenő.
Fa lombja, árnyék,
a bűn, egy büszke nő.

Háztető, ima,
vörös az alkonyat.
A bánat is, az ősz,
a megriadt lovak.

Sóhajok

Minden álmatlan éjszakámat
őrzik a cseresznyefák.
Ártatlanságok és lelkifurdalások
remegő szirmok a sóhajaim
suhogó teliholdban.

Lassú február

Alvó borostyán
behavazott levelén
csönd reszket.

Kék

A szomorúság színeit kerestem:
gondoltam barnára,
bíbor feketére.
A kéket választottam mégis:
mert olyan messze van.

Odafestettelek az égre véle.
Madárrá változtál.

Tócoskert

Azúrkék itt a fű, mint a tenger,
és hajóznak vélem
a naplementék.

Bánat ellen

Makrancos láng
gyúlt szemedben
bánat ellen.

Lüktetsz
a mennyei sebben.

Mintha

Mostanra minden már mintha.
S a hold karéja hinta.

Vár.

DEBRECENI TAVASZI TÁRLAT – HUSZONHARMADSZOR

47 művész 75 alkotását láthatta, aki március 9. és április 6. között ellátogatott a Debreceni Tavasz Tárlatra. Az idén 23. alkalommal megrendezett szemlének a Kölcsey Központ Béni Árpád Terme adott otthont. A zsűri díjait Bogdándy György, Györfi Ádám, Durucskó Zsolt, Varga Tamás, Kányási Holb Margit, Zimányi Alajos, Rékasi Attila és Joseph Kadar kapta. Varga, Durucskó, Zimányi mellett kiemeljük Szilágyi Imre, Magyar Mihály, E Lakatos Aranka, illetve Subicz István munkáit is.

*Subicz István tusrája:
Mikor az angyal el akar
menekülni*

„GYÖNGYHÁZDERENGÉS”

Fazekas Magdolna kiállítása

A Debreceni Akadémiai Bizottság székházában februárban nyílt meg a Szolnoki Művésztelep törzstagja, Fazekas Magdolna kiállítása, mely május végéig volt látogatható. A művész 80. születésnapját 2013-ban ünnepelte Szolnok városa, ahová 1958-ban pályakezdőként került (s az óta is festészete középpontjában áll „az a ragyogás, ami itt körülveszi”).

*Fazekas Magdolna: Merengő (1986);
a Damjanich-múzeum tulajdona*

Egri Mária írta, hogy „színekre váltja a természet örömkeltő pillanatait” – hűen ars poeticájához, a természeti szép megragadásához. „A látvány elemeiből azokat a tárgyi-természeti motívumokat használja fel, amelyek fényektől érintve leginkább kínálkoznak színnel való átköltésre”. Érzékelhető az „intim természetközelség” a grafikai munkákon is, expresszív tájstúdiói mellett a nagyfokú lírai érzékenységet kell kiemelniük kiváló portréin (festményen és grafikán egyaránt).

Fazekas Magdolna tájleányeg-fölmutatásához (az „emberi tájak” projekciójához) az impresszionizmus kínálja a legalkalmasabb stíluskeretet, viszont nem enged a színek csábításának: a tört-fehér és a fauves indulat között csak azt és csak annyit használ, amennyire éppen szüksége van a valóságos érzelmek kifejezéséhez.

Így lesz a természetáhitatból is mélység és a belső fényeiből magasság. Losonci Miklós szép megfogalmazását kölcsön véve: valódi „gyöngyházderengés” ez a művészet.

*Fazekas Magdolna
olajfestménye:
Gyümölcszedők (1988)*

„Gyöngyházderengés” költözött a tudomány falai közé Debrecenben is.

Valami finom és halk derű. Jóság. A „vadak” erejének posztimpresszionista, ősi, színes turbulenciája itt, s amott már a mágikus fehér – Tóth Menyhérti – belső ragyogása.

*Művésztelepen
Fazekas Magdolna
olajfestménye*

Ez lehet az a gyöngyházderengés, amiről Losonci írt. A kép a pillanat varázsa – de a pillanat lelassítása is. Mindent átragyog a fény, és minden kezd homályos lenni kissé. Elmosódó és színes. Álomszerű és könnyű. Ihletett és bizalmas.

Szinte virágzássá változik az egész levegő. Virágporköd száll a szemre.

S van valami szoborszerűség a festett alakokban. Angyalszobor a nő. Múzsafény. Az alkotás ereje és az alkalom bája találkozik Fazekas Magdolna képein.

A debreceni kiállításon szereplő művek legnagyobb része üveg alatt volt. Ez az installáció az olajnak is pasztellpuhaságot kölcsönöz, ugyanakkor át is alakítja a gesztusok poétikusan fegyelmezett intenzitását. Márpedig ez a paradox kettősség – ti. a lírai szabadság és a gesztusjáték-fegyelem –, a fényekkel és színekkel való markáns (Rippl-Rónaira és B. Miklire egyaránt emlékeztető) bánásmód, illetve a konkrét helyek és cselekvések helyett az atmoszféraábrázolás teszi megragadóvá a Fazekas Magdolna által képviselt festői szemléletet.

Boldogságfestészetnek mondhatnánk a gyöngyházderengést. Nem kiabáló öröm, sokkal inkább a sejtés lassú mámora az, ami megmozgatja a képlevegőt. S ebből a sejtésből egy halk mosoly az arcon is van.

Fazekas Magdolna: Március 15.

Kristóf vagy Eszter portréja például egyszerre mutatja be a karaktert, az emberi tulajdonságokat (a modell természetét), és eleveníti meg a természeti mintákat, az évszakokat és napszakokat. Olyan érzésünk van, mintha a portrék is időtlenek volnának, akár a napszakok, melyek – nevüknek ellentmondva – nem követik a sztereotípiákat. Az alkonyi fények megegyeznek a délelőtti derengéssel, az őszi kert még a nyár ragyogását őrzi, a *Beszélgetők a fák alatt* pedig maguk is eggyé válnak a fákkal, a lombokkal, melyek színeit a képzelet szülte.

Hiszen lehet, hogy van létező mintája a kertnek, s valódi emléke van a nyárnak és tavasznak is, mindez csupán művészi alibi. Mert ez a festészet is arról szól leginkább, hogy milyen viszonyt alakított ki Fazekas Magdolna a természettel – és hogy milyen is az ő természete.

Hogy milyenek lelkének tájai, s hogyan ébred föl szívében a fény. Mert ha ezt festi, akkor alkonyatkor is a lélek gyöngyházderengésével fordul felénk.

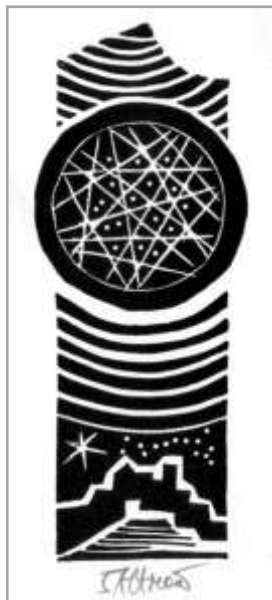
KERESZTES DÓRA ÉS A TORZÍTÁSOK BÁJA

Keresztes Dóra Ferenczy Noémi- és Balázs Béla-díjas grafikus (és animációfilm-rendező) kiállítását május 25. és június 15. között rendezte meg a székesfehérvári Vörösmarty Színház Forrás Galériája. A grafikusművész mesterei között olyan nevek szerepelnek, mint a Kass Jánosé vagy a Gyulai Líviuszé. Önálló grafikus tevékenysége mellett rajzfilmkészítéssel, tipografizálással és könyvillusztrálással foglalkozik.

Keresztes Dóra: Papó zenedéje (2012)

1977 óta (ekkor jelent meg az általa illusztrált *Paraszt dekameron*) többször is elnyerte Az *Év Legszebb Könyve* díjat. „Művei népmesék, versek, csodás históriák világának népies-groteszk, az illusztrált szöveg alapkarakterét pontos és érzékeny módon átvevő megjelenítői – írja az *Artportál*. – Képeit mesés-szürrealisztikus alakok, stilizált, egyszerűsített, a jellemző vonásokat olykor torzítva kiemelő, találóan jellemzett figurák népesítik be.”

SALAMON ÉS MAYER

Kisgrafikai kiállítások

A januári debreceni kiállítás után (melyről a *Néző•Pont* előző kötetében tudósítottam) Salamon Árpád szlovéniai magyar festő- és grafikusművész újabb grafikai bemutatóját szervezték meg március 14. és április 4. között – ezúttal Budapesten, a Csokonai Művelődési Központban, ahol a megnyitót Ürmös Péter grafikusművész tartotta. Egy órával Salamon kiállítása előtt ugyanitt nyitotta meg Ürmös Péter „*A magyar ex libris 100 éve*” gyűjteményi tárlatát. Az egyébként már március 3. óta látható kollekciónak főként dr. Mayer József gyűjteményére alapozott, és a Csokonai Művelődési Központban működő Szent István Bélyeggyűjtő Kör tagjainak anyagából került a közönség elé.

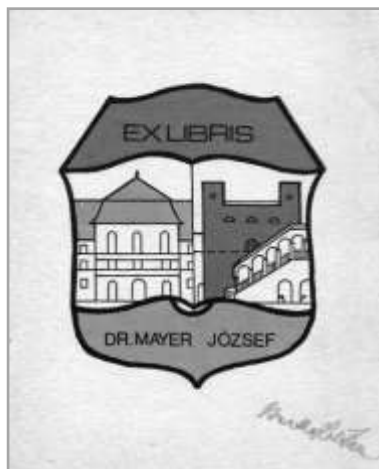
Salamon Árpád metszete

lent: Zórád Ernő dr. Mayer Józsefnek címzett exlibrisei

Dr. Mayer József 1980 óta gyűjti a kisgrafikát. Három nagyobb érdeklődési kört alakított ki: a történelmi Magyarországot ábrázoló lapok mellett elsősorban a vasúti témájú nyomatok érdekelték, illetve a művészi aktokat gyűjtötte. (A vasúti érdeklődést bizonyára az magyarázza, hogy nyugállományba vonulása előtt a MÁV jogásza volt, és nagy tisztelője a vasúttörténetnek.) Neve nemcsak a gyűjtők, de a szakírók között is föltűnik, több cikket közölt a *Kisgrafika* című folyóiratban.

*Bertha Zoltán könyvjegye (balra)
és Várkonyi Károly üdvözlőlapja
dr. Mayer József számára*

TÁJAK ÉS MESTEREK – A TIT STÚDIÓ EGYESÜLET SZÉKHÁZÁBAN

Mayer József tudósított a *Kisgrafika* című folyóirat 2014. évi első számában a *Tájak és mesterek* című, év elején rendezett kiállításról, melyet a TIT Stúdió Egyesület fővárosi, Zsombolyai utcai székházában láthatott a közönség Juhász M. Miklós festőművész és Krasznay János plasztika- és éremművész munkáiból. A festmények Magyarország és Európa gyönyörű tájait járva születtek, melyek közt erős ihletést adtak például a balatoni, a Tisza-vidéki és az erdélyi tájak. A bronz-portrék és plasztikák a nagy zeneszerzőket és az Opera halhatatlanjait mutatták be, így a természeti „utazást” egy különleges zenei kalandozás kísérhette.

MEGTISZTULT LÉLEK
címmel rendezte új kiállítását Szabó
András festőművész a debreceni
Alexandra könyvárúház galériájában
március 5. és április 5. között.

AZ ANGYALOK A FÖLDÖN JÁRNAK
Ezzel a címmel rendezett jubileumi
kiállítást a DOTE Élettudományi
Galériája Bornemissza Vass Kató
műveiből március második felében.

Szabó András festménye

BÁNSZKI TAMÁS A MENSARIONBAN

A debreceni Szent József Gimnázium és Kollégium Galériája az iskola menzáján kapott helyet. A múzsák lakhelye, a Musarion visszhangzik az „isteni művészetet vendégül látó kiállítóhely nevében”, ahol legutóbb – március 19. és április 30. között – Bánszki Tamás-émlékiállítást rendeztek, Vajda Mária főmuzeológus ajánlásával, Huszti László művészettörténész gondozásában.

Bánszki Tamás (1892–1971) negyedszázadnál is tovább, 1922-től 1948-ig volt a debreceni piarista gimnázium tanára, és ez idő alatt meghatározó tagja lett a cívisváros képzőművészeti életének is.

Bánszki Tamás festménye

A képek – a művészhez hasonlóan szintén – földéaki származású Szabó György műgyűjtő magánkollekciónak; az anyagot februárban Nyíregyházán, a Móricz Zsigmond könyvtárban mutatták be

„REJTELMEK, HA ZENGENEK...”

Az alkotó pedagógusok XVII. régiós képzőművészeti tárlatát rendezték áprilisban Szentesen, a Tokácsli Galériában. A szemlén 30 művész-pedagógus munkáit állították ki; az alkotók (más települések mellett) Békéscsabáról, Gyuláról, Makóról, Hódmezővásárhelyről, Szegedről, Bajoról, Orosházáról érkeztek.

„AKÁRMENNYIT ADOK MÁSOKNAK, NEKEM NEM LESZ SEMMIVEL SE KEVESEBB.” Reprodukción a tárlaton szereplő gyulai festőművész, Póka György *Teremtés*-ciklusának egyik festménye (*Táj madarakkal*). A művész nemcsak képeiről, de adományozó kedvéről, jótékonyági följánlásairól szintén ismert, a régiós lapok gyakran írnak „gyógyító” képeiről. Legutóbb (április 3-án) a *Békés megyei hírlap Harcban a fájdalommal* című riportjában három gyerek is megszólal, akiknek a gyógyulásához a Póka György által följánlott képek (illetve az azokból befolyt összeg) is hozzájárultak. A művész a lapnak ezt nyilatkozta: „Akármennyit adok másoknak, nekem nem lesz semmivel se kevesebb. Amikor beteg gyerekeket nevelő családokról olvasok, nem tudom megállni, hogy ne adjak képet, vagy más módon segítek. A nehéz időkben az segít, ha adunk. Ez munkálkodik bennem.”

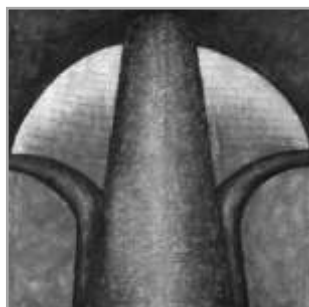

TAMUS ISTVÁN ÁTVÁLTOZÁSOK című pályakép-kiállítását mutatta be április második felében a Partiumi Keresztény Egyetem

TÉR-MISZTIKA

Vinczeffy László Munkácsy-díjas erdélyi festőművész kiállítását *Tér-misztika* címmel rendezte meg áprilisban a Kárpát-haza Galéria

Vinczeffy László: *Az arany imádata* (2013)

KOREAI–MAGYAR HÍD

*Szöulban rendez kiállítást a Koncz Művészeti Galéria
a koreai-magyar diplomáciai kapcsolatok 25. évfordulója alkalmából*

2013-ban a budapesti Koreai Kulturális Központban a Koreai Nemzeti Művészeti Stúdió mutatta be a „*Lánchíd – egy kicsit másképp*” című kiállítást. A képzőművészeti projekt elnevezését a Széchenyi–Lánchíd ihlette, és azzal a reménységgel kezdeményezték, hogy az 1849-ben elkészült hídhöz hasonlóan – amely Budát és Pestet kötötte össze – ez a kiállítás is megalapozhatja a kultúra és a művészetek cseréjét, hidat képezve Korea és Magyarország között.

A Koncz Művészeti Galéria már eddig is jó „hidépítőnek” bizonyult – korábban sikeres volt a japán–magyar híd (vagy a Falak nélkül a Nagy falig fantáziánéven futó) kínai–magyar híd művészeti rendezvénysorozatuk –, és a koreaiak által kínált „Lánchídon” ismét újraindította kelet felé a magyar művészetet. Látható a Szöulban augusztus 4–18. közé tervezett kiállítás anyagában a *Lánchíd és Budapest panorámaképe* mellett a koreai temetkezési hagyományokra reflektáló, a magyar szokások kortárs művészi megfogalmazása (a híd gondolatát allegorikus eszközökkel íelve tovább).

Volt azért kezdeményező szerepe is a derecskei székhelyű galériának: *Század eleji magyar mesterek* címmel még 2012 végén szervezett egy kiállítást a Csörsz utcai budapesti Koreai Kulturális Központba. A válogatott festmények között mások mellett Lotz Károly (a *Budapest apoteózisa* című freskóhoz készített jelentős olajfestmény vázlatával), Mérő István és a Tabán krónikása, Zórád Ernő alkotásai is láthatók voltak. Ez volt az első, kizárólag magyar alkotók műveiből álló tárlat az intézményben, a kulturális együttműködés jegyében viszont további hasonló eseményeket is terveznek. „Különös időutazásnak” tekintette a megnyitón Feledy Balázs művészettörténész a tárlatot – s annak szerinte is a legfontosabb darabja a védett státusú Lotz-festmény, de meg kell említeni a koloratív Kemény Zsigmond expresszionista hatásokat mutató *Virágcsendéletét*, illetve a három nagybányai témát (Deák János, K. Csikos Antónia, Mund Hugó műveit). „Nagybánya Trianon után is hangsúlyosan élt a magyar művészetben, de az igazi nagy korszak a század eleje volt – mondta Feledy, hozzátéve, hogy a magyar kezdetek határozottan érzékelhetők. – A historizáló magyar festészet Bachmann Kálmán biedermeier miniatűrjén, Mérő István melankolikus tengerparti ábrázolásán vagy Molnár Z. János izgalmas csendéletén látható.”

Ezúttal kortárs művészek alkotásaiból válogattak. Boros Attila a Koncz Galéria számos nagyszabású művészi vállalkozásában szerepelt (*Dobozban a nagyvilág*

– magyar származású Oscar-díjasok; Világhírű magyarok; Magyar Nobel-díjasok; Magyar szentek stb.) – az ő művei mellett láthatjuk Czene-gál Isván, Csató Tamás, Duschaneck János, Galambos Tamás, Holler László, Hornyik Zoltán, Kéri László, Potyók Tamás, Rékasi Attila, Tarnóczi József, Zoltai Attila, Eskulits Tamás és Túri Endre, Gyórfy Lajos műveit. Szerepel a kiállításra szánt munkák között a néhány évvel ezelőtt elhunyt debreceni mester, Bényi Árpád, vagy az 1907–1992 között élt, fametszeteivel a távol-kelet magas szintű elismerését is kivívó Domján József, illetve az a Holló László, aki nélkül „nem lehet megírni a 20. századi magyar festészet történetét”.

„A hagyomány és nyitottság gondolatkörét választottuk kiállításunk hívószavának – mondta Koncz Sándor, a galéria művészeti vezetője. – Abban bízunk, hogy a jubileumi alkalmakhoz (25 éves a koreai–magyar diplomáciai kapcsolat felvétele, és szintén 25 éves a Koncz Művészeti Galéria Kft) jól illeszkednek a magyar valóság régmúlt és jelen témái. Fontos, hogy ezeket számon tartsák a művészek, és a művészetkedvelők körében is mind több helyre eljusson a hírük, az időbeli és a földrajzi, a szellemi és lelki hidakon keresztül. Mi ugyanis a művészetekkel teremtünk hidat korok, kultúrák és nemzetek között. Meggyőződésünk, hogy a kulturális hidakon akár az egyik földrésről a másikra átjutatott 'kincsek' ugyanúgy hozzájárulnak a szellemi, mint a gazdasági tőke gyarapításához. A művészet (mint a nemzeti és egyetemes kultúra része) mindenképpen hozzásegíthet ahhoz, hogy jobban megértsük egymást.”

Az értékfelmutatás, a kulturális „arcképünk” megismertetése, a megismerés és megértés, az értékgyarapodás jegyében végzi tevékenységét immár 1989 óta a Koncz Művészeti Galéria Kft. S nemcsak Európában, de több mint másfél évtizede Japánban, nem sokkal későbbről az Amerikai Egyesült Államokban, több mint öt éve pedig Kínában – és ezzel a kiállítással most Koreában is.

Kodály Zoltán emlékműterv (2004) – Eskulits Tamás és Túri Endre bronzból és tűzzománcból készített kompozícióját (műemléktervét) a Koncz Művészeti Galéria korábban már Tokióban és Sanghajban is bemutatta

SZÁRNYALÓ FANTÁZIÁK TÉGLÁSON

Papp Károly és Lénárt Attila grafikusművészek kiállítását rendezte meg a téglási városi könyvtár májusban. Az alkotókat a megnyitón Tamus István méltatta, műsort adott a II. Rákóczi Ferenc Baptista Általános és Alapfokú Művészeti iskola pedagóguskórusa. (A megnyitón sorsolták ki az „*Olvasd és add tovább*” címmel hirdetett irodalmi játék nyerteseit is).

Fotó: Varga József

PARIPÁK, FEGYVEREK
ÉS RÓZSÁK

16. alkalommal rendezték meg május közepén Debrecenben a Simonyi Napokat.

Az 1999-ben (báró Felsővásárdi Vitéz) Emődy Dániel által indított, a kezdetektől fogva dr. Papp Gyula ezredes által koordinált (és a vezetésével lebonyolított) rendezvény az elmúlt másfél évtizedben többször váltott helyszínt, s profilja is mindig alakult, árnyalódott.

A Simonyi óbester szellemében a civil és a katonai kultúra közelítését célként megfogalmazó programban a honvédhagyományok őrzése és továbbvitele mindig összekapcsolódott a kultúrával és a művészetekkel, középponti szerepet adva az irodalomnak. Éveken keresztül mozgósította az emlékezőket irodalmi pályázatuk, melyek válogatott anyaga több kötetben látott napvilágot. A szellem művelése mellett a test művelése is előtérbe került, például a lovasbemutatók, bandériumi felvonulások után és mellett a hadi tornák is megjelentek a kínálatban.

Az idén újra a Méliusz Könyvtár és városi fiókkönyvtárai voltak az ötnaposra bővült rendezvénysorozat házigazdái. *Paripák* címmel rendeztek kiállítást; a *Fegyverek és rózsák* című programot gyermekek és felnőttek számára egyaránt meghirdették; s szerepeltek a rendezvénysorozatban még előadások, kézműves foglalkozások, filmvetítések, animált bemutatók és hadi játékok is.

AZ ALFÖLD MINT KULTURÁLIS TÉR ÉS IDENTITÁSKERET

Alföld – Történetek kétszáz év magyar képzőművészetéből

Kiállítás a debreceni Modemben
(május 11. – szeptember 21.)

id. Markó Károly: Magyar alföldi táj gémeskúttal, 1853, olaj, vászon Magyar Nemzeti Galéria – Szépművészeti Múzeum (Budapest)

Egymást követő napokon nyílt meg a debreceni Kölcsey Központ Bényi Árpád termében és a Modemben két alföldi tematikájú tálat. Az előbbi a lezárt helyi (de országos jelentőségű) életművekre, míg az utóbbi inkább a tájegységről kialakult művészi sztereotípiák bemutatására koncentrált.

A Modem tárlata az Alföld és a képzőművészet kapcsolatából mutat be fejezeteket, két évszázad műveiből válogatva egymás mellé képeket, hogy így meséljenek „történeteket az alföldi festészetről, hagyományhűségről, progresszióról”.

A debreceni modern művészeti múzeum honlapján olvassuk: „Ritkaságnak számít, hogy egy földrajzi terület a képzőművészeti diskurzusban ilyen hangsúlyosan van jelen, annak ellenére – vagy éppen azért –, hogy ábrázolás szempontjából szinte 'anti-táj'.” A kiállításon több mint száz alkotás kívánja reprezentálni egyrészt a lokális kultúra szellemi gyökereit, keresve a társadalmi változások nyomait, ugyanakkor rákérdez a tájhoz fűződő személyes viszonyunkra is.

A tárlat első szekciója az Alföldet szimbólumként jeleníti meg – azt a korszakot reprezentálja, „amikor a tájegység a nemzeti identitás és egy vágyott idilli világ terévé vált.

Holló László: Lovas szekér (olaj, vászon, 1972)

Itt szerepel Markó Károly emblemikus alkotása, az 1853-ban készült *Magyar alföldi táj gémeskúttal* [lásd a reprodukciót az előző oldalon], valamint a XIX. század nagy festőegyéniségeinek – Barabás Miklós, Ligeti Antal, Than Mór, Lotz Károly, Munkácsy Mihály és Mednyánszky László – több meghatározó munkája is. Külön fülkében kapott helyet Csontváry Kosztka Tivadar *Vihar a nagy Hortobágyon* című műve, amelyet egy debreceni amatőr fotográfus, Haranghy György fényképeivel illusztrált, a Hortobágyról szóló tudományos előadás ihletett.

(...) A második szekcióban a szimbolikus tájat az életműveket inspiráló konkrét táj váltja fel. Az itt bemutatott alkotók – így pl. Tornyai János, Endre Béla, Koszta József, Holló László, Nagy István és Tóth Menyhért – művészetében közös, hogy a fővárosi és a külföldi akadémiákon végzett tanulmányaik után a falusi környezetet választottak lakóhelyül, ez a milió alakította egyéni hangjuk kibontakozását.

De ugyanígy ember és környezete kapcsolatáról vallanak a csaknem ötvenéves tradíciót folytató Fényes Adolf munkái is, vagy a hortobágyi pusztára költöző Boromisza Tibor és Káplár Miklós festményei.

Káplár Miklós: Hortobágy (é. n.)

A harmadik szekció az 1945 után főként Hódmezővásárhelyhez kötődő „alföldi festők”, többek között Kurucz D. István, Kohán György, Németh József és Szalay Ferenc műveiből válogat. Jóllehet a táj képe, csakúgy, mint lakóinak életvitele drasztikus változásokon ment keresztül [...], az alföldi festők munkáin a szocialista fejlődés helyett mégis az elmúlt kor iránti nosztalgia, az életvitelükből kibillentett parasztsággal való együttérzés jelenik meg.”

Németh József: Táj tehenekkel

Az emblematikus festmények mellett filmeket is bemutat a tárlat. A puszta ihlette az első magyar művészfilmet, ahol a főszerepet maga a táj szépsége kapta (1936, *Hortobágy*, Georg Höllering). Az 1960-as évek fiatal nemzedéke (elsősorban Jancsó Miklós és Szomjas György) filmjeiben „az Alföld egy olyan helyi western köntöséül szolgál, ahol a törvényen kívüli magányos hős bő gatyában és cifraszűrben vívja meg a néző helyett a jó és a rossz, az egyén és a hatalom, berögzült ősi rend és gyorsan változó jelen örökös harcát. A mozgókép tehát a XIX. századi puszta mitikus világához kanyarodik vissza, hogy azon keresztül a kor aktuálpolitikai problémáiról beszéljen.” (Épp a tárlattal egy időben készül Hajdú Szabolcs *Délibáb* című filmje – a kiállítás Szilágyi Lenke werkfotóival zárul.)

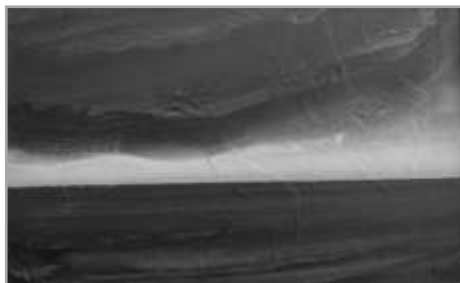
„... Nagy ég! – Debrecen az alföldi festészet vonzásában”

Az alföldi történeti képmustra partnerkiállítása a Kölcsey Központ Bényi Árpád termében „... Nagy ég! – Debrecen az alföldi festészet vonzásában” című, június közepéig látható tárlat. A kollekcióba Bényi Árpád, Bíró Lajos, Cs. Uhrin Tibor, Égerházi Imre, Félegyházi László, Holló László, Kapcsa János, Kárpáti Gusztáv, Madarász Gyula, Maghy Zoltán, Móré Mihály, Tar Zoltán, Topor András és Torok Sándor intézményi és magángyűjteményekben lévő munkáiból válogattak.

A főfalon
Holló László,
szemkört
Topor András
festményei

Bíró Lajos használta gyakran a „kicsi föld – nagy ég” kifejezést az alföldire jellemző „tételes” festészeti alapállás magyarázataként. A kicsi-nagy, sötét-világos, hideg-meleg mind olyan alapvető ellentétpár, mely a látványból kiinduló, lényeglátásra törekvő képépítés alapjait adja.

„Holló László nélkül végiggondolni sem érdemes a magyar piktúrát” – hangsúlyozta megnyitójában Antall István, a Magyar Rádió irodalmi szerkesztője. A megnyitó szövege egyébként a nyitó kép (Bíró Lajos *Viharfelhő* című 1985-ös festménye – lásd a fenti reprodukciót) mellé volt kifüggesztve. A *Ránk szakad – A „nagy ég!” talaj menti élménye* című esszé azzal a gondolattal indul, hogy nincsenek kis- és nagymesterek, csak érvényes művek és érvényes életek vannak. A sznobériáig is elérő szakmai szűklátókörűség gyakran olyan, periférikusnak vélt jelenséget és értéket szorít ki a tárgyilagos vizsgálódás köréből, melyek által mi magunk leszünk kevesebbek. Takarékos, ám lényegre törő megnyitóról lévén szó, alább Antall István szövegének minden kiállító művészt megemlítő, értékelő részét idézem.

„Azok a festők, akik a Modern nyilvánvalóan nagyszerű kiállításának és koncepcionálisan átgondolt válogatásának árnyékában, attól mindösszesen néhány fallal elválasztva, elének kerültek, legalább annyira az európai festészet egészéhez tartoznak, mint az oly egyedülállónak tűnő magányosok néhány emelettel föl-
jebb. HOLLÓ LÁSZLÓ nélkül végiggondolni sem érdemes a magyar piktúrát, mert

hasonlíthatatlan lobogása, inven-
ciózus képi világa, erős drámaisá-
ga, sajátos táj- és portréértelmezé-
se megkerülhetetlenné teszi őt
nemcsak az úgynevezett alföldi
festészet, de az egyetemes képző-
művészet világában is. Nem lehet
okunk az általa művelt viszonylag
átlátható tematikai kör, hogy ki-
hagyjon a képi emlékezetünk.

Cs. Uhrin Tibor:
A puszta álma (1993)

Nem kevésbé izgalmas, nagyvonalú FÉLEGYHÁZI LÁSZLÓ festészete, amely a nagybányai hagyományokat messze meghaladó, egy fajta piktorális nagyvonalúságot újraértelmező, átütő expresszivitást teljesít ki képeiben. Remekműveket ebben az életműben is jócskán találhatunk, ezek értékéből semmit nem von le a pedagógiai munkásság napi robotja. Ahogy BÍRÓ LAJOS festészetének legalább négy olyan korszaka akad, ahol a nagy művészeti központok stiláris bravúrjain lép túl. Korai tájékozódásában még a Szőnyi István-féle bensőséges, fekete-fehér korszakában egy egyedülálló természetelvű absztrakciós nyelv, újraértelmezett tájvilág, majd a magyar portréfestészet karakterkezelésének megújítása. Hozzá személyesen is és a festészetéhez is kötődik a legelementárisabb tehetség, a nagy ígéret, KAPCSA JÁNOS. Táblaképei közül tucatnyi korszakos munka akad. BÉNYI ÁRPÁD eredendő érzelmi és kolorisztikus telítettsége, egy életemben át kitartó impulzivitása, robbanó anyagkezelésének gazdagsága máig erőteljesen hat. Frissessége mindent túlél. MAGHY ZOLTÁN festészetének finom líraisága, a részletek jelképpé tömörödő élménye, kikezdetlen belső békéje egyedülálló jelenség.

A mechanikus névsorolvasást kerülendő, mégis szót kell ejtenünk Cs. UHRIN TIBOR pasztelljeinek kései felfedezéséről, ÉGERHÁZI IMRE korai munkájának átütő hatásáról, majd festészetének kifinomult felületkezeléséről, MADARÁSZ GYULA összefogott, gazdag táji látomásairól. MÓRÉ MIHÁLY fojtott világának hitelessége mellett erőteljes rajzai, grafikai máig itt élnek képi emlékezetünkben, míg TAR ZOLTÁN festészetének kezdeti izgalma után a fegyelem szikársága rendít meg; és akkor még itt van KÁRPÁTI GUSZTÁV bihari jelenléte a Kokas utáni magyar mentalitás magányosabb, személyesebb vonásaival. Kései táblaképek nagyvonalú, töredezett áttűnéseivel most is jelentős.

Bényi Árpád: Kert (fent, 1990)

Móri Mihály: Kapás (1967)

Még a sokáig itt élő, kísérletező kedvű, majd innen elvándorló TOPOR ANDRÁS festői gondolkodásában rejlő végtelen lehetőségek köre is további értelmezésre, méltatásra vár, ahogy TOROK SÁNDOR elárvelt modernitása is a miénk immár.”

Antall István végezetül figyelmeztetett, hogy talán még nem késő nekikezdeni az ezeket az életműveket feldolgozó, „átgondolt és rendszerezett” kismonográfiák sorozatának elkészítésébe, visszailllesztve e mesterek munkásságát, művészetét „abba az európai egészbe, amiből soha nem szakadtak ki”.

Maghy Zoltán: Delelő csorda (1928) című festménye emblematikus abban az értelemben, hogy éppen a kép születésének évében, 1928-ban alapította meg a Hortobágyi Kolóniát Maghy Zoltán, Boromisza Tibor és Káplár Miklós

Égerházi Imre: Káplár Miklós emlékére (Ez a kép nem szerepel a Kölcsey Központ válogatásában. A közlésével Égerházi részbeni szerepéhez mért alulreprezentálására, illetve Káplár Miklós kihagyásának – szerintünk – hibájára figyelmeztetünk)

„A LÁTOMÁSOS LÁTÁS TÜZE”

Dudás Gyula festőművész 85. születésnap kiállítása Nagybányán

„Már messziről rá lehet ismerni a mesterre – írta Turai G. Kamil remekbe szabott, *A nagybányai felvilág Dudása* című portréjában. – Soha oly gyapjúnyugalmas, tejszínszivárványos tájtranszcendenciát, mint nála! Soha oly foghatóan valóságos varázslatát a világegyetem egyetlen szentséges szegletének, mint Gyula bátyánk-nál! Soha oly színforma-megfelelést, mint házfalak okkerének, ablakok türkizének, lejtők opáljának, kontyok kárminjának egymásba-feledkezése! Ha betévedünk, betalálunk ebbe a piktúra-szentélybe – levethetjük, hátrahagyhatjuk ideig való gondjainkat és ábrándjainkat, s megkóstolhatjuk az örökkévalóság esendő tárgyainak tündöklését. Tűz telíti a Dudás-életművet: a vidámság, az áhítat, a türelem, a látomásos látás tüze.”

Noha Dudás Gyula magát is tájképfestőnek tartja, s Németh Júlia tanulmánya a nagybányai hagyomány róttá kötelezettség és a megújulásigény kettősségét emeli ki, Botis N. Enikő (*Képbezárt örökkévalóság*) a *par excellence* tájképfestő minőséget tovább árnyalja. „Dudás Gyula esztétikai felfogásában a természetnek kontextuális vetületei vannak – írja –, egyszerre több érzékünket működteti, és az emberi interpretációk számtalan s egyformán érvényes rétegeiből összetevődő szövegképződmény[ről beszélhetünk (...)] A természeti világot keretbe szorító ábrázolásaihoz számos jelentésvonatkozás fűzhető. Leggyakrabban a táj egyértelműen dúsított jelentéshordozó motívummá válik, lélekkivetítési szintérré emelkedik, máskor sajátos belső tájakká, tájrészletekké vagy lélektájakká alakul. Művészetének egyik jellegzetessége az organikus és geometrizáló formák szintézise, illetve a lírai organikus-tól a lírai geometrizálás felé irányuló tendencia, amely a lényegeresés érdekében történik.”

Dudás Gyula: A kapu

A nagybányai festőművész 85. születésnap kiállítását május 8-án nyitották meg a Teleki Magyar Házban, a nagybányai Teleki Napok keretében

KOMISZÁR JÁNOS festőművész tárlatát Halász János, az Emberi Erőforrások Minisztériumának államtitkára nyitotta meg április 28-án Debrecenben, az Ibolya utcai Általános Iskolában.

Komiszár János grafikája (balra)

BEUGRÓ. Győrfi András tárlatát május 2–24. között rendezte meg a debreceni Sesztina Galéria. A „paradicsom meghódítása” folytatódott: Győrfi allegorikus szociogenezise újabb fiktív és valós élményekkel gazdagodott.

AAA. Kőnig Frigyes *Archeológia – Anatómia – Architektúra* című kiállítását május 8–30. között tekinthették meg az érdeklődők a fővárosi (Városmajor utcai) Hegyvidék Galériában. A tárlatot a művész ajánlotta a közönség figyelmébe.

BEREKI ECSETVONÁSOK. A berekfürdői Nagykun Nemzetközi Művésztelep anyagát Ásztai Csaba, Bráda Tibor, Deák Ilona, Gaál András, Hézső, Ferenc, Kopacz Mária, Nagy Előd, Nuridsány Éva, Szakács Imre, Sz. Kovács Géza művei képviselték a május 8-án Nagyrábén, a Kossuth Lajos Művelődési Házban nyílt kiállításon.

AKVARELLEK, GRAFIKÁK, PASZTELLEK. Cs. Tóth János magángyűjteményi kiállítását május 8-án mutatta be a békéscsabai Békéstáji Galéria. A több mint 60 művész munkája június 12-ig volt látogatható a Csabagyöngye Kulturális Központban.

SZECSKÓ PÉTER
grafikusművész
tárlatát májusban
rendezte meg a
budapesti Barabás
Villa Galéria.

HARANGTÓL HARANGIG

A 2009-es református alkotmányozó zsinat 5 éves évfordulóján, május 20-án nyílt meg Andics Árpád Holló László-díjas fotóművész *Harangtól Harangig* című fotókiállítása a Debrecen–Széchenyi kerti Református Egyházközség Kálmán-csehi Galériájában, a Déri Múzeum Baráti Köre és a LYRA Művészeti Csoport patronálásával.

A tárlatot Csohány János nyugalmazott teológiai egyetemi tanár nyitotta meg; verset mondott Rácz-Fodor Sándor és Erdélyi Márta.

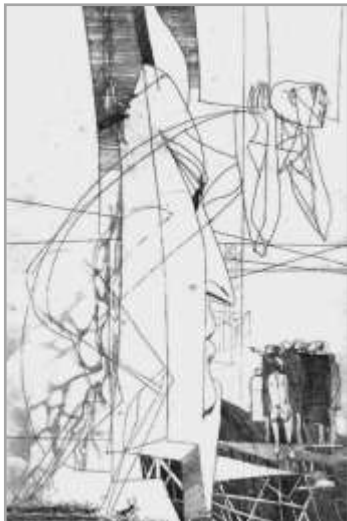
Fotó: Molnár Péter
(Forrás: www.haon.hu)

32. MAGYAR SAJTÓFOTÓ-KIÁLLÍTÁS

A 32. Magyar Sajtófotó Kiállítás Budapest után Debrecenbe látogatott: a 2013 legjobb magyar sajtófotóiból (92 szerzőtől) válogatott mintegy 400 képet a Kölesey Központban állították ki június 29. és július 4. között.

Varga Tamás *Tertium non datur* című sorozata az *Emberábrázolás/portré* kategória 3. helyét érdemelte ki. Derencényi István *Csárdás! a Kelet-tangója* című produkciót fotózta a Honvéd Táncszínház debreceni előadásán, a felvétel a „Művészet – műalkotás vagy művészeti tevékenység ábrázolása, fotóriporteri eszközökkel (egyedi)” kategória 2. helyezett sajtófotója lett.

Madách 150

KASS ÉS AZ ÓKOR

Jövőre lesz 30 éves a szegedi Kass Galéria, és az ünnepi kiállításához már most folynak az előkészületek. A galéria addig is egy nagyobb egyiptomi kiállításnak ad otthont a Móra Ferenc Múzeum rendezésében. Április 11-én *A fáraók Egyiptoma* közös cím alatt nyílt meg az egyiptomi sírkamra kiállítás, illetve a *Kass és az Ókor* című tárlat.

Mivel a kifejezetten Egyiptomhoz kötődő Kass-grafikák száma viszonylag csekélyebb (Egyiptommal csak néhány rézkarc foglalkozik), ezért bővült a tartalom. A négyesnél is több, Kass János által illusztrált könyvből könnyű volt ókori témájúakat találni, a rendezők ezekből emeltek ki illusztrációkat. Az eredeti művek közül pedig föltétlen szólni kell arról a tusrajz-sorozatról, melyet Kass János 2008-ban készített Sartre *Barjona* című egyfelvonásosához (ez a sorozat megrendelésre készült, de a könyv azóta sem jelent meg,

a rajzok sem voltak még kiállítva Szegeden). A darab Jézus születéséről szóló tanmese, német koncentrációs táborban készült, s egy jezsuita pap kérte rá az ateista Sartre-t, hogy a raboknak segítse a karácsony elviselését.

Eredeti művek a jól ismert Biblia-sorozat lapjai és Madách Imre *Az ember tragédiája* című drámájához készült ókori jelenetek – Egyiptom, Athén, Róma – illusztrációi. Az összeállításban az 1966-os három nagyméretű rézkarc mellett látható az 1975-es „*mini-Tragédia*” három lapja is.

*Kass János 1966-os rézkarc illusztrációi
Az ember tragédiájához
(fönt: Egyiptom, balra, lent: Athén)*

Kiállítási enteriőr (forrás: www.szegedma.hu) és egy lap a 2008-as Barjona-sorozatból

Kass János grafikai ciklusairól Vámosi Katalin írt tanulmányt (*Zempléni Múzsza*, 2009/őszi), kiemelve egyebek mellett azt a képességét, hogy az irodalom és a zene lényegét is képes volt a művész a képzőművészet nyelvére átültetni; illetve azt a szemléletet, mely szerint a grafika a kor problémáira való gyors reagálás eszköze.

A bibliai témák meghatározó forrásai voltak Kass János művészetének. „Nemcsak a grafikus, de minden ember közös feladata ebben a helyzetben – a jó és a rossz kettősségének szorításában – annak felismerése, hogy a gonoszt csak az alkotással lehet legyőzni. Egyetlen munka, a produkció, amit pajzsként magam elé tarthatok, ami mögött emberi gyengeségeimet elrejthetem, és ami igazolja léteimet” – idézte Vámosi a vallomást Kass János egyik interjújából.

„Ezt példázza 1986-ban megjelent tíz rézkarca az Európai Könyvkiadó gondozásában *Képek az Ótestamentumból* címmel, amelyek részlet-dús, gazdag faktúrájú, a magyar népi motívumokat alkalmazó, színpadias beállítású jelene-tekéből állnak, mint például az *Ádám és Éva*, *Az életfa*, *Noé és lányai*, *A szőlőültető*. Hat évvel később száz számozott példányban született meg, bibliofil kiadásban, a 14 zsidó ünnepet bemutató grafikája. Kass életművében a zsidó-keresztény alakok közül Noé, Szent Ferenc és a győztes Sárkányölő Szent György emelkedett ki a Bibliához készített rézkarcok sorából, hogy önálló életre kelve vallomást tegyen az értékmentés, a gonosz elleni küzdelem mellett.”

Kass különleges, erőteljes, szuggesztív rézkarvainak köszönhető még a Mózes újrafelfedezése is. „A kassi Mózes-fej monumentális, tömszerű, az időtlenség érzetét sugallja, míg Mózes és Cippora kettőse a férfi-nő kapcsolat drámai megjelenítése” – írja Vámosi Katalin.

KASS JÁNOS – BUDAY GYÖRGY – ÉS A TRAGÉDIA ILLUSZTRÁCIÓI
 A „rejtett képek ereje” – Varga Emőke olvasatának újszerűségéről

A hazai illusztrációkutatás és -értelmezés egyik úttörője, Varga Emőke elméleti (interdiszciplináris) és gyakorlati munkássága során egy olyan új illusztráció-típusológiát dolgozott ki, amely nemcsak a teória szintjén működik, de a kritikai módszerekben jól alkalmazható, sőt, modellje a mindez idáig hiányzó (hiányos) valódi vizuáliskultúra-oktatásban szintén megfelelő módon kamatoztatható lenne. Varga Emőke az a tudós attitűddel és művészi érzékenységgel rendelkező kutató, akitől a legteljesebb olvasatot kaptuk úgy Kass János illusztrációinak

világáról (*Kalitka és korona*, 2007), mint a *Tragédia* illusztrációiról. (Konferencia-, szimpózium- és tanulmánykötetek után a 2012-es monografikus kötetében publikált egy-egy elemzést *Az ember tragédiája* költői képeinek absztrakcióiról, Buday György, Kondor Béla, Bálint Endre és Farkas András *Tragédia*-illusztrációiról, majd Kass János Madách-illusztrációin keresztül vizsgálta „a beszéd és szemlézés tevékenységének képes reprezentációit”.)

Az idén ősszel (október 5-én) lesz 150 éve annak, hogy elhunyt Madách Imre. *Az ember tragédiáját* 1859–60-ban írta meg. Madách halálának 150. évfordulójára a *Tragédia* illusztrációinak rövid szemléjével emlékezünk.

Illusztrációk a VI. színhez
 (Róma)

Zichy Mihály (1887);

Buday György (1935);

a túloldalon:

Kass János (1957);

Kass János (1980);

Réti Zoltán (1982)

Az illusztráció a teóriában, a kritikában és az oktatásban című kötet Madách-fejezetének elején fölhívja rá a figyelmet, hogy az 1886-os első Zichy Mihály-rézkarcsorozat és Buday György 1935-ös fametszet-sorozata között fél évszázad telt el. Részben magyarázhatja e passzív időszakot a Zichy-illusztrációk nagy népszerűsége, az igazi ok a szerző szerint a képek pretextusának poétikai sajátosságaiban rejlik:

„Madách drámai koncepciója bár erőteljes inspirációt ad a mindenkori vizuális transzformációhoz, költői nyelve az ábrázolt/hivatkozott látványi elemek és kinetikus folyamatok kiépülését gyakran visszatartja, a művészt 'magára hagyja'.”

A *Tragédia* szövegének elvonatkoztatásra való alkalmasságát már a korabeli Zichy-kritikák is kiemelték, s Varga Emőke erre úgy reflektál, hogy a sorozatok közül „leginkább azok emlékezetesek, melyek látszólag kevésbé diszkurzívak”, melyek kevésbé tűnnek szöveghűnek. Madách sokkal inkább mentális képeket idéztet föl az olvasóban, mintsem valamilyen konkrét látványra apellálna. „A *Tragédia* alapszituációja centralizálja a képet, pontosabban a mentális képet mint olyat, mégpedig avval, hogy az eseményeket álmofolyamatként mutatja be” – írja Varga Emőke. S nem sokkal később így fogalmaz: „... szó és kép (fogalmi és látványi, elgondolható és elképzelhető) dialektikája Madách *Tragédiáját* a képtől a szó és a szótól a kép felé tartó irányból is strukturálja”. Egyébként az absztrakt képek alkalmazása megfelelt a romantika ábrázolás-fogalmi elvárásainak, de a filozofikus értelmű művészi gesztusok ugyanúgy munkálnak, mint az imaginárius hatásokra való szerzői törekvések.

Zichy Mihály és Buday György első képsorozatai mellett Varga Emőke kiemelte az 1964-ben (a Petőfi Irodalmi Múzeum által) meghirdetett pályázat alkalmából született Kass János-, Kondor Béla-, Würtz Ádám-, Szántó Piroska és Martyn Ferenc-illusztrációkat, később Bálint Endre, Farkas Imre és Farkas András, Réti Zoltán illusztrációit.

Áttekintésének konklúziójaként írja: „Madách képeinek ereje nem a látvány kiépítésében, hanem az előle való 'kitérésben' van. Megvont referencialitásukkal a Madách-képek maguk is olyanok, mint a drámai diskurzus folyamatában beállt

fordulópontok, mint ideiglenes helyek egy későbbi gondolati kibontakozás számára. A konkretizálatlan látvány a hiányzó jelölt szerepét tölti be, azét a dologét, amit csak fogalomként varázsolhatunk elő. És úgy tűnik, a *rejtett kép* ereje messze felülmúlja azokat a lehetőségeket, melyeket láttatva képes lett volna elérni. Mindenesetre a *Tragédia* illusztrációitörténetének gazdagsága ezt látszik igazolni.”

Kass János 1980-as illusztrációja
a párizsi (IX.) színhöz;
a következő oldalon 1957-es lapja
az eszkimó (XIV.) színhöz

„Kass János Madách-illusztrációi nemcsak az ábrázolási eljárás sokrétűségével hívják föl magukra a figyelmet, hanem a keretezés sajátos megoldásaival is – írja Varga Emőke *A kerete és a közepe: a megjelenítés megszakadása. Kass János illusztrációi a Tragédiához* című nagy ívű tanulmányában. – [...] Az illusztrációk elkeretezett centruma az adott szín történéseinek (1) legjellemzőbb mozzanatát, vagy (2) jellemző mozzanatait ábrázolja, máskor (3) jelképes, a cselekményre és a szereplők lélekállapotára utaló pozitúrákat, szimbólumokat tartalmaz. E háromféle reprezentációs forma közös abban, hogy Madách művének ismeretében teljes mértékig lehetővé teszi illusztráció és illusztrált szín azonosíthatóságát.

A beszéd és a szemlélet tevékenységét ismertetve, Varga Emőke értelmezi a beszéd képes reprezentációinak (dialógus-ábrázolások) különféle példáit, illetve a test és tér képpé alakításának (szcenikus) módozatait is. Madách a lét értelmére vonatkozó kérdéseket együtt teszi föl a lét megismerhetőségére vonatkozó kérdésekkel. Ezt a problémát az illusztrátor tematizálja, másrészt a verbális jelek referencialitásához kapcsolja a vizuális kódokat is. Ám ezzel az attitűddel a kompozíciót magát is a megismerhetőség igenlésének szolgálatába állítja.

Kass János *Tragédia*-illusztrációinak újszerű olvasata mellett Varga Emőke több sorozatot is elemez (Bálint Endre, Kondor Béla, Farkas András lapjait, alább azonban csak a Buday György-ciklusról mondottakra térek ki röviden.)

Buday György 1935-ben készített fametszet-sorozatot *Az ember tragédiájához*. A megbízás egy stockholmi kiadótól érkezett, a következő évben Svédországban látott napvilágot a ciklus. Időközben több illusztráció megjelenhetett különböző folyóiratokban és válogatásokban, a teljes sorozatot (a Madách-portréval együtt összesen 24 lapot) azonban csak 1983-ban adták ki Magyarországon. A megbízás előtt két évvel Buday már szembesült a *Tragédia* művészi látványvilágával: 1933-ban a szegedi szabadtéri előadáshoz tervezett színpadképeket.

(István Mária jellemzése szerint: „Ezek a grafikák drámaian kezelik a sötét és világos foltokat, a balladai tömörséggel ábrázolt jelenetek mintegy színpadi reflektor hatására bukkannak elő a sötétből. Így a temetői képben csak a közepen

pedig hatással lehetett Fáy Dezső, Kondor Béla, Kass János és Farkas András továbbgondolásaira is. „Buday György képei a dráma struktúrájának jelentős pontjaira az illusztráció műfaji jellemzőinek megfelelően diszkurzívan utalnak – írja könyvfejezetében Varga Emőke –, ugyanakkor a 30-as évek derekának történelméről, az individuum szereptévesztéséről, a polgári személyiségideál megrendülésének tragikus élményéről is szólnak.”

elhelyezett sírgödör tátong fehéren, a falanszternél a feketeségből szigetként emelkedik ki a tudós laboratóriuma.”)

S éppen a díszletszerűséget tette szóvá Varga Emőke, mikor a Budaymetszeteket értékelte – néhány színillusztrációi nem lépnek túl ugyanis a szöveg által „előírányzott” látványvilágon. Meglepően modern képek ugyanakkor az úr- és a falanszterjelenetek, a Lucifer-portré magára vonja a figyelmet expresszivitásával, a „refinált kompozíció” és a „diffúz vonalstruktúra” jellemzi a londoni képeket. Paradicsom-illusztrációja

Érvényes erre a sorozatra is Kass János kijelentése a Madách-műről, miszerint a *Tragédia*, és azon belül is Ádám figurája, „kitűnő lehetőséget kínál arra, hogy rajta keresztül egy művész saját koráról beszéljen”.

Fentről lefelé:
Buday György fametszetei
a VII., IX. és XII. XIV. színhöz

A RÉTI-AKVARELLEK SZIMBOLIKÁJÁHOZ

Majd' 120 évvel a *Tragédia* első művészi illusztrációja (1863; Than Mór olajképe) és Zichytől, Buday Györgyön vagy Kass Jánoson keresztül, annyi neves művész-előd után, 1982-ben elkészült a balassagyarmati Réti Zoltán akvarell sorozata is.

Kerényi Ferenc irodalomtörténész Réti tokiói kiállításáról írva jelentette be egy újságcikkben *Az ember tragédiája* illusztrációinak kiadását. „Akvarelljei átgondolt, finom színszimbolikájukkal látványban érzékeltetik az írott remekműbe foglalt gondolatok, törekvések, érzelmek bonyolult kapcsolatrendszerét – írta. – Amiben pedig merőben újat hozott a Madách-illusztrációk sorában: Réti elsőként helyezte vissza a jövőjét, lehetőségeit faggató ember küzdelmét oda, ahol az – természeti közegében – megfogalmazódott.” Ezzel utalt a nógrádi táj hatására, s a „Nógrád-koreográfia képi dalnoka” nem is tagadhatta volna meg, hogy a madáchi tájihletést ne keresse vissza a *Tragédia* értelme mögött. Kerényi aztán az 1983-as kis album bevezetőjében megismételte, hogy Réti Zoltán vízfestményeit határozott szimbolika jellemzi.

Rétinél a teremtett világot két szín határozza meg: a napfény melege, amely beragyogja az édent, és ugyanaz glóriázza – a „Mondottam, ember, küzdj és bízva bízzál!” ígéretként – a történelem látomásától már-már összeroppanó Ádám lehorgadó fejét. Az úr végtelenje mélykék: akár a napkorongot övezi, akár Kepler vizsgálja titkait, akár Ádám és Lucifer utazásának színtere. De jelképezi a kétkedő értelem hideg-tiszta logikáját is. Mindkettő a létező világ része; belőlük, e két színből formálódik tehát az Úr arca, Éva, 'az édenkertnek egy késő sugára', testi valóságában úgy jelenik meg előttünk, hogy aransárga érett aktját barnák és zöldek, a paradicsomi jelenetek visszatérő színei keretezik.”

Réti Zoltán akvarelljei a XIV. és XV. színhez

MADÁCH IMRÉVEL A LÉLEK SZÍNTEREIN

*Részlet Németh Júlia művészettörténész megnyitójából
(Művészpedagógusok kiállítása – Apáczai Galéria; Kolozsvár)*

„Első találkozásom Madách Imrével olyan öt-hatéves koromra tehető. Na, nem mintha koraérett csodagyerek lettem volna, egyszerűen csak szerettem matatni a sajátos illatot árasztó könyvszekrényben, vonzottak a szép képek, a dískötéses könyvek. Így bukkantam rá az *Ember tragédiájára*, jobban mondva a gyönyörű, piros selyemkötéses borítóból felvillanó, számomra akkor fölöttébb izgatónak tűnő képre, Zichy Mihály romantikusan naturalista rajzára, ami aztán sokáig meg is határozta a bennem élő Mennyszág-képet, Ádám és Éva alakját. Olvasni még nemigen tudtam, de ha tudtam volna, sem érem fel ésszel a könyvben foglaltakat. A betűk csak formájukkal és aranylő mivoltukban kápráztattak el. Annál többet jelentettek viszont a rajzok a *Pesti Napló* ajándékaként 1892-ben megjelent díszkiadásban.

Most is megvan. Az évtizedek fölötté sem múltak el nyomtalanul – megkopott a gyakori használatban, s mi tagadás, külsínjénél most már inkább belbecse vonz. Bár Zichy Mihály pátosztól fűtött, magával ragadó illusztrációit, bravúros rajzkészségét most is csodálom, de mellettük már ott vannak a balladai tömörségű, drámai hangvételű Buday-metszetek, nem beszélve a hozzám legközelebb álló, Kass János-féle, élesen kavargó vonalhálókról.

[...] A sztregovai gondolkodó világhírűvé vált drámai költeménye mit sem veszített időszerűségéből. Bár keletkezésekor, az 1860-as években a kritika nem fogadta kitörő lelkesedéssel. Szász Károly a *Szépirodalmi figyelő*ben például úgy vélte: „Az ember tragédiáját a Faust mellé állítani, sőt talán még megismerni is, a külföld nem fogja (...) írója nagy gondolkodó, de tehetségével képzelőereje nem áll egyensúlyban.” Erdélyi János szerint pedig „a Tragédiának organikus baja van, mely a koncepcióban gyökerezik.”

Velük ellentétben Arany János viszont imígyen vélekedett Madáchnak írott levelében: „Az ember tragédiája úgy koncepcióban, mint kompozícióban igen jeles mű. (...) Fogadja leghőbb üdvözetemet a gyönyörért, melyet nekem műve által okozott, a fényért, melyre költészetünket deríteni hivatva van.” Az idő őt igazolta. Az *ember tragédiáját* az óta szinte valamennyi Európában használatos nyelvre lefordították, de ismeretes többek között héber, hindi, kínai, japán, cigány fordítása is.

A magyar író emberiségkölteménye tehát közkinccsé vált, utat talált minden nációhoz. Nem véletlenül, hiszen örök emberi problémákat vet fel. Még hozzá

úgy, hogy a genezistől kiindulva az emberiség történelmének nagy színterein át jeleníti meg a lélek titokzatos kalandját. A sajátját is. Az örök emberi problémák, a lét nagy kérdései ilyenformán az író szubjektumán keresztül érvényesülnek, válnak hitelessé, meggyőzővé. A saját életében megélt drámai situációk, tragédiák, a szubjektív történelem rányomja bélyegét a költemény hangvételére. S mi más, ha nem ez a belülről fakadó motiváció hitelesít végeredményben minden műalkotást.

Madách, a nagy gondolkodó és érzékeny lelkületű íróember mintha maga előtt látta volna a történeket. A különböző színek erőteljes képszerűsége, teatralitása szinte felkínálja magát a továbbgondolásra, érzelmi feldolgozásra, vizuális megjelenítésre. Természetes tehát, hogy a tematika képzőművészeink körében is élénk visszhangra talált. Hiszen a lét-nemlét problematikája, a lelki, szellemi, érzelmi élet megnyilvánulásai minden időben örök és kimeríthetetlen táptalajt biztosítottak a képi beszéd művelőinek.”

SZÍNTEREKBE IDÉZETT MADÁCH

Az erdélyi magyar művészpédagógusok már a színházi világnapon, március 27-én megemlékeztek a 150 évvel ezelőtt elhunyt Madách Imréről. A *Színterek* címmel rendezett tárlaton 42 művész 52 művét láthatta a közönség a kolozsvári Apáczai Galériában – adta hírül az ötletgazda és kurátor Székely Géza képzőművész. A Madách-kutató professzor, Kozma Dezső a tárlatnyitón beszélt *Az ember tragédiája* egykori fogadtatásáról, az értelmezési lehetőségekről, a színpadi adaptációkról és kolozsvári bemutatókról. A madáchi életmű ihlette kiállítást Németh Júlia műkritikus méltatta. Az Erdélyi Magyar Művészpédagógusok Egyesülete által adományozott Székely Bertalan-díjat az életműért, illetve a tárlaton bemutatott munkájáért (*Múzsza*) Sipos László képzőművész vehette át, s posztumusz Székely Bertalan-díjban részesült a nemrég elhunyt Lőrincz Lehel szobrászművész.

*Színterek – a meghívóplakát montázsza
a kiállított művekből*

A főlhívásra jelentkező 42 művész jobbára követte a tragédiában megfogalmazott konkrétumokat, miközben „a lét sarkalatos kérdéseinek ilyen széles keretben való tárgyalása révén kapott szabad kezét valamennyi alkotó” – írja Németh Júlia a *Madách Imrével a lélek színterein* című ajánlásában. Ilyen vonatkozásban érzi emblemikus értékűnek Sipos László tusrajzát is: „az örök Múzsza, a szabadság és szerelem jegyében fogant, látszólag sokrétű, több szálon futó kompozíció ereje éppen lélektani motiváltságából eredő egységében rejlik. A művész egyedi jelrendszerébe foglalt, sajátos formai megoldásokkal érzékeltetett, az érzelemre és értelemre egyaránt ható komplex üzenete, a könnyedség, az elegáns megfogalmazás és a férfias erő együttes hatása révén ragadja meg a néző tekintetét, serkent hosszan tartó meditációra”.

Arany János bronz mellszobrot állított március 13-án a Debreceni Egyetem a város új terén, az egyetemnek a költő nevét viselő gyakorló iskolája előtt. A lakótelep közepén, a parkban évek óta állt romosan az egykori Háziipari szövetkezet épülete. A telket az önkormányzat vásárolta meg, a parkosítás pedig az új köztér ékköve, a Juha Richárd szobrászművész által készített Arany János bronz mellszobor avatásával vette kezdetét. Az egyetem a szobor anyagköltségével, másfél millió forinttal járult hozzá az alkotás felállításához, a művész pedig lemondott a tiszteletdíjáról a tér és a város lakói, illetve a gyakorló általános iskola javára.

ÚJ TÉRRE ÚJ SZOBOR

Arany János tér
Arany János mellszobor
Arany János Általános Iskola

Juha Richárd elmondta, hogy a szobor felállítását ő is a szívügyének tekintette (és már korábban is tett javaslatot az iskola udvarán álló gipsz szobor cseréjére – az iskolában rendezett kiállításon egy makettet már évekkel ezelőtt bemutatott). A mostani – immár nevet kapott – Arany János tértől néhány méterre nőtt fel, s ott élt hosszú időn keresztül, a Mester utcán, és gyermekkorra egyik kedvenc helye volt a Hajó utcai grund.

Arany János 60 cm magas mellszobrát egy 140 cm magas mészke talapzatra installálta, az oszlopba gravírozva a költő nevét, illetve születésének és halálának évét (1817–1882). A költő alakjának mintázásánál Barabás Miklós ábrázolását vette alapul a szobrász – „Barabás Arany János-portréja ugyanis a leghitelesebb fennmaradt alkotás a karakter és a ruházat szempontjából egyaránt”.

*BOLDOG ROMZSA
TÓDOR görög-
katolikus vértanú
püspök emléke előtt
tisztelegtek Nyír-
adonyban április
7-én a nagyböjti lelki
nap keretében;
közreműködött:
Erdélyi Márta
Sesztina Jenő-díjas
versmondó.*

*A Költészet Napjáról
a Déri Múzeum
Baráti Köre és a Nagy
Imre Társaság
a debreceni Méliusz
Juhász Péter könyv-
tárban emlékezett
meg. Mervó Zoltán
műsorában közre-
működött Erdélyi
Márta, dr. Csohány
János, Beeri Debóra
és Andics Árpád*

FOTÓK: ÁNDICS ÁRPÁD

MELANKÓLIA

*Az inspiráció és a kreativitás
forrása – Józsa Judit kiállítása
a DOTE Elméleti Galériában*

„A melankólia a szomorúság boldogságának öröme.” (Victor Hugo)

Józsa Judit: Cím nélkül, 2013;

A túldalolon: Robbanás (2013, középen);

Gótikus nyitány (2007; balra, lent)

Kissé levertnek láttam a barátomat, s együttérzéssel fordultam hozzá. Megkérdeztem, miért ilyen szomorú. Nem vagyok szomorú, mondta, csak gondolkodom. Ez a válasz szöveget ütött a fejembe. (Én még soha nem néztem magam a tükörben gondolkodás közben – lehet, hogy én is ilyen bamba képet vágok?) Vajon milyen súly nehezedik rá az emberre, amikor kitalál valamit, amikor alkotás közben éppen felröppenni kész, ledobva magáról minden béklyót és megszokást? S milyen viszonyban áll egymással az inspiráció és a kétségbeesés (Milan Kundera regénycímeivel: a *Halhatatlanság* és a *Nemtudás*)?

A kérdésre nem találtam választ, szimbolikus csendéleteket (*memento mori*), lírai hangulatú, mesébe nyíló festményeket és fotómontázsokat nézve azonban néha fölfedeztem magamban is a szomorúság boldogságát. Kétségkívül az is az eszembe jutott, hogy a leltárt készítő Kosztolányi a *Boldog szomorú dalban* nem magától a szomorúságtól érezte boldognak magát (vagy fordítva), nem az érzések egymást tápláló, sokkal inkább egymást feszítő voltára utalt – mert a földi javakat számba véve, bizony, az ember rádöbbenhet, hogy elveszítette égi önmagát. „*Már nem vagyok otthon az égben*” – szólal meg a hiány, vele együtt a szakrális vágy is valamilyen transzcendens otthonkeresésre. A hiány boldogságvágygá, a hiánymegszűnés ígérete pedig szépséggé fokozódik.

Füst Milán idézte Stendhal szépség-meghatározását, e szerint: a szépség a boldogság ígérete. Kiváló paradoxon, mert az egyik meghatározhatatlan dologgal akarja az ember definiálni a másikat. Sem a szépséget, sem a boldogságot nem könnyű körbeírni. Mindenesetre, ha a szépség nem más, mint a létezés

legmagasabb fokán való tündöklés, és előtte is, utána is az elmúlás van (Hamvas Béla írja, hogy szépség az, amikor valami még a legnagyobb tökéletességben fölragyog, mielőtt megsemmisül, Kundera pedig a kezdet és a vég összekapcsolásának szépségéről ír Anna Karerina halála apropóján), a boldogságban is ott kell, hogy legyen a megsemmisülés érzése.

Nem is foglalkoztam tehát a «szomorúság boldogságának» örömevel, amíg Józsa Judit föl nem kért debreceni kiállításának megnyitására. Elküldte a címet és Victor Hugo egy mondatát, melyet mottónak szánt. A cím: «A melankólia az inspiráció és a kreativitás forrása», és a mottó: «A melankólia a szomorúság boldogságának öröme».

Az idegen szavak és kifejezések szótára a melankóliát ekként határozza meg: búskomorság, mániás depressziós lehangoltság, levertség, nyomott hangulat. Földényi F. László egy egész könyvet írt a melankólia alkotói inspirációjáról, a romantikát jellemző halálvágy megjelenítéséről. (S ne felejtjük az sem, hogy

Freud éppen az élet- és halálösztönt – az eroszt és tanatoszt – tekintette az emberi cselekvések két legerősebb mozzogójának.)

S ha már a romantikát említettük, van innen egy szép kifejezésünk is a melankóliára: ez pedig a mélabú, az «Istent eltakaró csillagsátor», annak fölismerése, hogy az ember mennyire törekeny és kiszolgáltatott, hogy a boldogság is csak látszat, mert csak a

pillanat mámora sóvárog bennünk és belőlünk tovább – az örökkévaló felé. Van azonban a mélabú és a boldogság között egy markáns különbség: míg a szomorúság lehet állapot is, ellenben a boldogság csak egy felvillanó pillanat.

De nézzük meg a művész értelmezői utalásait. Hihetünk neki: az elmúlt hét esztendőben ugyanis alapélmény volt Józsa Judit művészetében a melankólia (a zenei lélekhangolódások mellett) – 2007 és 2013 között –, s éppen ebben az időszakban alkotta a Debrecenben bemutatott kiállítás anyagát is.

A geometrikus formák mögött nehezebb első pillantásra fölismerni ezt az élményt. Magam is inkább a zeneiséggel kapcsoltam össze alkotói világát a katalógusát kísérő, *A mértan, a zene és a kép* című tanulmányban (az alcím szerint *A geometrikus dallamjegyeket és a zene mértanát vizsgálva* – a szöveget közöltem korábban a *Néző • Pont* 51. kötetében is: *A zene mértana*, 224–228. old.); azonban a melankólia összefüggése a geometriai formákkal eleve adott.

*Józsa Judit: Kompozíció (2013);
következő lap, fent: A vég kezdete (2013)*

A meghívóban utal rá, hogy Platón szerint a geometria ismerete megadja a lehetőséget a lélek felszabadítására – amire persze, a zene is képes. A melankólia univerzális lelki állapot – fogalmaz –, az antikvitás óta számos zenész és író vagy festő a melankólia hatására alkotott. S azt írja, hogy «*perspektivikus kompozíciói*» a mélységet és a távolságot, az elveszettség érzést és állapotot idézik elő. Ez kapcsolódik össze az ismétlés, a repetitio jelenségével, amely – akár a muzsikában és táncban, az ember testében és lelkében, a légzés, az alvás és ébredés, az álmok, remények és csalódások állandó körmozgásában – egy fajta Perpetuum Mobile mozgásban fejeződik ki.

A mozgás alapélmény Józsa Judit figurális (figurális-absztrakt vagy látomásos) művein, szürrealista képein a metafizikai perspektíva is jól érvényesül. A mozgás ott van a geometriai kompozíciókon, a csendéleteken és enteriőrökön föltűnik a stáció és az elmozdulás jelensége. Szintén foglalkoztatja a mentális (szimbolikus) mozgások kérdése. Jelen volt a mozgásélmény a zenei inspirációkra készült sorozataiban – és a repetitív jelleg nemcsak a korábbi Bach-ciklust hatja át, de az újabb *Elektrokardiogram* vagy a *Vég kezdete* kompozíciókat is.

Beckett novellái (*Bing* és *Sans*) három kép festésére inspirálták – itt a repetitív szavak és mondatok

eredményei geometriai formák lettek, a kocka elemzése vagy a szín lebontása.

A '60-as évek végén született Beckett-szövegek egy fajta pillanatfelvételek az emberiségről, az emberiség maradékáról olyan helyzetekben, amelyek a dantei pokolhoz hasonlatosak. – Metaforikus képek, szenvedést ábrázolnak, némelyik olyan, „mint egy mészárlás vagy csatatér jeleneteit” felidéző riport – írja John Calder Beckett prózaverseiről.

A *Nélküliség* ismétlődő hangjai egy szerencsétlenségről számolnak be – több szólamban mesélnek a pusztulásról. A romok képe megrázó, Beckett azonban költészetet formál belőle, és distanciát teremt, valamilyen lebegő állapotot hoz a zárt létezésbe, egy függőleges hengerbe, ahol apró alakok laknak (az ugyanebbe a sorba tartozó *Az elveszejtő* című novellában). Nem tudni, hogy van-e kívül más világ, de a testek rohannak és keresnek, sorba állnak a létrákért, hátha többet látni onnan – de létra nincs elég, minden előről kezdődik, minden ismétlődik, mégis más a sors értelmezése. A folyamatos ismétlődés adja meg a hiábavalóság ellen a kereséssel küzdő életek ritmusát a végtelen hiányban. Az ismétlés poézise, a geometria költészete, a repetitív zenei futamok (mint a szív hangjai – az *Elektrokardiogram* felületén) egy lényegű élmények Józsa Judit művészetében.

Melankólia-triptichon (2013)

Józsa Juditra sokan emlékezhetnek Debrecenből – innen indult el 19 évesen a fővárosba először (négy évet töltött Pesten) aztán a nagyvilágba (Párizsban telepedett le). A művészeti képzése már édesapja, Józsa János debreceni műtermében megkezdődött, 2002-ben pedig (30 évvel Párizsba érkezése után) két alkalommal állíthatott ki vele, s hamarosan a távolból is aktív kapcsolatba lépett az itteni művészekkel: 10 évvel ezelőtt lett tagja a Debreceni Pasztellfestők Egyesületének, részt vesz a csoporttárlatokon (munkáival itt volt a jubileumi kiállításon is).

1982-től Párizsban mintegy három éven keresztül foglalkozott a kézműves selyemfestéssel, aztán más technikákat tanulmányozott: munkáit olajjal, tojás-temperával és vegyes technikával készítette, majd a táblakép restaurálásához

segítséget nyújtottak a Louvre nagy mesterei (a művész egyike a Louvre hivatásos másolóinak).

1994-ben azért utazott Nepálba és Tibetbe, hogy a mandalafestészetet tanulmányozza (mandalafestő mestere az otthonában, Bakhtapurban fogadta őt). 1996-tól állít ki rendszeresen, több mint 20 szalonkiállítása (és több mint tíz egyéni galériaszerplése volt Párizsban, Portugáliában és Magyarországon).

Józsa Judit: Melankólia (2007)

Józsa Judit a geometriai formákon és a perspektíván keresztül, a zene állandó jelenlétével kívánja tapinthatóvá tenni az emlékeit és ábrázolni jelenidejét. Maga a forma – a lehetséges zenei asszociációt előtérbe helyezve – egyaránt követi a keleti filozófiát és a középkori skolasztikus hagyományokat. Összekapcsolódnak a létezéslények, s mikor a geometria – a földi létet szabályozó keret – a transzcendens kiteljesedés státuszára tör, a képstruktúra egésze a „szférák zenéjeként” kap szimbolikus jelentést.

Épít tehát a megfelelésekre. A zenei és képi, a mértani (fegyelmezett) és a szellemi (szabad) formákat igyekszik megfeleltetni egymással, kifejezve közben a melankóliában a szomorúság boldogságának alkotó paradoxonját.

Egymáshoz szervesül a térbeli és az időbeli perspektíva. Az emlékezés nem a múltba való visszatérést jelenti, hanem a múlt behatolását a jelenbe. Ez a «geometrikus dallamvilág» vagy «zenei mértan» egyfajta időtlenség képzetet ébreszt föl a nézőben – a mélység és távolság a látomás és álom, sőt a meditatív létben-lebegésérzetet erősíti föl.

Noha utaltam már a mozgásélmények több fajta fölfogására és érzékeltetésére, folyton teret követel magának a statikus jelenlét. Folyamatos egyensúlyozásról, egyensúlykeresésről is szó van – állni látszik az idő, bár észre kell vennünk: a *Melankólia*-triptichonban Sziszüphosz golyóbisformára csiszolt sziklája vagy az emberbábokat dönteni kész isteni tekegolyó pozíciója folyton változik.

A dinamikus létmód nem kívül, hanem az emberen belül valósul meg. A geometria s az a bizonyos zenei mértan, mely modellezheti a világ működését is, nem más, mint az ember lelke.

Ebben az ösztönzésben kell keresni tehát a melankólia teremtőerejét. Akár a végtelenségig ismételve, újra összerakni – avagy új sorrendbe rakni – a világ dolgait, hogy zárt emberi formáink közül ki tudjon szabadulni a lélek.

Hogy a *somorúság boldogsága* – a halhatatlanság reményében – inspirálja az alkotóerőt.

Józsa Judit műveiből (vegyes technika)

Elektrokardiogram (fent, 2013)

Cím nélkül (lent, 2013)

A LÉLEK ÖSVÉNYEIN

*Török Anikó festőművész tárlata a
DOTE Elméleti Galériában*

„Lelki tájképeknek” titulálta Kálmánchey Albert Török Anikó alkotásait, olyan „projekciós felületeknek”, melyek alkalmasak arra, hogy láthatóvá tegyék „lelkünk elfojtott tartalmát” bennük, és arra is képesek, hogy megteremtsék a széttöredezett egész újraegyesítésének feltételeit.

Török Anikó pasztelljei:

A természet formái;

a túloldalon: Erdőspusztai részlet

Noha a művész választotta e főnti útmutatást a meghívóra – hűen a kiállítás címéhez – kifejezőnek érzem az ő ars poétikáját is a debreceni Grafikusművészek Ajtósi Dürer Egyesülete 2010-es jubileumi albumából. „Mindenkinek meg kell tanulnia a mesterséget a saját képessége szerint. Ehhez kell hozzáadni kinek-kinek a maga emberségét. Így jöhet létre a műalkotás, mely képes megszólítani a másik embert.” (Reflektál ez arra a Gauguinnek tulajdonított mondatra, mely szerint egy jó műalkotásnak egyenlőnek kell lenni egy jócselekedettel.)

Nos, a maga részéről Török Anikó eldöntötnek tekinti a kérdést, hogy milyen viszonyban áll egymással a szép és a jó, az esztétikai megformáltság és az etikai tartalom. Nem létezhet ugyanis jó műalkotás jó emberség nélkül – tehát a műalkotás mint fizikai artefaktum csak úgy válhat kultúraalkotó tényezővé, ha az anyagisága magában hordozza a szellemi és lelki átlényegülés képességét.

Ha mindaz, ami fontos egy képből, se meg nem fogható, se meg nem változtatható – de még csak elmesélni sem lehet igazán. Nincsenek rá alkalmas szavak, mert a kép lényege a szavak előtti hajnalok ciklámenpendülése, az idő mélyéről tör elő, s az időtlenségbe vezet. Színes ceruzák végén álmodó remények, madár-szív-ragyogású sóhajok, Nagy László versének „nyárdelelő tündökletei”, s lélek-moccanások ámuló fonatai tartják össze a belső és külső világokat.

Török Anikó „kincseiről” beszéltem ugyanitt 2005-ben, a művész pasztelljeinek kiállításán, ahol a mese atmoszférájára és erkölcsi vonatkozásaira is utaltam. A művész időközben rájött, hogy egyrészt minden dolgok viszonylagos – s ezt olyan

metaforikus és allegorikus formákban fejezi ki, mint a *Kései naplemente* vagy a *Korai hóésés* (legvadabb nyáresti színekből komponált párja ennek a *Meleg ősz*), másrészt, hogy a jócselekedet legszebb környezete a nyugalom. Számos ilyen harmóniaképet mutat be (*Néha megnyugszik a lélek, A zöld táj békéje, Szelíd táj, Az ősz nyugalma*), ugyanakkor Török Anikó nem idilleket fest vagy rajzol, nem a mesevilágot ábrázolja, hanem minden képe valóság-transzpozíció. A mű: ünnepi válasz a hétköznapokra.

Ha a hétfők arról szólnak, hogy elfelejtjük a vasárnapi fogadalmat, a művész a hűséget idézi meg. Ha a keddek amerikai mosolyt hazudnak műanyag arcokra, az alkotó úgy érzi, hogy ki kell fejeznie a belső utak törvényeit. Ha a szerdák a titok nélküli világot hírelik, gyorsan meg kell rajzolni az erdő titkait; s csütörtökön az emberi kapcsolatok szétesésére válaszolni az összetartó elemekkel. A kiüresedő modern korról és az új média világával szemben az *Antik hangulaté* a főszerep pénteken, de a szombatokra is marad mindig egy *Erdőspusztai táj*, egy bibliai vagy más idézetes alkotás, amikor már túl nagy lesz a zaj és a hiábavalóság.

Török Anikó e hétköznapokra és festőünnepekre épülő mitológiájában ugyanúgy fontos helyet kapnak a természet rejtelmek, mint a rejtelmes találkozások, a természet tanítása mellett ügyelve a szellemi és erkölcsi örökségre.

Egy nagy történet részeseinek érezzük magunkat, az alkotó mégsem mesél, mert igazságokra kíván rávilágítani. Törvényszerűnek tekinti a változást, illetve az átalakulást. A művelet végén néhol emberi formát kapnak a tájmotívumok és természeti elemek. A művész korábbi ars poétikája is e gondolathoz illeszkedett: „a mindenség részeként annak összetettségét, folytonos változását, megsejtett és megélt formáját” érzékeltetve a képeivel.

S ahogy a művészete egyre letisztultabb lett, úgy helyezte mind erősebben a belső látvány kifejezésére a hangsúlyt. Alkotóízlése így is kötődik ahhoz a romantikus hagyományához, melyben, Novalis világszemléletét követve, a köznapinak emelkedett értéket, az ismertnek az ismeretlen tekintélyét, illetve a végesnek a végtelen ragyogását tulajdonítják.

Ehhez igazodik a szándék, hogy a képnek gondolati tartalmat adjon. A táj és az ember találkozása így az alkotói én és a belső tájak találkozása. A gondolati tartalom már a címadás révén is fölerősödik.

Számos kép címe egy-egy idézet, bibliai aranymondás, illetve aforizma. Kiemelek néhányat. A Bibliából: „Tarts meg engem, Istenem, mert Hozzád menekültem.” „Az Úr minden ösvénye szeretet és hűség.” „Szemem állandóan az Úrra néz.” Lao-ce idézet a következő cím: „... a természet rendje szerint cselekszik.” Dantétól való: „Gondold meg, hogy ez a nap soha nem virrad fel még egyszer.” És Schillertől: „Türelem. Az idő tanácsot ad”; „Békében hagyják azt, ki maga békés.” De Mello tanácsa a következő: „Nem vagy többé száműzetésben, ha rájössz, hogy az egész teremtés a te otthonod.” S a Mohamed

prófétától kölcsönzött idézetes cím akár a saját ars poeticát is helyettesítheti: „Az ember igazi gazdagsága a jó, amit a világban véghezvitt.”

Mindegyik (és a többi is) a belső megbékélést, a világgal kialakított harmóniát sugallja, és ennek szellemét fejezik ki maguk a képek, kalauzolva bennünket *A lélek ösvényein*. Közben a három létezési szint is harmóniát alkot: az álomiszakrális mellé kerül a hétköznapi, fizikai profán s az archaikus-ösztönös, a tudat mélyéről előtörő tartalom.

A sejtelmes lírai látomásfolyamok és a tárgyi világ elemeinek ötvözése „anyag és szellem örök mozgását és nyugtalanító ellentmondását” érzékelteti. Török Anikó poétikus képi lendülete (az érzékenység és érzékiség összhangja) egyszerre finomság és erő. Gyöngédség lett a gyöngeségből, líra az indulatból, fáj a sóhaj, de gyönyörű és nemes; a csönd szavából lett a lebegés, az alföldi porból pedig színes kréta- és halvány ceruzasugallatok keltek útra.

S íme, a sok-sok hétköznapi vasárnap lett újra; s örökvasárnapok lettek a Török Anikó-képek.

„A mának elég a mag baja” (fent);
„Ami sok, megárt” (Hippokratész)

SZÍNEKBE REJTVE IS – SZABADON

Maksai János 60 születésnapjára kiállítása

„A rom talán a szépség legtökéletesebb formája: benne együtt alkotnak emberi művészet és a természet hatalma. Az ember megépítette, és azután a természet ezer lassú és festői átmenettel, fűvel, bozóttal, boltívek közén áttörő holdfényvel megint birtokába veszi” – írja Szerb Antal a Berzsenyiről szóló portréjában. Szerb Antal a költő lényében is valamilyen „romszerű” szépséget vélt fölfedezni.

Ezt a romszerű szépséget teremti újjá Maksai János festészete, egyszerre tolmácsolva és egységbe hozva a természet és művészet erőit. Maksai (a klasszicista Berzsenyivel ellentétben) a romantika szellemétől áthatva alkot. E meghitt és elfojtott-impulzív stílus jegyei alatt, kiváló érzékkel ötvözve a lírai realista és impresszionista elemeket. Festészetét tehát az ábrázolás és kifejezés oldaláról ugyanúgy mérlegre kell tenni, mint a közvetítés (reprezentáció) és a teremtés (vitalitás, alkotóerő, fantázia, absztrakció) szempontjaiból.

Térjünk vissza egy pillanatra a romhoz. A festőt talán soha nem ígérték meg olyan erővel a klasszikus romok (vár és kastély, emberi hatalmat és annak múlását jelképező, omladozó épületek), mint a pusztuló tanyák, az elhagyott porták vagy az egyszerű emberi életek és azok rekvizitumai. A természet hatalmát nem az emberi művészettel állította szembe, hanem az emberi sorssal. Ezért lehet egyszerre szép és megrázó a tanya vagy a táj képe, és még a virágcsendelethez is társítható az emberi sors.

Ezt a „romos” (tehát mesés, sejtelmes, absztrahált világot) a fantázia és látomás, minden szépségével igyekezett fölruházni a mögötte hagyott időben. A most 60 esztendőős Maksai János több mint négy évtizede alkot, s 1990-től kezdve csak a festészettel foglalkozik. Az itt látható áttekintés szintén 1990-ig nyúlik vissza (két képet hozott ebből az időszakból), a legfrissebb munkák pedig az idén készültek. Így éppen negyedszázad alkotói pályaképe rajzoldóik elének.

Ebben az időben találkoztunk mi is: 1992-ben egy kiállításon az Elán Galériában, s hamarosan ugyanott volt szerencsém megnyitni az ő képeinek tárlatát. Professzionális festői útját tehát szinte a kezdetektől kísérem, követve egyben a folyamatot, ahogy az egyszerű természeti térből egy lelki táj lesz – noha a jelképes természeti ábrázolások (*Magányos fa*) előre vetítették a természeti allegória lehetőségét.

Láttam, ahogyan a tanya romosodik, majd a rom is átalakul a lírai fantázia díszletévé, és kirajzolódik a képzelet-térben, a látomások érzéki ködén keresztül, a „mesék tejébe” és az éteri lebegésbe oldott irrealitások városa.

A portrék is sajátos utat jártak be: egyrészt a konkrét arckép mellé helyezett tárgyak már a '90-es évek elején jelképi értelmezést rejtettek (kifejezetten szimbolikus mű volt a *Törött tükör*), másrészt a létező női vonások szintén átvándoroltak a művész által megálmodott szereplők arcára.

A bohócok ugyancsak egyértelműen szimbolikus kompozíciók voltak, általuk – a maszk és díszletek mögött – követhetjük figyelemmel az érzelmi állapotváltozásokat.

Tanúja lehettem az első évszakos allegória születésének. Ez volt a *Tavaszi* című kompozíció az 1996-os évből, s hamarosan követték azt a *Hold árnyékából* előbújó, a *Rózsák kertjébe* tartó képek. A tavaszi festményhez született egy vers is:

Maksai János festményei
Betti (fent); A cirkusz bűvöletében

BOLONDULT TAVASZ

Szirmok csókolóznak a szélben
füvekkel és az éggel össze.
Nádszálként táncol itt a lélek,
hogy szerelmeinket oldja-kösse.

Mert szeretik mind a föld porát
a törzsükben varázslat-őrző,
felhőkbe nőtt, messzi csöndű fák,
kik álmukat fájják ki a földből.

Szeretik az égnek ékeit,
a szikra szóke horizontot,
szirmok róját remegik, s szelíd
madárszóba halkulnak a lombok.

E kósza fényű pillanatban
futunk haránt a hanga réten.
Táncolunk bolondult tavaszban,
virágot ébreszt a fény az égen.

Az allegorikus, előbb a természetbe, majd a kertbe – egy másik térbe és időbe (egy nem létező, vagy csak az ecsetvégbé sűrűsödő elfojtott indulatban létező térbe és időbe?) – helyezett nőábrázolások a '90-es évek második felében megjelentek, s hamar maksais védjegyvé váltak. Ettől a fantázia sokárnyalatúságával gazdag atmoszférától nehéz elválasztani a fönt idézett, szomorú-szép romhangulatot.

A Remény kapuja
Maksai János
egyik jellemző festménye

A romantikus elvágódás – vagy az egyik címből átemelt *Remény* – jellemzi a képeket. Ez az életérzés (a *Remény kapuja* előtti lét, a természeti és a belső fények ritmusa, a virágot tartó női kéz bája, a törekenység és vágyakarat paradoxonja) kellő diszpozícióval társul az egzotikum-igényhez. Kettős helyváltztatás tanúi lehetünk. Egyrészt adva van egy konkrét, fizikai helyváltztatás, amit pl. a városenteriórökön követünk figyelemmel. Másrészt a képzelet (illetve a remény) útjain haladunk, ezeréves avart tapodva, mosolyokba kapaszkodva, óvatosan – és kissé megilletődve – az örökkévalóság bájától.

Olykor csak a Piac utcáig, a kálvinista Rómáig megyünk, máskor a bihari tanya és cseszegi porta a cél, majd egy hétmérföldes elhatározással Párizsig. Az Eiffel-torony mint vágyszimbólum aranyként ragyog a bíborló-kék éjszakai égben, s mellette egy fiatal nő (a tükör-országba induló Alice) készül belépni a sóhajtasok fátyolán keresztül egy olyan városba, amely talán soha nem létezett, ám az álmódások plakátjaként ott van kifeszítve a homloka mögött és szívének pitvarai fölé.

Nem egyszerű leíró műveket látunk. A képek mozgósítják az élményeket és vágyakozásokat. A párizsi anizok közt, Maksai János nagyszalontai kiállítása előtt, 2012 nyarán, magam is újrafogalmaztam saját Párizs-élményemet.

*Egyedül; Udvar (fent);
Piac utca*

MEGKEVERT IDŐ

A Quartier Latin-ből füstös íz,
megannyi összevissza szín szállt,
s a Pont Neuf tövében megállva,
kizsebelt egy emlék a régi hídnál.

Végigmotózva slampos sátrakat,
s kocogva sóhajtó utcaköveket,
Villont és Baudelaire-t kerestem, s egy
ismeretlen költő árnya követett.

Semmi sem úgy van, ahogyan:
e Szajna-szajha tünde és hazug.
A poshadt ízeket s a kőd színét
talán még rejti néhány utcazug.

Talán meglelem kihűlt szívemet –
hófehér csöndre vágyom én!
A Sacré-Coeur bejáratánál
beharmatoz csipet remény.

Emlékeim fojtó égővében,
„véresnyakú napba” nézve este,
ólompaplanként zuhan reám
az álmok éhes mályvateste.

S meglepett bennünket Maksai János egy különlegességgel. Az olajképek mellett látható egy reprodukciós fotó makett arról a pannóról, melyet 2013 februárjában avattak az Anatómiai, Szövet- és Fejlődéstani Intézet Anatómiai Múzeumában. A művész 2012-ben kapott megbízást dr. Antal Miklós intézetigazgató professzortól a múzeum számára készítendő nagyméretű pannóra. A *Vita et Anatomia* című triptichont a korábbi elképzelések szerint erre az alkalomra átköltöztették volna, viszont a 152x324 cm-es monumentális műalkotás rögzített elhelyezése miatt most meg kell elégednünk a pannó kicsinyített reprodukciójával.

Ez az allegorikus alkotás egészében és minden részletében ott hordozza Maksai János festői jegyeit. Nemcsak a művészi komponálás, hanem a színvilág is őt idézi. Jellemző rá a nosztalgikus-melankolikus atmoszféra; a lírai áttűnésekkel teli, természeti környezetbe ágyazott figurális elemek ismerősek az elmúlt másfél évtized festményeiről.

A humánus megjelenítése ebben a koncentrációban arra hív, hogy egy-egy részlet értelmezésével több időt töltsünk. Hogy elhelyezzük a kép szimbolikus utalásait kognitív és emocionális világunkban. – A *Vita et Anatomia* nem egyszerűen egy nagyméretű festmény, hanem az élet és a művészet viszonyának értelmezése. Kegyes és nehéz út a születéstől a halálig. Nem véletlenül ábrázolja a művész többféle módon az életkorokat. Itt a három párka van jelen (sorsfonalainkat bogozó mitológiai teremtmények); ott a teremtőkéz és a fogantatás szelleme ragyogja át a felületet; majd a szépség megnyilvánulásait keresi az alkotó: az őszinteségtől a tagadás hiábavalóságáig, a jóstágtól a rossz fölismeréséig, az igazságtól a szembenézésig, a támaszt adó kéztől a támaszt kereső kezekig.

Maksai János kezében ott az ecset, az ecset végén hol szikrázik, hol rejtőzik a lelke. Színekbe rejtve is – szabadon.

KETTEN AZ UNIVERZUMBAN

Ludvig Zoltán és Fischer György (1956–2012)
kiállítása Debrecenben

Részletesen beszámoltam a *Néző • Pont* 55. kötetében (2014/február, 16–23. o.) Ludvig Zoltán 60. születésnapjára kiállításáról, mely 2013 novemberében nyílt Nagykani- zsán. Ott mutatta be először az *Univerzum*-képeket, és a csillagközi ecsetjárás volt követhető május végétől a hal- közti látásviszonyoknak megfelelően. Ludvig Zoltán és Ludvig Dániel műveivel több tárlaton találkozhatott a debreceni közönség. Az apa és fia képeinek társaságában 2007-ben tűntek föl Fischer György művei. A két Ludvig azóta több alkalommal visszatért. Ám Fischer György (a romlandó testet hátra hagyva) 2012 novemberében, 56 évesen elindult a földöntúli útra.

Ludvig Zoltán és Fischer György (cím szerint) ketten *vannak* az univerzumban, csakhogy a nézőpontok időközben megváltoztak, és az értelmezés hangsúlyai áthelyeződtek. Dante és Vergilius *Divina Commedia*-beli időtlen utazása a hierarchikus létezés szintjeire és viszonyai közé kalauzolt, ám Ludvig és Fischer sem a teret és időt, sem az alá- vagy fölérendeltségeket nem akarja megmutatni.

A *Ketten az Univerzumban* kiállítás – mint a Fischer életmű vagy Ludvig mű- vészetének egy markáns része – a magára hagyott ember történetéről (is) szól. És Madách jegyében – összfel emlékezünk a *Tragédia* szerzője halálának 150. évfor- dulójára – a cím az emberi létezés értelemkeresésére is utal (a *Komédia* és *Tragédia* találkozása elkerülhetetlen).

A tragikum és a groteszk minőség Fischer György szobraiban mindvégig jelen volt. Kispasztikák mellett köztéri műveket készített (*Szabadság-szobrát* avatták a forradalom 50. évfordulóján, fanyar és groteszk humorú *Ivókútját* ma is sokan szeretik Zalaegerszegen; a közhelyszerű megoldások ellenében is született két meglepő kompozíciója, Zalaegerszegen az *Ady múzsája*, Keszthelyen az *Áldozat*; leghírhedtebb alkotása talán a Szent István királynak emléket állító *Országépítő* – ez utóbbi közadakozásból készülhetett el).

Mindig kihívást jelentett a funkcióval szembesülés követelménye és a forma- szabadság kalandjának ötvözése. Somogyi József tanítványa volt, de fokozatosan távolodott el a tradicionális pasztikai megformálás szabályaitól. Nem az anató- miai hitelességre törekedett, jobban érdekelt az érzelmi állapotok szimbolikus és

a léthelyzetek allegorikus kifejezése. A minimalizált plasztikai forma és mozgás fegyelmezi a roppant belső energiákat. A törékenység vagy esetlenség álcája mögött akarat és dac feszül.

A címbe *Ketten* arra is szólít, hogy az együtthangzásokat keressük. S össze is kapcsolja a két művészi világot például az archaikus és metafizikus kettőssége; a transzcendens élmény-kontextus; az egymást értelmező és árnyaló érzéki és jelképi minőség; a bolyongás a magban lévő csíralét s a napban lévő fénylét között.

Ludvig Zoltán művein azonban a kozmikus vágyakozás és a beteljesülés-öröm erősödik föl, míg Fischer György alkotásairól rejtett lemondás-fájdalom szól. Az univerzumban való bolyongás során tehát Fischer és Ludvig nem szükségszerűen halad együtt, nem is mindig értenek egyet – s Fischer luciferi felvetésére Ludvignek mindig ott a jövővel várandós Éva (illetve Ádám) válasza.

Az élet lemondásokkal terhes, nehéz és színtelen – mondta Fischer. Az életet a vágyakozás megszépíti, folyamatos izgalomban tartja – válaszolta Ludvig.

Nincsenek igazi hősök, a donquijoték ideje lejárt, már ki sem nevetik őket. De vajon mire mennénk az erénynyel, ha nem álmodnánk Dulcineának nevezett balgaságokat?

Mindannyian meghalunk – szól az örök kétkedő s elégedetlen vanitatum vanitasa! – De mindannyian szépek lehetünk, amíg meg nem halunk, és ha szépen élünk, úgy maradunk meg az emlékezetben is – érkezik rá a válasz.

Ha szeretek, fájok a csontjaim belsejéig, már előre fáj a szerelem elvesztésének lehetősége bennem. De ha szeretek, kilépek a testemből, ott nincsen fájdalom; ősrobbanásként élem meg az ölelést: ezeknek a kis meghalásoknak az extatikus pillanataiban érzem, hogy a világ minden ölelés után újrafogam – festi Ludvig.

*Teremtésvággyal az
univerzum magánya
ellen
Ludvig Zoltán képei és
Fischer György bronz
kislasztikái*

Mindkét művész beszél a magára hagyott emberről – de a magára hagyottság konstatálása után más és más művészi válaszokat ad Ludvig Zoltán és Fischer György is az egzisztenciális kérdésekre.

Fischer már a földi létezést is az univerzum hideg úrjeként élte meg. Figurái vagy „Godot-ra vártak”, vagy botladoztak esetlen bájjal. Mindig képesek voltak tükörré változni, ha kellett, eltorzulni, így mutatva a kicsavarodott vagy a mások által megnyomorított lelkekre.

Ludvig Zoltán viszont azt mondja, hogy az univerzumban mégsem vagyunk egyedül. – Ott mindig ketten vagyunk. A teremtő és teremtett, a megtermékenyítő és megtermékenyített. Két sejt, két vágy, két lehetőség találkozik. A műalkotás maga is a kozmikus szeretkezés allegóriája, az univerzum pedig a mikrovilág tükörképe. Az univerzum tágul, az élet növekedik.

Ludvig Zoltán szeret világokat teremteni – és szereti a teremtett világot. Meg van győződve róla, hogy míg a madárferfi női fészekbe vágyik, addig a csillagok is szerelmesek lehetnek.

Ludvig Zoltán egyedül – Fischer György bronz kislepsztrikái és saját Univerzum-képei között

LUDVIG NEMZETKÖZI MŰVÉSZTELEP KENDLIMAJORBAN

A Nagykánizsa melletti Kisrécse-Kendlimajorban június 1–15. között rendezték meg a Ludvig Nemzetközi Művésztelep nyári idényét. 9 ország (Ausztria, Belgium, Bulgária, Grúzia, Magyarország, Németország, Olaszország, Oroszország, Spanyolország) 31 művésze fogadta el a szervezők meghívását.

(A képen: Milena Mladenova Bulgáriából)

„PIROS BOKRÉTÁVAL DÍSZÍTEM VÁGYAMAT”

*Czentyéné Zolnai Irén májusi kiállítása Monoron,
a Vigadó Galériában*

Hat évvel ezelőtt valódi fölfedezést tettem a megyei őszi tárlaton Debrecenben: találkoztam Czentyéné Zolnai Irén képeivel. Akkor már egy jó ideje (2001 óta) a naiv művészettel is foglalkoztam, s egészen egyértelmű volt számomra, hogy egyedi látásmódot, kifejezési képességet, a múlthoz (közösséghez) és személyes kiteljesedésvágyhoz kötő erőt képviselnek munkái a kortárs magyarországi naiv művészetben. A maga ábrázolási rendjében és világnézetében ugyanúgy alkalmas az ő alkotásmódja is az önálló tanulmányozásra, mint például az általam már akkor nagyra becsült Koday László, az őstehetségnek ismét rangot adó Vankóné Dudás Juli, a székely naiv varrott képeket készítő Orbán Irén, illetve Orisekné Farsang Erzszi, vagy az első generációból Süli András, Török János oeuvre-je.

De nem csak én tettem meg ezt a fölfedezést. Rájött erre a kecskeméti Magyar Naiv Művészek Múzeumát Moldován Domokos alapítói munkája után gondozó és gyarapító Bánszki Pál is. 2009 nyarán önálló kiállításra hívta Czentyéné Zolnai Irént, így már az ő képeivel is gyarapodhatott a múzeum állandó gyűjteménye. Zolnai Irén 20 év után jutott el a maga területén a legrangosabb kiállítóhelyre. (1989 óta fest, műveit először 1992-ben mutatta be; 2000 óta rendszeres egyéni kiállító; eredetileg óvónő lévén, szerepelt az alkotó pedagógusok szemlén, majd az őszi tárlatokon és az Amator Artium esszenciaválogatásain; miniatúrjeivel pedig sikeresen vett részt a kaposvári miniatúr fesztiválon és a vonyarcvashegyi nemzetközi miniatúr kiállításon – összesen több mint 20 egyéni és mintegy félszáz csoporttárlata volt.)

Legutóbbi jó hírünk Czentyéné Zolnai Irén műhelye felől az, hogy a kanadai Québec tartományban, Magog városában működő, 2002-ben alapított Magog Nemzetközi Naiv Művészek Múzeuma a 2013. év felfedezettjének nyilvánította, így hamarosan talán ő is tagja lehet azoknak a naiv művészeknek, akiknek több száz alkotását őrzi az intézmény a világ szinte minden részéről. Az internetes galéria segítségével magam is áttekintettem a múzeum állományát, ahol remek helye lenne a Zolnai Irén hónapfestményeit reprezentáló kiállítási darabnak.

Az idei, június 6-ig látható kanadai tárlat címe egyébként megfelelően kifejezi a naiv művészet nemzetközi megítélésével kapcsolatos sokszínűséget, olykor pedig a bizonytalanságokat is: „*Primitif, naïf ou populaire?*” Primitív, naiv vagy népi? – más szóval a törzsi kultúra nyomait őrző és az erőteljes népművészeti hatásokat felmutató képzőművészet öleli a naiv, eredeti, ösztönös, a szó nemes értelmében

vett tanulatlan alkotómódot, melyre kiváló kifejezést talált a naiv művészet első hivatalos magyarországi jelentkezésekor (1923) Móricz Zsigmond, mikor az östehetség szóval illette az eredetileg földműves-festőket, a hivatalos képzőművészeti stúdiumok nélkül az alkotógénuszt váratlanul fölmutató embereket. Jó útmutató tehát a fenti cím: annak tükrében osztályozni lehet a világ számos pontján ma is virágkorát élő naiv irányzatokat. Míg például Dél-Amerikában a primitív (törzsi), Nyugat-Európában a „vasárnapi festők” vagy „a szív festői” jelzőkkel ellátott naiv amatőr, Közép-Európában inkább a (népművészetivel nem megegyező, azonban annak ornamens világából, illetve tematikájából és folklór műfajaiból gazdagon táplálkozó) népi jelző hordozza inkább a karaktert.

Mivel a naiv művésznek nem elsősorban a pusztá, célnélküli gyönyörködtetés, s nem is az önmagában való gondolatiság a fontos az ábrázolásban és kifejezésben, hanem mindig munkál az alkotás mélyén valamilyen funkcionális elv is, semmi meglepő nincs abban, hogy Czentyéné Zolnai Irén munkáinak is van „használati értéke”, az esztétikai minőségen túl is. Zolnai Irén hónapkép-sorozata s a köré épített életkép- és csendéletkeret képes bemutatni, hogy ennek a népivel rokon naiv művészetnek célja a tárgyi és szellemi hagyomány, a folklór újratertemzése, képekkel való újramondása. Az identitás, az egyéni és kollektív önazonosság keresésében szintén fontos szerepet töltenek be ezek a művek.

A népeleti élményfeldolgozás folyamatos: a gyermekkor kimeríthetetlen forrás. Elsősorban ezekből a régi, nyírábrányi emlékekből táplálkoznak a hónap- és az életképek. (Noha épp a kanadai galéria egy korábbi kiállítása mutatta be, ahogy a város is a naiv művészet egyik meghatározó témája lett.) A flórának meghatározó a szerepe, a virágcsendélet ugyanakkor a múlthoz és a személyességhez való viszony átalakulásáról is beszámol. A plein air növényzete az esemény-elbeszélést „öltöztette” föl, az aktuális szokásábrázolásnak, a történetnek adott természeti díszletet, az önálló csendélet viszont már belső történést fejez ki.

*A Szüreti bálozók
Czentyéné Zolnai Irén
egyik új, nagyobb
méretű festménye*

A hónapképeket és rokonait epikus elbeszélésmóddal készítette a művész, a virágoknál a lírai szemlélet dominált. Az *emlékezés* folyamatát az *emlékösszegzés* után követi a törvényszerű *meditációs periódus*. Ebben a szakaszban a *cselekményváltozatok* helyett az érzelmi és *gondolati állapotváltozásokra* összpontosul figyelme. Ami a népeleti képen díszítmény, természeti „kellék” volt, az a csendéleten önálló karaktert kapott. A tavaszi fák és a nyári kertek virágai személyes jelzőkké váltak. A selyemfelület is különös fényt és áttűnéseket kölcsönöz alaknak és színnek. A pillanatba rögzített örökkévaló illúzióját is megadja a mű.

A naiv festői szemléletben a tárgyi világ és a kollektív erkölcsiség együtt jelenik meg, ehhez a közösség folklórkinccse ad tematikus keretet. Czentyéné Zolnai Irén művei együtt szolgálják a dokumentálást és kommunikációt, a közösség életének jelentésmagyarázatait kínálva. Jó kompozíciós keret ehhez a képes naptár, mely sorozat-jellegével feltételezi a tudatosságot. A képek válaszok egyrészt a falu és város közti ellentétekre; másrészt a globalitás helyett a lokalitás értékeit hangsúlyozzák. A személyes múltban tett utazásokkal a művész az elveszett gyermekkorral együtt az elveszett édent (az eltűnt időt) is megtalálja.

Czentyéné Zolnai Irén:
Udvarlás a ház előtt

A kalendáriumi rendben minden részlet fontos, több képen köszönnek vissza a naptári események. A hónap-sorozaton túl kalendáriumi kép például a *Kántálók*, a *Borívók Vince napján*, a *Nagyböjt* és a *Szüreti felvonulók*. A méretek aránylag kisebbek, mégis a leltározó szándék irányít. Az ilyen naptársorozatokból kevés példát tudunk Czentyéné Zolnai Irén munkássága mellé állítani: az egyik a szlovéniai magyar Hídvégi Göncz János, a másik a hajdúböszörményi Uzonyi Imre (ők mindketten szöveges emlékezéssel is kiegészítették saját sorozataikat).

Itt a szöveg versek formájában született meg. 2009 őszén a novemberi *Katalin-ágot vízbe tevő lány* képe ihlette az első hónapverset, majd elkészült a többi

szövegkíséret. Mindegyikben megjelenik – gyöngébben vagy erősebben – az adott hónaphoz kapcsolódó folklóresemény. Ilyen például az újévi mosakodás és a farsangolás, a Benedek-várás (tavaszköszöntő tánc), a húsvéti locsolás a kútból, a májusfaállítás és a Szent Iváni tűzugrás, sarlós boldogasszony napja, az aratókoszorú, a szüreti időszak vagy a betlehemezés.

(A monori Vígadó Galéria májusi kiállításán a hónapképekhez írt versciklus is a tárlat részét képezte – a cím a májusi versből való. A megnyitón így elmondtam ezt a májusi alkalmi költeményt, s minden évszaktól választottam még egyet. Magyarozatként csak egy-egy félmondatot fűztem a versek elé. A május elsejét régebben „mavagyon-járásnak” is szokás volt nevezni. A Szent Iván éji tűzugrás a szerelmi varázslatok mellett a gonosz távol tartására is jó volt. Azt tartották, hogy ha a Katalin napkor vázába helyezett gyümölcság karácsonyra kihajt, akkor a lány a következő évben férjhez megy. Végül az újévkor a kútnál való fürdésnek rituális, egészség- és termékenységvarázsló funkciója is volt.)

Czenytené Zolnai Irén:
Fonóban
Lent: Gyümölesszüret

Sajtókritikára készülve (jobbra lent) a monori megnyitó után – Fotó: Koday László

MÁJUS

Ma vagyon, ma vagyon
pántlikás szerelem,
feleséges táncosok
pörögnek az egeken.

Piros bokrétával
díszítem vágyamat,
rózsaszirmot hintve szét,
jelölöm a házadat.

Szoknya bokra bujtat:
szerelem ma vagyon;
a legszebb lány udvarában
hagytam a kalapom.

JÚNIUS

Szent János tűzében elég a gonosz –
ugorjunk át rajta, ropsza,
háromszor!

Búzavágó éjszakában táncoljunk,
hadd szakadjon a lábunkról
száz bocskor!

Szikrát fog a szoknya korca, jaj, de szép!
A lányokon az öreg hold
mosolyog.

Rozmaringot dobva tűzbe, meggyeszemet,
elfüstöl a kakasszóra
a gonosz.

NOVEMBER

Katalin-ágam, leveleddel
kicsi reményem te növessz fel!
Rügyedet bontsd ki a hitvesemért,
s ha kinyílsz, áldjon téged az ég!

Katalin ágam, készül az ágyam;
ültetek szívem kis pitvarában.
Rügyed ha pattan, bimbó-alakban,
torkomba dobbansz piros pataokban.

Könnyű könnyemmel öntöztelek:
mosolyt hozzanak rám a telek.
Katalin-ágam, leveleddel
megtelik házam szerelemmel.

JANUÁR

Didergő bőrömön parázs a víz.
Friss reggelt harapok: újévi íz
járja át a nyelvem, s nevetnek rám
a lányok. – Jut minden ujjamra tíz.

Kimosom szememből a konda éhet,
torkomból feltör a didergő ének;
újesztendőre az újévi kútnál
próbálom merszem, a jeges legényest.

Ráfagyott izmomra lányok mosolya,
s tudom, hogy készül a forró nyoszolya.
Kitart e friss erő esztendő végig –
jer, mátkám, röpítsük egymást az égig!

*Czentyéné Zolnai Irén májusi és júniusi (az előző oldalon),
illetve novemberi és januári hónapfestményei*

KANADÁBAN – A NAIVOK

A népitől a vallásos művészetig

A Magogi Nemzetközi Naiv Művészek Múzeumát 2002-ben alapították. A kollekcióban mára mintegy 250 naiv művésztől 700 alkotást őriznek. Igaz, a Kanadával együtt a földkerekség 32 országából származó alkotók koránt-

sem mutatnak egységes képet – mint a Czentyéné Zolnai Irén Monoron rendezett tárlatról beszámolva írtam (hamarosan az ő művei is szerepelhetnek a kanadai intézmény kínálatában) –, ugyanúgy jelen vannak itt a hagyományos törzsi, mint a közép-európai népművészeti gyökereket őrző alkotók. Külön is föl lehet figyelni

a vallásos témákat középpontba állító művekre (az ikonhagyományokat őrző orosz naiv munkákra), vagy a mindennapi élet humoros oldalait kidomborító festményekre.

*Mechtild Rehmann:
A karácsony csodája Kölnben
(fent: Jacques Dupont szervező;
lent az alapító Yvon M. Daigle*

Ez az utóbbi szemlélet jellemzi például a kanadaiak műveit, a teljes kollekció 35 százalékát adva. Nagyobb számban vannak még képek haiti, francia, romániai, mexikói és orosz alkotóktól. Egyébként külön is csoportosítják a gyűjteményeket,

az állandó tárlatanyagban van egy-egy québeci, „nemzetközi”, mexikói népművészeti s egy orosz ikon- és folk-anyag. Évente rendeznek tematikus és pályázati kiállításokat. 2008-ban a naivok és az oktatás világa témakörben válogattak. Itt a naiv művész „kommunikációs vektorrá” vált a diák és tanár között – a művek maguk is beléphettek az oktatás világába, például azzal, hogy esszéfeladat-ként összehasonlító elemzések témái lettek.

*Justo Benítez: Az özönvíz után (jobbra fent);
Aléxandre Nevski cím nélküli műve (jobbra) a 2014. év egyik új szerzeménye*

Ugyanebben az évben rendezték *A tél mágiája* című kiállítást, 2009-ben pedig „a naiv művészet városi lett” – hirdette a következő tárlat címe: *A naivok és a város*. A kritikusok meg is jegyezték, hogy a városok inkább szürke és monoton atmoszférája hirtelen színes és vidám lett – talán még az emberek is megtanultak álmodni és lebegni, akár a tárgyak a képeken, nem törődve a fizikai törvények kényszerével – mint ahogy a naivok sem igen törődnek az ábrázolási konvenciókkal.

Antonio Lopez Pinedo A Hold legendája című képét (fent) a 2014. évi kiállítás előtt már 2005-ben is bemutatták; lent: Mihail Vintila (balra) és a szerbiai Dragan képei a Magogi Nemzetközi Naiv Múzeum legújabb szerzeményeiből

A portré a naiv festészetben
16 alkotó mutatkozott be 2013-ban a magogi galériában, a portré műfaji sokszínűsége mellett azt is bizonyítva, hogy a naiv alkotó képes az érzelmek klasszikus festői kifejezésére is

Keresztút
Cécile Émond 1985-ben festette a 14 stációt ábrázoló sorozatát, melyet a múlt év márciusában mutatott be a nemzetközi naiv művészeti múzeum
(Forrás: www.artnaifmagog.com)

AZ ÁLLATVÁSÁRTÓLA FONÓIG

Orbán Irén naiv művész újabb varrott képei

Számos naiv művészt meghívtam a feladat, hogy illusztrálja a *Halálra táncoltatott lány balladáját*, s ezekkel az illusztrációkkal itt is több alkalommal foglalkoztam.

2010-ben (nagyobb áttekintés keretében), a székely naivok balladaillusztrációi között, Lukács Margit és Gazda Anna naiv műveit mutattam be (olyan professzionális grafikai munkák társaságában, mint pl. Holló László tollrajza s Buday György fametszete). Aztán Erdélyi Tibor faragásai, drámai szituációábrázolásai között bukkantam rá egy *Halálra táncoltatott lány* illusztrációira; hamarosan önállóan is foglalkoztam Orbán Irén balladaillusztrációival – *Fehér László lovat lopott*, *Török asszony balladája*, *Júlia szép leány*. Orbán Irén a múlt év nyarán népeleti témájú újabb varrott képeinek fotóit küldte, idén pedig a *Halálra táncoltatott lány balladája* feldolgozását (lásd jobbra a reprodukciót).

Elküldte még más munkái mellett a *Fonó*, az *Állatvásár*, illetve a *Tokaji tábor* című munkáit. Alább nem saját kommentárom fűzöm a reprodukciókhoz, hanem a rövid szerzői leírásokat idézem.

A *Halálra táncoltatott lány balladája* mellé a következő leírást küldte:

A gazdag bírólányt a szegény legény bálba kéri. A díszesen felöltözött leány megérkezésekor a legény felszólítja a zenészeket:

„Húzd rá, cigány, húzd rá
Húrod szakadtáig, kezed fáradtáig,
Kezed fáradtáig,
Szalai Rozinak halál órájáig.”

A lány több ízben kéri, engedje el (cipője tele vérrel, ruhája testére tapadt, gyűrűje ujjába dagadt), de az nem engedi, mert ha hozzá nem adják, másé se legyen.

Fonó (jobbra fent)

Falusi téli esték egyik legfontosabb elfoglaltsága a fonó volt, ebben az időszakban készítették el a lányok a kelengyének valót. Ez is jó alkalom volt az ismerkedésre, barátkozásra, sok esetben a párválasztásra is, mert a legények is eljártak a fonókba, és ha valamelyik lány elejtette az orsót, a legény feladta neki, de azt csókkal kellett kiváltani. Farsangkor pedig maskarába öltözve ijesztgették a lányokat, megtelt a fonó játékkal. – Sok szép szerelem szövődött ezeken az alkalmakon.

Állatvásár (jobbra lent)

Balavásár ősi vásárközpont Erdélyben, Székelyvaja közelében, a Kükküllő mentén. Minden pénteken odavitték a háztájit eladni a környező falvakból, melyek árából

olyan ipari termékeket szereztek be az emberek, melyeket házi gazdaságukban nem tudtak előállítani. Az állatokat gyalog hajtották a vásárra, hosszú alkudozás előzte meg a vásárkötést, és ha sikerült megegyezni, egymás tenyerébe csaptak, majd kötelezően áldomásívás követte. Láthatunk részletet a kirakóvásárból is: mézeskalácsos, csizmadia, cserépedényes stb.

Tokaji tábor

A tokaji alkotótábor minden nyáron nyitott az alkotni vágyók előtt, évtizedek óta a hagyomány őrzés bölcsője dr. Bánszki Pál vezetése alatt. Festők, fafaragók, csipkeverők, játékkészítők stb. mutatkoznak be évente, gazdagítva kultúránkat. Mindig feltöltődve, új lendülettel gazdagodva tértem haza Tokajból, ezért is született meg ez a szőnyeg.

*Orbán Irén varrott képe
a tokaji művésztelepről
(a naiv művész 2010-ben
itt kapta meg a Zilahy-díjat)*

CSENDÉLET

menyasszonyhűségbe hímzett terítő
fehér rózsá vére nyárverejték
lángoló dália szírom

Madarász Gyula: Pipacsok (akvarell)

PIPACSON

Kamilla reggel illatával
köszönt a nyár,
pipacsremegéssel a búzarétek
lila szarkalábfonatában.

Vöröslő gyomkirálynő
kacag, és táncol ezer parázs
között a remény.

Igézve állok a múltó percben,
s csodálom, hogy' virágzik
négy lángszíromlevél tövén
a fekete fény.

Lapzárta: Bertha Zoltán centenáriumi kiállítása Sárospatakon

A NÖVEKEDÉS ÜGYELŐJE

Ezzel a fenti címmel írtam rövidebb esszét a Reformátusok Lapja virágvasárnapi számába. A művész centenáriumi kiállítását június 28-án nyitom meg, így annak szövegét még nem tudom közölni, ám előzetest kínálok azzal, hogy felidézem a virágvasárnapi cikket.

Az életfa és a kereszt ugyanazt a transzcendens létállapotot fejezi ki, a zöldellő ágak és pompázó virágok a kereszt szálkatestéből fogannak újra. A Születés üzenete a Kereszt felől értelmezhető, ekképp a virágvasárnapi bevonulás, a kereszt-halál és a feltámadás sem valamilyen történelmi múlt időbe merülő emlék, hanem folyamatos jelenlét, sőt, maga a jövő.

Bertha Zoltán református lelkész, festőművész (a pataki tanár) centenáriumi kiállítására készülve, vissza-visszalapozok képei között az *Életfa* című alkotáshoz. (Bertha Zoltán 1914-ben született, 2003-ban, 89 évesen hunyt el, és emlékkiállítását az idén, június végén rendezik meg Sárospatakon.) A szerves műveltségen belül domináns a magyar népművészeti formakincs, de a tradíciót megemeli, egyetemes értékűvé teszi. Eszembe juttatja a kép nemcsak a karácsonyi és húsvéti jelképmezőket, hanem figyelmeztet a művészet szakrális feladataira is. Például arra, hogy a maradandó műalkotás mindig Isten és a teremtés dicsőségét hirdeti, evangéliumi jelentést hordoz magában, reményt ad, szeretetre szólít, a keresztből életfa lesz: amikor a keresztre utal, mindig fölfelé nyitott életekre mutat.

Bertha Zoltán már a '40-es években is festett figurális és tájkompozíciókat. Fő ihletője a család és a közvetlen környezet volt, de az enteriőrökbe zárt intim hangulatvillanások is túlléptek a rögzítés pusztá szándékán. Nyugdíjas korára lett fő hivatása a festés, és ekkorra a személyes életté is átlépte a földrajzi és időhatárokat, a rögzített lét (immanencia) mind inkább kereste visszhangjait a transzcendensben. „Nem elég a látható szépséget tükrözni, nem elég gyönyörködtetni – írta. – A láthatatlant, az elvontat, az érzést, a gondolatot is láthatóvá kell tenni.”

A Berthához hasonlóan szintén 2003-ban elhunyt katolikus pap–festő, Prokop Péter életműve is azt sugallja, hogy a művészet valójában szakrális tevékenység. Prokop szavaival: „a Szép eszközeivel bemutatott áldozat”, és csakis e mozzanat révén lehet a hivatás „a Szépségen átszűrött isteni szolgálat”. Ha nincs ott az alkotás mögött a szolgálat és az áldozat (a zöld ág és a kereszt), a „szentségtől

megfosztott vizualitás ördögivé, azaz önkkioltóvá és meddővé válik” – fogalmaz Somogyi Győző, a kortárs szakrális festészet jeles képviselője.

Tabudöntő volt öt évvel ezelőtt a debreceni Modemben bemutatott *Messias* tárlat – maguk a művészek is tiltakoztak, és válaszként rendezték a *Megváltó* című csoportkiállítást. Fölsímték, hogy az üdvtörténetről olyan kontextusban kell beszélni, ahol a kommunikáció résztvevői nem elveszik, ami az Istené. Éppen ellenkezőleg: szakralizáló aktust hajtanak végre. Szélesítik az Istenhez tartozás körét, és a lelkek megcsúfolása helyett fölsímerhetővé teszik a megváltottság élményét. A művész egyik társadalmi tiltakozása ma is a „szent másik” felismerése és annak szolgálata lehet. Ilyen például a szent és profán reflexiója; a köznévvé vált megváltásgondolat kifejezése (a keresztviselés kiterjed ugyanis az élet szinte minden területére – része lehet a korpuszjel az önvallomásnak is); a megváltás-allegória lokalizációja; illetve az archaikus-rituális és a kozmikus távlatokat nyitó szerves-szimbolikus komponálás.

A művészet érzékeltetheti ugyanakkor, hogy a megváltásfolyamat atmoszférájában nem a szenvedés, hanem a megszabadulás a lényegi momentum. A szenvedést fölváltja a megszabadult lélek fölemelkedő szépsége. Ha végigtekintünk a keresztábrázolásokon – Kálvint újragondolva –, azt mondhatjuk: a képzőművészet nagy kihívása, hogy ne a test szenvedését mutassa be, hanem a lélekét; és ennek elengedhetetlen részeként: ne fizikai kontextusban ábrázolja az apotetikus tartalmakat, hanem a lelki felemelkedést fejezze ki. Erkölcsi hovatarozást, és ez ad egyszerre katarzist és ünnepélyességet a műnek és embernek is.

A lelki felemelkedést szolgálta Bertha Zoltán művészete is. Minél több veszély leselkedik reánk, annál életerősebb lesz a reménység. Életfamotívuma őrt áll a belső és felső szépségeknél, és a virágot fölfaló gonosz valóságos fenyegetés lesz, mikor a virágot a kisebbségben élők metaforájaként nevezi meg. Mert a korpuszt Bertha nemzettestként is értelmezte. Ahogy a természet belső és Isten felső törvényei nem választhatók külön, úgy a határokon belüli és túli magyarság sorsa is egy. Ezért írta 1998-ban: „az egyéni gondok, családi örömök, a dolgok lényegének és az emberi természetnek a titkai, a kudarcok fájdalma, a nemzetünk sorsáért, a kisebbségben élő véreinkért való aggodás és reménykedés, az életünk értelmének keresése, képességeink és lehetőségeink határa: igencsak közös problémánk”.

A pataktól ráhagyományozott demokratikus-protestáló igazságérzet, a nemzeti identitás, a morális-vallási hit, a hivatásvállalás meghatározta jellemét és festett üzeneteit. A növekedést ügvelte, és tudta, hogy amikor a keresztből életfa lesz, akkor folyamatos jelen idővé válik a jövő.

(Bertha Zoltán képeinek reprodukciói a hátsó borítón is szerepelnek.)

BERTHA ZOLTÁN (1914–2003)

Bertha Zoltán 1914. február 26-án született Poroszlón, hatgyermekes tanító fiaként, anyai ágon református lelkészcsaládban. A mezőtúri református gimnázium, és a sárospataki Református Teológiai Akadémia után, 1936–38 között Amerikában tanult, ahol segédlelkészként is szolgált. Itthon elvégezte a magyar–angol–latin szakot a Pázmány Péter Tudományegyetemen, és 1941-ben doktorált magyar irodalomtörténetből. A pataki református kollégium gimnáziumában tanított, de 1952-ben, a Teológia bezárása és az iskola államosítása után „paptanárként” őt is áthelyezték Sátoraljaújhelybe. S ő az újhelyi állami gimnáziumban is a tudás, a hit és tiszta erkölcs jegyében, a gyökeres és távlatos eszményekhez való hűséggel tanított. Nemzedékek sorát nevelte az irodalom, a nyelvek, a művészetek és tudományok szeretetére, a valódi nemzeti tudatra és önbecsülésre, a mindennemű szellemi kultúra, műveltség és művelődés értékeire. A *Pataki tanáraink* (1931–1952) című portrékönyv az egykori diák, Magyar Miklós cikkéből idézi, hogy a tanítás és nevelés pataki karakterű összekapcsolásával „vezetett gazdag szellemi és tárgyi tudásra, emberségre és magyarságtudatra, igazi nemzeti identitásra és vallásos hitre, hivatástudatra”. Később egyszerre foglalkozott a tehetséggondozással és a hagyományápolással, miközben a lelkész- és tudóstanár neves művésztanárrá és festőművésszé vált az idők során. Munkái alapján már az ötvenes években meghívták a Művészeti Alapba, elismerve műveinek professzionális színvonalát. Egyéni és csoportos kiállításokat egyre gyakrabban és több helyen rendezett, grafikáit, műreprodukcióit folyóiratok publikálták. Hagyományos témavilága mellett a hetvenes évektől a szimbolikus kifejezéshez fordult, személyes és közösségi, nemzeti és egyetemes, emberi, etikai és sorskérdéseket faggatva. 2003. december 1-jén hunyt el, gászjelentésén ez állt: „Akkor az érteni tudók ragogni fognak, mint a fénylő égbolt, s akik igazságra tanítottak sokakat, tündökölnék örökkön-örökké, miként a csillagok” (Dán 12.3).

Hommage à Madách
Bertha Zoltán
olajfestménye

A NÉZŐ • PONT MEGJELENÉSÉT TÁMOGATTA

Nemzeti Kulturális Alap

DEBRECEN MEGYEI JOGÚ VÁROS
KULTURÁLIS ALAPJA

KAPITÁLIS KFT. – Debrecen
BLONDEX KFT. – Debrecen
CEZE ÚT- ÉS MÉLYÉPÍTŐ KERESKEDELMI ÉS SZOLGÁLTATÓ KFT. – Debrecen
HOLLÓ LÁSZLÓNÉ MAKSA OLGA – Debrecen
MÁTÉ LÁSZLÓ – Debrecen
SER–MÜLLER KFT. – Debrecen, Hajdúböszörmény
SZABÓNÉ PAPP IBOLYA – Szekszárd
TIT STÚDIÓ EGYESÜLET – Budapest
UJVÁRY ZOLTÁN PROFESSOR EMERITUS – Debrecen

A NÉZŐ • PONT ELŐFIZETŐI A 2014. ÉVBEN

BAKONSZEG

Fenyvesvölgyiné Tóth Mária Zsuzsanna

BUDAPEST

prof. Bánfi Tamás, dr. Batai Tibor, dr. Bolvári-Takács Gábor, dr. Feledy Balázs, Honvéd Együttes Nkft., dr. Koncz Gábor, Magyar Táncművészeti Főiskola, dr. Mayer József, Szabó Magda Szellemi Örökségéért Alapítvány, dr. Szurmainé Silkó Mária, TIT Stúdió Egyesület, Vasné dr. Tóth Kornélia

DEBRECEN

Bereczki Gizella, Blondex Kft., Bodó István, Czentye János, Cserép Zsuzsanna, dr. Csohány János, Erdélyi Márta, Hegyi Rezsóné, Holló Lászlóné Maksa Olga, dr. Juha Enikő, Juha Richárd, dr. Kármán József, Kiss József, KLTE Baráti Köre Egyesület, Korompai Balázs, Korompainé Mocsnik Marianna, Molnár Csaba, Kónyané Tóth Mária, Kurucz Márta, dr. Lenkey Béla, Madarász Kathy Margit, Magyarné Ember Mária, Májér István, Maksai János, Máté László, dr. Nagy Attila, Nagy Zoltán, Németh Rudolf, Nuridsány Éva, dr. Ötvös László, dr. Papp Gyula, Péter-Szarka Dávid, Piskóty Teréz, Rózsa János, R. Poncz Mária, Sass Bálintné,

Serfőző Attila, Suliszerviz Kft., Szabó András, Tamás-Kis Andrásné, Tar Károly, T. Szoboszlai Katalin, Turcsányi Béla, prof. Ujváry Zoltán, UroPath Bt., Várkonyi Zsolt, dr. Virágh Mária

DERECSKE
Koncz Sándor

GÖMÖRSZŐLŐS
É. Kovács László

ÉRD
Skornyák Ferencné
Turner Zsuzsanna

GYULA
Póka György

HAJDÚBÖSZÖRMÉNY

Andorkó Mária, Formula Holding Kft., Hajdúböszörmény Város Önkormányzata, Hajdúsági Múzeum, Illyés András, Kiss Attila, Molnár Pál, Pálnagy Balázsné, Sántha Antal, Szabadhajdú Nkft., Tarczy Péter, V. Szabó Sándor

HÓDMEZŐVÁSÁRHELY
Hézsó Ferenc

MONOR
Kodály László

KESZTHELY
dr. Sólyom Sándor

NYÍREGYHÁZA
Csordásné Szikora Erzsébet

KOMÁROM
Orbán Irén

PANNONHALMA
Gaál András

KONYÁR
Szőnyi Sándor

PÁRIZS
Józsa Judit,
Józsa Mónika

MÁLYINKA
dr. Szelekovszky Sándor

SZEKSZÁRD
Illyés Gyula Könyvtár,
Szabóné Papp Ibolya

MOHÁCS
Imolay dr. Lenkey István,
Hegybeszédések Baráti Társasága

Médiapartnerek:

Agria (Eger) – Héttorony Irodalmi Magazin (Budapest) – Lícium Médiaportál (Debrecen) – Kisgrafika (Budapest) – Művészet és Barátai (Budapest) – Reformátusok Lapja (Budapest) – Szókimondó (Hajdúszoboszló)

A következő szám(ok) tartalmából:

Ladányi Mihály emlékezete; Váci András illusztrációi Váci Mihály verseihez; a 25 éve elhunyt Márai Sándor publicisztikája;

A képek retorikája – avagy: a szem „ártatlanságának” elvesztése;

A grafikai illusztráció forradalmi szerepe Comenius Orbis Pictusában;

Versképregények: Rónai-Balázs Zoltán és Jakatics-Szabó Veronika Urbánus Poémái;

Műalkotások a Debreceni Református Kollégiumban; A Biblia és a kommunikáció;

Bakonyi István, Csontos János, Ditrói Ákos, Malárburk József, Nagy Attila, Ötvös László, Tasnádi Gábor, Tóth-Máthé Miklós könyveiről

TARTALOM

<i>Variáció Vágyra</i> (Ludvig Dániel festményéhez)	273
VENDÉGSÉG	
Perczel Papp Ibolya: <i>Az Egy, az első és a muzsika</i>	274
Ács Zoltán: <i>Februári szonett; Éjváznak gyűrődései</i>	277
Páva Szilárd: <i>Bekötöm; Céltalan; Kelet; Kiszáradva; Bűvész</i>	278
Takács E. Ildikó <i>haikui</i>	282
Lövei Sándor: <i>Itthon vagyok; Mire hazaértem</i>	284
Solymosi Gábor: <i>Átírt éjszaka; Útban volt...; Teérted...; Merengek...</i>	285
Bátai Tibor: <i>Minden más: kegyelem; Szavak nélkül hidat; Csapdába csaltad</i>	287
100 ÉVE TÖRT KI AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ	
Inter Arma (<i>Móricz Zsigmond első világháborús riportjai</i>)	289
Rippl-Rónai József és az első világháború	299
„Csak előre, édes fiam...” (<i>Hermann Attila és Szanyi Miklós albumáról</i>)	306
Medgyessy Ferenc és a háború	308
A Nagy Háború füstje (<i>Hitel, 2014/február</i>)	312
KÖLTÉSZET NAPJA	
Versmaraton – <i>Az év versei 2014 a Thália Színházban</i>	314
„Költők kertje: Debrecen”	315
Áprilisi tizenegyek a Napútban	316
<i>Mellékesen</i> (Márai Sándor szavaira)	317
MARGÓ	
<i>Kisgrafika, 2014/1.</i>	318
<i>Agria 2014/tavaszi</i>	318
Barabás Zoltán: <i>Nem szökhettek</i>	319
Kocsis Csaba: <i>Pilátus a keresztúton</i>	321
Serfőző Attila: <i>Buen Camino</i>	322
<i>Táncművészet, 2014/tavaszi</i>	324
<i>Felhőt legel a csikóm; Szellő tulipán</i> (versek gyerekeknek)	325
Gyermeki vázlatok: <i>A mikulás ajándéka; Ha egyszer nagy leszek; Egy falu</i>	326
MÚZEUMI KURÍR	
Holló László harmadik <i>Danaéja</i>	328
Holló László-díjas lett a közművelődési szakember	334
Holló László-émlékünnepség	335
<i>Vihar után</i> (Holló László-akrosztichon)	335
<i>Fény. Rajz</i> (A 80 éves Vencsellei Istvánnak)	336
Nyolcvanévesek	337
<i>Fény, fekete fény; Ezt a csokrot festeném, Festő a kertben; Soha nem</i> (Versek Vencsellei István Holló László-fotográfiáihoz)	338
Lábjegyzetek a Holló-életmű értelmezéséhez (Holló László grafikai jegyzetfüzeteiből)	340
<i>Lapok a festő naplójából</i> (versek)	347

Debreceni tavasi tárlat – huszonharmadszor	348
„Gyöngyházderengés” (<i>Fazekas Magdolna debreceni kiállítása</i>)	349
Keresztes Dóra és a torzítások bája	351
Salamon és Máyer – kisgrafikai kiállítások	352
Tájak és mesterek – a TIT Stúdió Egyesület székházában	353
HÍREK	
(Megtisztult lélek; Bánszki Tamás a Mensarionban; „Rejtelmek...”; Tamus István kiállítása; Tér-misztika)	354
Koreai-magyar híd	356
HÍREK	
(Szárnyaló fantáziák Tégláson; Paripák, fegyverek és rózsák)	358
Az Alföld mint kulturális tér és identitáskeret (<i>Két kiállításról</i>)	359
„A látomásos látás tüze” (<i>Dudás Gyula 85. születésnap kiállítása</i>)	365
HÍREK	
(Komsizár János, Győrfi András, König Frigyes, Szecső Péter kiállításai; A berekfürdői művésztelep és Cs. Tóth János magángyűjteményi tárlatai; Harangtól harangig; 32. Magyar Sajtófotó Kiállítás)	366
MADÁCH 150	
Kass és az ókor	368
Kass János – Buday György – és a Tragédia illusztrációi (<i>A „rejtett képek” ereje – Varga Emőke olvasatának újszerűségéről</i>)	370
A Réti-akvarellek szimbolikájához	375
Madách Imrével a lélek színterein	376
Színterekbe idézet Madách	377
HÍREK	
(Új térre új szobor; Boldog Romzsa Tódor emléke; Költészet napja)	378
KIÁLLÍTÁSOK	
Melankólia – <i>Józsa Judit tárlata</i>	380
A lélek ösvényein – <i>Török Anikó kiállítása</i>	386
Színekbe rejtve is – szabadon (<i>Maksai János 60. születésnap szemléje;</i> <i>benne: Bolondult tavasz; Megkevert idő – versek</i>)	389
Ketten az Univerzumban – <i>Ludvig Zoltán és Fischer György (1956–2012)</i>	395
NAIV MŰVÉSZET	
„Piros bokrétával díszítem vágyamat” – <i>Czentyéné Zolnai Irén Monoron</i>	398
<i>Május; Június; November; Január</i> (versek Czentyéné Zolnai Irén hónapképeihez)	402
Kanadában a naivok	404
Az Állatvásártól a Fonóig (<i>Orbán Irén naiv művész újabb varrott képei</i>)	406
<i>Csendélet; Pipacsok</i> (versek)	408
LAPZÁRTA	
A növekedés ügyelője – <i>Bertha Zoltán centenáriumi emlékkiállítás</i>	410
A <i>Néző • Pont</i> támogatói és előfizetői	413